magazin istoric

ANUL XII Nr. 7 (136) IULIE 1978

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XII - Nr. 7 (136)
iulie 1978

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU
Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI
Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

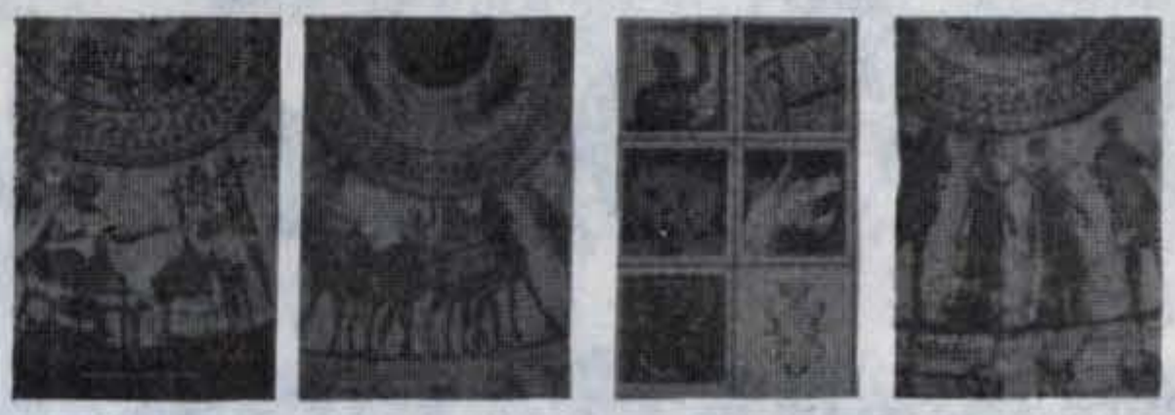

① ② ③ ④

① ② ③ ④ Pictură murală din cavoul tracic de la Kazanlîk (R.P. Bulgaria): scenă de curte (1); scene dintr-o procesiune (2, 4). Detalii cu semnificaţii istorice din pictura murală de la Kazanlîk (3): prinţ cu căciulă asemănătoare cu aceea a dacilor de pe Columna lui Traian (a_1, a_2); capul de lup, foarte frecvent reprezentat în frescele de la Kazanlîk şi capul de lup din tradiţia dacică (b_1, b_2); capul de zimbru de la Kazanlîk, alături de capul de zimbru de pe stema Moldovei, (c_1, c_2). **(O comoară de artă şi istorie tracică p. 31)**

sumar

O POLITICĂ DE VASTĂ REZONANŢĂ ISTORICĂ: CRISTIAN POPIŞTEANU 2

Două popoare — aceeaşi eroică luptă pentru independenţă 6
Ghiculeştii (I): SERGIU IOSIPESCU, VICTOR IONESCU: 7

VREM SĂ NE UNIM CU ŢARA!

● **1892-1894 — Mişcarea memorandistă (I):** AUGUSTIN DEAC ● **Ultima toamnă a Imperiului austro-ungar:** EMIL POP ● **„Deşteaptă-te române" — pe Ringstrasse din Viena:** D. D. ROŞCA ● **D. Drăghicescu — o pledoarie pentru Unire:** RADU PANTAZI 14

Universul spiritual al lumii trace 28
Nicolae Iorga şi aşezămintele culturale de la Văleni: CONSTANŢA UNGUREANU, VALERIA COSTĂCHEL 33
Viaţa cotidiană a bucureştenilor în anul 1848 (III): DUMITRU HÎNCU 36
Barbaria cu faţă nazistă: NICOLAE MINEI 39
Civilizaţii dispărute — Sumer: EGON WEIGL 46
Octombrie 1940 — Mussolini invadează Grecia: L.G. MARCANTONATOS 48
Doctorul José Rizal — „cel dintîi dintre filipinezi": IOANA URSU 53
Misiunea a fost îndeplinită: MIHAI GROZAVU 56
Echilibru şi raţiune politică la curtea lui Honoré II: JEAN-BAPTISTE ROBERT .. 58

● **Cărţi sosite la redacţie ... 13** ● **Poşta** Magazin istoric... **63**

O POLITICĂ DE VASTĂ REZONANȚĂ ISTORICĂ

„Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R. a reafirmat înalta sa prețuire pentru prodigioasa activitate desfășurată de tovarășul Nicolae Ceaușescu, strălucit ilustrată și cu ocazia vizitei în Marea Britanie, în vederea promovării unor relații internaționale noi, care să asigure egalitatea deplină a tuturor națiunilor și țărilor, într-un climat de înțelegere, conlucrare pașnică și respect reciproc. Această politică realistă, în a cărei elaborare și înfăptuire secretarul general al partidului deține rolul determinant, marile realizări obținute de poporul nostru în construirea socialismului au sporit neîncetat prestigiul României pe toate meridianele globului, în rîndul tuturor popoarelor, al opiniei publice de pretutindeni, au adus țării noastre nenumărați prieteni".

(Comunicatul ședinței Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., din 23 iunie 1978)

Scriu aceste rînduri sub impresia deosebit de puternică a evenimentului de însemnătate istorică în dezvoltarea colaborării trainice româno-britanice: vizita de stat a președintelui Nicolae Ceaușescu și a tovarășei Elena Ceaușescu la invitația Maiestății Sale regina Elisabeta II și a ducelui de Edinburgh în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord. Încheiată cu rezultate dintre cele mai remarcabile, relevate de bogatul și profundul conținut al Declarației Comune, semnată de președintele Nicolae Ceaușescu și de premierul James Callaghan și concretizată într-o serie de acorduri și înțelegeri, desfășurată sub auspiciile celor mai înalte onoruri ale străvechii tradiții britanice și a vibrantelor sentimente de stimă, cordialitate și respect, vizita aceasta a constituit în multiple sensuri „o premieră istorică", inaugurînd o eră nouă în relațiile dintre țările noastre. Este prima vizită a președintelui României în Marea Britanie, este prima vizită de stat la acest nivel dintr-o țară socialistă, este o vizită de o valoare fără precedent în cronica îndelungatelor relații româno-britanice, este o vizită înscrisă la loc de frunte în calendarul marilor evenimente internaționale, este o vizită deschizătoare de vaste orizonturi pentru colaborarea bilaterală și, totodată, pentru promovarea unor relații multilaterale între statele cu orînduiri sociale diferite, pornindu-se de la dorința comună de a conlucra pe baza principiilor egalității, respectului suveranității și avantajului reciproc.

Oaspeți personali ai reginei Elisabeta II și ai ducelui de Edinburgh, președintele Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu au fost, astfel, oaspeții de onoare ai celei mai vechi instituții laice de guvernămînt de peste un mileniu din această țară, oaspeți de prim rang ai întregului popor britanic.

Vizită de lucru intens, cuprinzînd o agendă de contacte și întîlniri de o amplitudine specifică activității prodigioase a șefului statului român, prezența președintelui Nicolae Ceaușescu și a tovarășei Elena Ceaușescu în Marea Britanie a format subiectul unui remarcabil interes al celor mai largi cercuri ale opiniei publice, al liderilor partidelor politice, al personalităților și instituțiilor din lumea economiei și comerțului, științei și culturii, municipalităților și presei. S-au împletit în atenția și considerația cu care vizita a fost urmărită în Anglia și în România, ca și pe plan mondial, rolul și locul de frunte pe care le are România socialistă în lumea de azi, prețuirea și prestigiul internațional de primă mărime de care se bucură președintele Nicolae Ceaușescu, prin inepuizabila sa acțiune în slujba intereselor fundamentale ale poporului român, ale păcii, securității și colaborării între popoare, a celor mai nobile idealuri ale umanității.

Caldele felicitări adresate de oamenii muncii din țara noastră tovarășei Elena Ceaușescu

Imagini din timpul vizitei de stat a președintelui NICOLAE CEAUȘESCU și a tovarășei ELENA CEAUȘESCU în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord: Sosirea în Gara Victoria din Londra

Depunerea unei coroane de flori la Mormîntul Soldatului Necunoscut în Catedrala Westminster

reflectă satisfacția față de faptul că activitatea sa științifică și-a aflat o nouă și strălucită confirmare prin acordarea de către foruri științifice britanice de mare prestigiu a unor înalte titluri academice. Devenind „Fellow" al Institutului Regal de Chimie și Profesor Honoris Causa al Politehnicii Londrei Centrale (titlu decernat pentru întîia oară unei personalități străine) tovarășa Elena Ceaușescu a adăugat științei și culturii românești noi lauri.

Scriu aceste rînduri sub impresia deosebit de puternică a fluxului de telegrame, scrisori, mesaje prin care, cu legitimă mîndrie patriotică și entuziasm, pătrunși de fierbinți sentimente de dragoste și respect, comuniștii, întregul popor român, își exprimă adeziunea unanimă, gîndurile de adîncă satisfacție pentru deosebit de rodnicele rezultate ale vizitei de stat a președintelui Nicolae Ceaușescu și a tovarășei Elena Ceaușescu în Marea Britanie. Și nu pot să nu corelez aceste gînduri cu recunoștința caldă și justificată pe care poporul o adresează președintelui la încheierea itinerarelor sale de pace și prietenie pe continentele lumii. „Unitățile de măsură cantitativă joacă, în destinul popoarelor, un rol mai puțin important decît cel care li se atribuie îndeobște — scria marele istoric francez, prieten și admirator al românilor, Jules Michelet. Dimensiunile spațiale, cifrele demografice, ponderea avuțiilor materiale, efectivele oștirilor și alte asemenea mărimi numerice cedează adesea pasul și atîrnă mai ușor, în balanța istoriei, decît potențialul uman, cu comorile sale — strălucirea unei minți în necurmată căutare a progresului, energia inepuizabilă, spiritul de inițiativă veșnic treaz, capacitatea de efort, perseverența de a încerca mereu, pînă la obținerea succesului, îndurarea clipelor de restriște, adăstarea cu încredere a zilei de mîine, dragostea omului față de semenii săi și de locurile sale, vitejia împinsă pînă la jertfa de sine. Iată ceea ce adesea precumpănește, spre mirarea celor ce nu înțeleg semnificațiile istorice ale unor termeni ca *mic* sau *mare*".

Această lucidă evaluare a factorilor de care depinde locul unui popor în contextul dinamic al istoriei capătă o uimitoare pregnanță și actualitate pentru istoricul ce face cronica unei foarte scurte perioade din foarte apropiatul trecut al țării noastre. Este vorba de cele șaptezeci și două de zile, cuprinse între 5 aprilie și 16 iunie 1978, în care s-au desfășurat vizitele și întîlnirile oficiale ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român și președintele Republicii Socialiste România, cu șefi de state și de guverne din 11 state de pe patru continente — Europa, Asia, America de Nord, Africa — vizite și întîlniri ce se adaugă numeroaselor și strălucitelor solii de pace, prietenie și colaborare purtate de președintele țării noastre în acești ani.

În timpul banchetului de stat de la Palatul Buckingham, 13 iunie 1978

În cele șaptezeci și două de zile, răstimp atît de infim istorice**ș**te, președintele nostru s-a întîlnit, a avut convorbiri, a dus tratative cu conducătorii de stat și de partid din Republica Populară Chineză, Republica Populară Democrată Coreeană, Republica Socialistă Vietnam, Republica Democrată Populară Laos, Kampuchia Democrată, Republica Populară Bulgaria, cu șeful statului iranian, cu șefii guvernelor Indiei și Nigeriei, cu președintele Statelor Unite ale Americii, cu regina Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord și cu primul ei ministru. Aceste state laolaltă au populații care echivalează cu aproape jumătate din numărul locuitorilor planetei noastre, teritoriul lor reprezintă a cincea parte din suprafața pămîntului, iar rolul lor în viața mondială este binecunoscut.

Se cuvine să repetăm că — desfășurate pe parcursul a ceva mai mult de două luni — aceste itinerare ale colaborării, păcii și prieteniei constituie itinerare de maximă însemnătate politică și economică, dar și culturală și umană, cu valori de unicat în istoria politico-diplomatică a țării noastre, un unicat în cronica diplomației mondiale, un unicat chiar și pentru era noastră, prin definiție era comunicațiilor extrem de rapide inter și intracontinentale. Ele traduc în tiparele și măsura acțiunii excepționale, concepția și politica fermă și constructivă, de autentică viziune planetară, izvorîtă din filozofia revoluționară a materialismului dialectic și istoric, pe care în atîtea sensuri novator și creator o dezvoltă omul de geniu pe care istoria românească l-a așezat din 1965 în fruntea destinului național: NICOLAE CEAUȘESCU.

În această impresionantă suită de evenimente, cu vast răsunet nu numai prezent ci și istoric, cu influență considerabilă în viața internațională, noi, ca slujitori ai științelor istorice, putem identifica nu numai o exemplară împlinire a Hotărîrilor Congresului XI și ale Conferinței Naționale ale Partidului Comunist Român, ci și a unui vechi ideal românesc. Unul dintre idealurile transmise din generație în generație de către cei mai luminați, mai consecvenți și mai îndrăzneți dintre luptătorii pentru o Românie cu adevărat liberă, care să fie cunoscută în lume pe măsura muncii, capacităților și talentelor poporului nostru.

Și tot ca slujitori ai științelor istorice, nu putem să nu vedem că în istoricele itinerare ale președintelui Nicolae Ceaușescu s-a condensat o politică ce s-a afirmat începînd din anul 1965, anul Congresului IX al P.C.R., anul atîtor începuturi pentru țara noastră, anul în care în fruntea Partidului Comunist Român și a destinelor întregului popor a fost ales tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Examinînd fenomenele contemporaneității, într-un spirit eminamente principial, cu o clarviziune decurgînd din criteriile socialismului științific, cu o forță analitică și o capacitate de generalizare care

Ceremonia semnării Declarației comune cu privire la convorbirile dintre președintele Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, și primul ministru al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, James Callaghan

au stîrnit respectul, admirația și entuziasmul opiniei publice mondiale, secretarul general al P.C.R., președintele Republicii Socialiste România militează neobosit în slujba politicii de largă anvergură, contribuind în mod pregnant la instaurarea acelui climat de pace și colaborare între toate țările, izvorît din respectarea independenței și suveranității, a egalității depline în drepturi, a neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, a renunțării la forță și la orice amenințare cu forța, singurele principii care, în ultimă instanță, pot duce la făurirea unor rînduieli mai bune și mai drepte pe întreaga planetă.

Vizitele și întîlnirile istorice ale președintelui Nicolae Ceaușescu din lunile aprilie, mai, iunie 1978 (itinerariilor peste hotare li se adaugă suita importantelor convorbiri avute în acest timp, la București, cu numeroasele personalități străine de prim plan) au exprimat cu o impresionantă putere de convingere consecvența cu care partidul și statul nostru își amplifică, diversifică și aprofundează relațiile cu toate statele socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, cu statele capitaliste. Fiecare dintre aceste vizite și întîlniri istorice a ilustrat baza principială și linia de perspectivă a politicii noastre externe. Ele au demonstrat în mod strălucit unitatea dialectică dintre politica internă și cea externă a României socialiste.

Scriu aceste rînduri și văd în documentele care poartă semnătura președintelui Nicolae Ceaușescu și a iluștrilor săi interlocutori expresia preocupărilor, nu numai pentru un cîmp de acțiune cît mai rodnică în raporturile bilaterale în diferite domenii, ci și pentru degajarea drumului în marile și crucialele probleme ale contemporaneității. Regăsim în aceste documente pozițiile de pe care România socialistă abordează realitățile internaționale și anticipează găsirea soluțiilor necesare gravelor probleme care confruntă lumea de azi, de la securitatea europeană la dezarmare, de la conflictele din diferite zone la fenomenele subdezvoltării. Regăsim în respectivele documente o expresie concludentă a solidarității internaționaliste cu țările socialiste, a prieteniei militante cu țările în curs de dezvoltare, a coexistenței pașnice rodnice cu toate țările lumii. Prin principiile, obiectivele și ideile înscrise în aceste documente semnate de președintele Nicolae Ceaușescu și distinșii săi interlocutori s-a îmbogățit imens nu numai cronica scrisă a istoriei popoarelor respective, ci s-au incrustat în istoria politică, diplomatică și nu mai puțin în dreptul internațional al epocii, noi jaloane creatoare.

Îndeplinind dincolo de cele mai temerare speranțe năzuința marilor noștri înaintași, România socialistă își rostește acum răspicat cuvîntul pe care-l are de spus în toate problemele fundamentale ale zilelor noastre.

O voce izvorîtă din durata străvechii sălăşluiri a aceluiaşi popor pe acelaşi tărîm. O voce purtînd pentru fiecare cuvînt chezăşia de aur curat a înfăptuirii.

Vocea României socialiste, căreia, pe foarte multe meridiane ale globului, i se spune vocea preşedintelui Ceauşescu. O unică voce — a ţării, a poporului, a conducătorului. Vocea unuia dintre cei mai de seamă oameni de stat ai acestei vremi, prin care se exprimă un popor eliberat de orice asuprire străină şi eliberat de orice exploatator autohton, urcînd neabătut spre înălţimile civilizaţiei socialiste şi comuniste. O voce care *promovează o politică externă la scara valorică atît a trecutului, cît şi a prezentului nostru*.

Vor trece anii, deceniile, secolele. Generaţiile de istorici care vor veni după noi se vor afla în posesia documentelor primare ale evenimentelor pe care noi, contemporanii acestor ani, le-am trăit cu intensitatea şi vibraţia epocilor de maximă înflorire şi măreţie. Scriu aceste rînduri şi mă gîndesc la bogăţia imensă de idei, fapte, direcţii de dezvoltare, concluzii şi perspective pe care istoricul viitorului le va putea extrage din corpusul de documente ale acestor itinerare din care prioritare vor fi documentele semnate la cel mai înalt nivel şi declaraţiile tovarăşului Nicolae Ceauşescu şi ale interlocutorilor săi; interviurile acordate de şeful statului român, Hotărîrile Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., în care este evaluată de fiecare dată semnificaţia istorică a fiecărui dialog la nivelul cel mai înalt, în raport cu politica generală a partidului şi a ţării şi cu contextul internaţional respectiv; telegramele, scrisorile şi mesajele oamenilor muncii români şi de celelalte naţionalităţi conlocuitoare din întreaga ţară care reflectă adeziunea cea mai desăvîrşită faţă de prodigioasa activitate a conducătorului iubit, uriaşul ecou internaţional cuprins în comentariile şi articolele presei mondiale.

În toate aceste documente primare, eroica epocă a făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintării ţării noastre spre comunism îşi găseşte firească, logica ei oglindire la scara prezenţei demne a României, cu adevărat şi pe deplin liberă şi independentă, în rîndul naţiunilor globului. În toate aceste documente se oglindeşte modul cum poporul român, suveran, liber şi stăpîn pe soarta sa, şi-a demonstrat în chipul cel mai strălucit virtuţile şi vocaţia în lupta pentru edificarea unei lumi mai drepte şi mai bune, a unei noi ordini economice şi politice internaţionale. În toate aceste documente se oglindeşte nivelul la care istoria noastră poartă cu mîndrie pecetea de bronz a epocii în care ţara şi partidul şi-au unit simţirea şi voinţa sub conducerea celui mai strălucit om de stat pe care poporul român l-a ridicat din rîndurile sale şi a cărui personalitate proeminentă s-a afirmat în lumea întreagă, preşedintele Nicolae Ceauşescu.

Cristian POPIŞTEANU

DOUĂ POPOARE — ACEEAŞI EROICĂ LUPTĂ PENTRU INDEPENDENŢĂ

REGINA ELISABETA II

Este interesant că România şi Marea Britanie au făcut parte amîndouă din Imperiul roman. În anul 55 î.e.n., Iuliu Caesar a venit pe ţărmurile noastre. În aceeaşi perioadă, în cealaltă extremitate a lumii romane, cetăţeni şi comercianţi romani stabileau legături cu primul stat dac. Mai tîrziu, unii dintre soldaţii romani staţionaţi în Anglia au fost recrutaţi din provinciile dunărene. Aceştia au fost primii noştri vizitatori români şi poate că unii s-au aşezat aici.

După timpurile romane, popoarele noastre au dus o lungă şi eroică luptă pentru afirmarea independenţei lor. Noi, cei din Marea Britanie, sîntem astăzi impresionaţi de poziţia hotărîtă pe care aţi adoptat-o pentru a susţine această independenţă. Ca urmare, România deţine o poziţie distinctă şi joacă un rol semnificativ în afacerile mondiale. Personalitatea dumneavoastră, domnule preşedinte, ca om de stat de renume mondial, cu experienţă şi influenţă, este larg recunoscută.

Din toastul reginei Elisabeta II a Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord la banchetul oferit în onoarea preşedintelui Nicolae Ceauşescu şi a tovarăşei Elena Ceauşescu, 13 iunie 1978

THE NEW ENCYCLOPEDIA BRITANNICA

Aşezată de-a curmezişul unei mari şi istorice zone de contact între popoarele locuind masa terestră a Europei şi Asiei, România anilor 70 — denumită oficial Republica Socialistă România — îşi datorează o mare parte din trăsăturile sale caracteristice de azi poziţiei geografice şi, în consecinţă, complexei şi străvechii sale moşteniri etnice şi naţionale [...].

Ţara, în întregul ei, alcătuieşte o complexă unitate geografică al cărui centru îl reprezintă nucleul podişului transilvănean [...].

Mediul ambiant natural al României, avînd în miezul său Carpaţii cei veşnici, a furnizat cadrul în care a avut loc, încă din epocile preistoriei, procesul de dezvoltare a ţării şi a asigurat condiţii favorabile pentru înflorirea aşezărilor umane [...] Străvechile legături comerciale dintre bătrînele tîrguri şi oraşe situate de o parte şi de alta a Carpaţilor confirmă teza că munţii au însemnat nu atît o piedică, cît o verigă de legătură în cadrul dezvoltării generale a ţării [...].

Mărturiile istorice şi arheologice — îndeosebi trăinicia tradiţiilor şi păstrarea limbii — pledează în favoarea concepţiei că pe cuprinsul României contemporane sălăşluia o populaţie autohtonă pe deplin civilizată, care ajunsese la un înalt nivel de dezvoltare economică, culturală şi chiar politică, cu mult înainte ca oştile romane să treacă Dunărea, punînd piciorul pe teritoriul care avea să devină provincia [romană] Dacia[...]

The New Encyclopedia Britannica (aflată la cea de-a 15-a ediţie a sa, apărută în 1977 şi despărţită printr-o distanţă de 209 ani de prima ediţie), vol. 15, pp. 1 045-1 047

GHICULEȘTII (I)

SERGIU IOSIPESCU, VICTOR IONESCU

Anul 1658 a coincis cu urcarea pe tronul Moldovei a primului principe din familia Ghica. În 1858, analele Ţării Româneşti înregistrau sfîrşitul căimăcămiei lui Alexandru Dimitrie Ghica, caimacamul fiind locţiitor de domn în Ţara Românească. 1658-1858: două secole. Două sute de ani în care viaţa politică a Principatelor a fost înrîurită, în bună măsură, de activitatea principilor din această familie. Ce au însemnat Ghiculeştii pentru istoria Moldovei şi Ţării Româneşti se poate desprinde măcar şi dintr-o simplă constatare statistică: familia a dat zece voievozi, care în cele 25 domnii într-unul sau altul din principate au guvernat destinele ţării timp de peste 75 ani. Şi chiar dacă de jure **domnia lor nu a fost ereditară, nu puţine au fost cazurile în care tatălui i-a urmat fiul, iar acestuia fiul său, asigurîndu-se, astfel, de fapt, o succesiune** în familie, **ceea ce a determinat o linie politică unitară pe lungi perioade de timp. Şi, deşi cele mai multe dintre domniile Ghica se încadrează aşa-zisului veac fanariot, Ghiculeştii s-au afirmat — în condiţiile sporirii ingerinţelor imperiilor vecine — ca apărători ai integrităţii teritoriale şi ai autonomiei Principatelor, ca reformatori ai structurilor sociale şi, în egală măsură, ca promotori ai dezvoltării culturale şi artistice.**

După revoluţia lui Tudor Vladimirescu din 1821, reprezentanţii familiei Ghica s-au numărat printre fruntaşii partidei naţionale, militînd pentru Unire, iar din a doua jumătate a secolului trecut îi găsim între reprezentanţii de seamă ai vieţii ştiinţifice şi culturale româneşti.

Despre primul voievod din familia Ghiculeştilor, întîile ştiri le avem de la Miron Costin. Cronicarul îl cunoscuse pe Ghica „Bătrînul", ştia că în tinereţe se îndeletnicise cu neguţătoria în Moldova, iar în zilele lui Vasile vodă Lupu fusese luat la Curte, de domn, „fiindu de un neam cu dînsul, arbănaş"[1].

Ajuns în ţară, Ghica a urcat scara dregătoriilor. Documentele vremii îl arată între demnitarii lui Vasile vodă: mare-şetrar (1637-1641); mare medelnicer (1643); mare stolnic (1645-1647); mare vornic al Ţării de Jos (1647-1652). „Om cuntenit [cumpănit] la toate şi scumpu [econom], de credinţă" — spune tot Miron Costin, Ghica a fost trimis cu misiuni diplomatice la Poartă, la principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczy II şi la tătari. Aceleaşi calităţi l-au făcut preţuit şi de Gheorghe vodă Ştefan, urmaşul lui Vasile Lupu, care nu numai că l-a menţinut în funcţia de capuchehaie, dar s-a şi înrudit cu el, Marica, nepoata domnului, căsătorindu-se cu Grigoraşcu postelnicul, fiul lui Ghica.

Declanşarea ostilităţilor între Poartă şi cele trei Principate române confederate, (1657-1662)[2] l-a surprins pe Ghica la Constantinopol. Chemarea domnilor români Constantin Şerban şi Gheorghe Ştefan la Poartă şi, mai ales, refuzul acestora de a se supune au dat prilejul marelui vizir Mehmed Köprülü de a numi domn în Moldova pe Ghica. În legătură cu această numire, Ioan Neculce, în *O samă de cuvinte*, povesteşte despre cei doi băieţi, unul musulman, altul creştin plecaţi

[1] După ultimele cercetări se susţine că familia lui Vasile Lupu avea originea macedo-română, ca şi a Ghiculeştilor.

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1974.

să-şi caute norocul la Ţarigrad şi care s-au legat „să se ajute unul pe altul şi care din ei va reuşi să se căpătuiască să nu dea uitării nici pe celălalt". Ajungînd mare vizir, Mehmed Köprülü şi-ar fi amintit vechiul lor legămînt, ţinîndu-şi acum, în 1658, făgăduiala.

Spre deosebire de alte familii domnitoare, Ghiculeştii nu s-au bucurat de o cercetare monografică, exceptînd romantica încercare a Dorei D'Istria (pe adevăratul său nume Elena Ghica: 1828-1888): *Gli Albanesi in Rumenia. Storia dei principi Ghika nei secoli XVII, XVIII et XIX su documenti inediti degli archivi di Venezia, Vienna, Parigi*. Autoarea lucrării menţionate considera că Ghiculeştii erau originari din aceeaşi localitate cu familia marilor viziri: Köpri („Podul") lîngă Amasia în Anatolia. De asemenea, Atanasie Comnen-Ipsilanti, în *Scrierile eclesiastice şi politice*, indica aceeaşi origine, arătînd, în plus, că, venit la Constantinopol, Ghica intrase în slujba capuchehaielor Moldovei, ajungînd apoi el însuşi la acest rang. Cele două opinii converg, aşadar, spre confirmarea legendei menţionate de Neculce. Documente recent publicate infirmă însă faptul că marele vizir ar fi fost originar din Köpri. Aici el a deţinut doar o dregătorie (timar de spahiu[1]), locul de baştină fiind satul Rednic, lîngă Berat, în Albania.

Cronicile contemporane şi tradiţia familiei, păstrată în *Cronica Ghiculeştilor*, nu folosesc pentru primul domn decît numele de Ghica, însoţit de calificativul „Bătrînul". Ca domn al Moldovei, el şi-a spus Gheorghe vodă, istoriografia recentă dîndu-i ambele nume Gheorghe Ghica.

Deşi a fost înscăunat fără a-şi fi dorit-o, principele a căutat să slujească cu devotament interesele ţării. Situaţia politică creată la jumătatea secolului XVII, cînd otomanii reîncepeau o spectaculoasă ascensiune, a profilat două tendinţe politice româneşti: menţinerea autonomiei sau, eventual, dobîndirea independenţei Principatelor. Dacă Gheorghe vodă Ştefan, Constantin Şerban, Gh. Rákóczy II şi, mai apoi, Mihnea III, iniţiatorul campaniei antiotomane din 1659, şi Ioan Kemény erau adepţii opoziţiei faţă de turci, mergînd pînă la lupta armată, Ghica „Bătrînul" considera, asemenea postelnicului Constantin Cantacuzino, că liniştea ţării depindea de bunele ei raporturi cu Poarta.

Aceste tendinţe s-au soldat cu confruntările pe care Ghica vodă le-a avut mai întîi cu Gheorghe Ştefan şi apoi cu Constantin Şerban.

La scurt timp după instalarea ca principe s-a produs încercarea de revenire a lui Gheorghe Ştefan în scaunul domnesc, iar mai apoi, cu sprijinul lui Mihnea III, acelaşi lucru l-a încercat şi Constantin Şerban. În această situaţie, pentru menţinerea liniştei interne, Ghica vodă s-a văzut nevoit să pedepsească pe unii dintre boieri care unelteau (el a surprins la aceştia o corespondenţă între hanul tătărăsc şi Gheorghe Ştefan), fapt ce i-a făcut pe contemporani să-i cunoască asprimea: „Şi cu aceste fapte — spune Miron Costin — au eşit Ghica vodă vărsătoriu de sînge, la vîrsta bătrîneţilor ce era".

Adevărata atitudine a lui Ghica faţă de otomani se descifrează clar în timpul celei de-a doua domnii în Ţara Românească, domnie începută în 1659. În contrast cu atitudinea din Moldova, motivată de situaţia politică a momentului respectiv, în Ţara Românească „pă toţi îi chema cu blîndeţe să vie la casele lor şi tuturor s-au arătat cu bine, nevoindu-se [silindu-se] să îndrepteze ţara den fărămătura ce o fărămase oştile turceşti şi tătărăşti". Surprins de neaşteptata şi nedreapta cerere, din 1660, a Porţii de a da 80 pungi de galbeni, a izbucnit deschis, spunînd că nu 80 pungi, ci nici măcar 80 aspri nu va da din ţara-i prădată de ostaşii Porţii. Ghica, omul învestit de Poartă cu deplină încredere, se situa astfel pe aceeaşi poziţie cu predecesorul său, iniţiatorul coaliţiei antiotomane a Ţărilor române.

Refuzul a marcat momentul politic culminant al crizei relaţiilor româno-otomane. Marele vizir a hotărît arestarea lui Ghica vodă; în acelaşi timp a ordonat paşei de Silistra să preia cîrmuirea Ţării Româneşti, măsură ce echivala cu înfiinţarea paşalîcului. Dramaticul moment a fost rezolvat graţie remarcabilei intervenţii a postelnicului Constantin Cantacuzino, care a reuşit să-l convingă pe marele vizir să revină asupra hotărîrii. „Atunce déde Dumnezeu de-şi conteni viziriul mîniia sa; îndată opri pre ginerisău, Mustafa paşa, să nu vie aicea" *(Letopiseţul Cantacuzinesc)*. Abilitatea diplomatică a postelnicului a fost decisivă. Criza s-a încheiat prin restabilirea domniei în Ţara Românească, cu condiţia asocierii ei la ceea ce Iorga numea ofensiva „renaşterii militare otomane".

Noul domn, a cărui desemnare fusese lăsată postelnicului Cantacuzino, nu a fost altul decît Grigoraşcu, fiul „Bătrînului" Ghica.

Între Băleni şi Cantacuzini

Al doilea dintre principii Ghiculeşti se născuse în Moldova, poate în 1624. De altfel, aici a ocupat primele dregătorii — în 1654 postelnic, ulterior comis de-al doilea, agă la 1658 şi, în cele din urmă, capuchehaie a tatălui său la Poartă (1659-1660). Prin căsătoria cu Marica Sturdza, fiica marelui vistier Matei şi nepoata principelului Gheorghe Ştefan, Grigoraşcu s-a înrudit cu puternice familii boiereşti şi, aşa cum remarca Nicolae Iorga, „avea cu neamul peste care a domnit alte legături decît ale părintelui său".

Prima sa domnie în Ţara Românească a durat patru ani (noiembrie 1660-noiembrie 1664), fiind marcată pe plan extern de participările oştirii ţării la războiul otomano-habsburgic din 1663-1664, iar pe plan intern de declanşarea conflictului de durată dintre cele două grupări boiereşti: Cantacuzinii şi Bălenii.

În vara lui 1663, noul mare vizir, Ahmet Köprülü, a antrenat în campania împotriva Sf. Imperiu romano-german şi pe principii

[1] Posesiune de pămînt, condiţionată de îndeplinirea serviciului militar.

Cîțiva dintre reprezentanții de frunte ai familiei Ghiculeștilor: Grigorașcu, Grigore II, Matei...

celor trei Țări române. Cu 5 000 călăreți și 600 pedestrași, Grigorașcu vodă a trecut munții pe la Buzău (iulie 1663) și, străbătînd mai întîi Țara Bîrsei, s-a îndreptat spre cetatea Ujvar, asediată de marele vizir. Cronicarul sas Georg Kraus nota cu acest prilej că, spre deosebire de alte oștiri și comandanți, „Ghica, voievodul Țării Românești, n-a făcut prădăciuni, a ținut cu totul altă ordine pentru ostașii săi și n-a luat nimănui nimic cu sila".

Răstimpul petrecut de Grigorașcu Ghica departe de țară a favorizat izbucnirea luptei fățișe a Bălenilor împotriva Cantacuzinilor. Ea a început prin pîra caimacamilor Stroe Leurdeanul vornicul și Dumitrașcu Cantacuzino „țarigrădeanul" vistierul împotriva postelnicului Constantin Cantacuzino, acuzîndu-l de atitudine ostilă domnului absent. Temeinicia acuzației nu a fost nici pînă azi elucidată. Cronica lui Radu Popescu amintește de intrigile fiilor postelnicului, intrigi vizînd chiar obținerea scaunului domnesc pentru unul dintre ei. Dar Radu Popescu reflectă, cum se știe, poziția Bălenilor. În orice caz, Grigorașcu a reacționat aspru: cei trei fii ai postelnicului au fost puși în lanțuri, iar părintele lor executat, din poruncă domnească, la 30 decembrie 1663, fără să fi fost lăsat să se dezvinovățească.

În 1664 a avut loc o nouă campanie otomană contra imperialilor, la care principii români au fost iarăși chemați să participe cu oștile lor. Bătălia hotărîtoare — la Lewenz — s-a soldat cu victoria trupelor austriace comandate de generalul De Souches. În cursul ei, Grigorașcu vodă Ghica și Istrate Dabija, principele Moldovei, care comandau flancurile forțelor otomane, au slujit interesele creștinătății, retragerea lor precipitată determinînd în bună parte victoria imperialilor. Cel puțin așa afirma, la 14 august 1664, în memoriul său către împăratul Leopold I, Grigorașcu vodă Ghica, silit, în urma acțiunii sale, să ia calea exilului. Au urmat opt ani de peregrinări prin Europa Centrală.

La începutul anului 1672, împăcat cu Poarta otomană, Grigorașcu Ghica a ajuns pentru a doua oară domn al Țării Românești (1672-1674). Eforturile sale au urmărit, în primă urgență, restabilirea prestigiului domniei, pus în umbră pe timpul lui Antonie vodă din Popești. Faptul a fost surprins de un contemporan, misionarul franciscan Tamașevici: „atunci a vrut ca toate slujbele să fie [stabilite] după rangul lor". În aceeași direcție, Grigorașcu vodă a întreprins demersuri, infructuoase însă pentru a obține, dacă nu tronul Transilvaniei, măcar vechiul domeniu voievodal al Făgărașului.

Noua domnie a coincis însă cu deschiderea conflictului otomano-polon. Prima campanie, condusă de însuși sultanul Mehmet IV (1648-1687) s-a încheiat cu ocuparea Cameniței, la 30 august 1672, și a Podoliei. În a doua campanie, atît Grigorașcu, cît și domnul Moldovei, Ștefan Petriceicu, deși au fost obligați de sultan să participe la lupte, s-au alăturat hatmanului polon Ioan Sobieski, fapt ce a determinat înfrîngerea turcilor la Hotin (11 noiembrie 1674).

Avînd familia rămasă în mîinile otomanilor, Grigorașcu a trebuit însă să revină în țară, dar nu și-a putut păstra tronul. Retras în locuința sa din Constantinopol, a murit la sfîrșitul anului 1674, după cîte se pare, otrăvit: „Zic unii să se fi ajuns Cantacuzineștii cu un doftor și să-l fi otrăvit" (Ioan Neculce).

Înrudiți cu Mușatinii

Grigorașcu Ghica a avut un singur fiu, pe Mateiaș. Născut în 1664 la Racoșul de Jos, el a rămas orfan la 10 ani, crescînd în familia mamei sale, a Sturdzeștilor. Prin căsătoria sa cu Roxandra, fiica vestitului Alexandru Mavrocordat Exaporitul și, totodată, nepoata lui Iliaș Alexandru, ultimul voievod mușatin al Moldovei (1666-1668), Mateiaș se înrudea astfel cu vechea familie domnitoare din Moldova. Mort fără a fi ajuns la mari dregătorii, el a lăsat doi fii — Grigore și Alexandru — și o fiică — Maria, cărora le-a dat o îngrijită educație. În 1716, cînd fratele Roxandrei, Ioan Mavrocordat (pînă atunci mare dragoman al Porții) a devenit domn al Țării Românești (1716-1719), el a lăsat dregătoria pe care o deținuse la Constantinopol în familie, fiului mai mare al lui Mateiaș, Grigore Ghica. Deși tînăr, acesta s-a dovedit, cum notau unii ambasadori străini la Constanti-

nopol, „afabil, exact, activ și deștept", calități ce i-au permis să-și mențină poziția vreme de 10 ani (1716-1726). Și-a făcut, în acest răstimp, relații cu totul remarcabile la Poartă, pe care s-a sprijinit apoi în înălțarea sa în scaunele domnești de la Iași și București.

Cu obișnuitele și mereu sporitele daruri la Poartă, dar și cu sprijinul celuilalt frate al mamei sale, Nicolae Mavrocordat, Grigore Matei Ghica a devenit, în 1726, domn al Moldovei, lăsînd în funcția de mare dragoman pe fratele său Alexandru Ghica (1726-1741), care, pînă atunci, îndeplinise dregătoriile de mare cupar și mare postelnic în Țara Românească.

Grigore Matei Ghica (cunoscut ca domn și sub numele de Grigore II Ghica) a domnit 21 ani, împărțiți în cinci domnii: trei în Moldova (septembrie 1726-aprilie 1733; noiembrie 1735-septembrie 1741; mai 1747-aprilie 1748) și două în Țara Românească (aprilie 1733-noiembrie 1735, aprilie 1748-august 1752). *Cronica Ghiculeștilor* îl elogiază: „întreg la minte, statornic la cuvînt și prea înțelept în toate judecățile, calitate care este temeiul și temelia măreției unui domn"; Neculce este însă mai temperat: „numai era cu toane, atîta cît la unele să arăta prea harnic, bun și vrednic, milostiv și răbdătoriu [...], iară pre une locuri i să arăta lucrurile de blăstămăciune".

Trăind departe de țară, la urcarea sa pe tron, Grigore II Ghica nu mai știa românește. El a învățat însă foarte repede, în numai șase luni, limba română, pe care, afirmă *Cronica Ghiculeștilor*, „o vorbea la fel ca și ceilalți". A căutat să cunoască cu adevărat țara al cărei principe devenise și a reușit atît de bine încît „se mirau și boierii cum a putut să învețe așa de repede și limba, și obiceiurile, și pravilele țării, și felul de judecată, și cum se ostenea mult, cercetînd el însuși scrisorile și jalbele oamenilor; nimic nu nesocotea și nimic nu rămînea neștiut de el". A făcut, de asemenea, numeroase călătorii pentru a cunoaște țara și locuitorii. A luat unele măsuri de creștere a populației, acordînd înlesniri fiscale fugarilor de pe moșiile boierești, dar și pentru cei care veneau din provinciile românești aflate sub altă stăpînire. Pe vremea primei sale domnii, în Moldova s-a înființat la Cotnari o „slobozie" cu fugari din Transilvania, cu cei alungați de acolo de crunta exploatare socială și națională.

Cu armele diplomației

Grigore II vodă a luat unele măsuri și pe plan agrar. În 1733, din ordinul său, s-a efectuat o catagrafiere (recensămînt) a proprietăților mănăstirești, moșii pe care, în 1750, a redus claca, de la 12 la 6 zile, ceea ce a avut drept efect o oarecare îmbunătățire a situației materiale a clăcașilor.

S-a preocupat și de dezvoltarea comerțului, reorganizînd vama din București (1733) și apoi, în 1734, întregul sistem vamal al Țării Românești. În 1741, ca domnitor al Moldovei, a încheiat o înțelegere cu starostele Cameniței, în baza căreia se înființau iarmaroacele de hotar — opt pe an, fiecare ținînd cîte 15 zile — mijloc de stimulare a schimburilor comerciale cu polonii.

A fost, după cum mărturisesc cronicarii, și un bun organizator de oaste, adăugînd corpurilor de militari din Moldova încă două: vînătorii și roșii sau joimirii. În vremea campaniei contra tătarilor (1727-1729), Grigore vodă a înființat și unitățile de pantîri, soldați cu plată, recrutați din țară, corp devenit mai tîrziu unul dintre cele mai numeroase ale oștirii moldovene.

Om instruit, s-a interesat în chip deosebit de dezvoltarea învățămîntului. Una dintre primele măsuri luate de el în Moldova a fost înființarea la Iași (1728) a trei școli; de elină, greacă modernă și română, ultima avînd la bază un regulament ce prevedea inițierea copiilor în „cele dintîi elemente ale limbii", cu specificarea că, pe lîngă studiul limbii române și al cărților bisericești, „trebuie ca dascălul să-și învețe ucenicii și caligrafia". În cele trei școli învățămîntul era gratuit și de un înalt nivel, de vreme ce aici au venit, ulterior, și copii din afara hotarelor Moldovei.

Grigore vodă a avut, de asemenea, preocupări artistice și edilitare, ce s-au materializat în opere de înzestrare și ctitorire la mănăstirile Balica, Galata, Bărboiul și Bîrnova, ca și a curților de la Frumoasa.

În perioada în care a fost domn în Țara Românească, „a acoperit cu scînduri piața cea mare [a Bucureștilor], cu ajutor obștesc, deoarece se făcea acolo mult noroi", a clădit casele domnești de la Mănăstirea Mihai vodă și, cea mai de seamă realizare, a ridicat Mănăstirea Pantelimonului și un spital „cu multe încăperi, ca să servească de bolniță pentru bolnavi".

Avînd o bună experiență de diplomat, căpătată încă de pe vremea cînd era mare dragoman, Grigore II Ghica a jucat un important rol în reglementarea conflictului turco-tătar din 1727. În octombrie, tătarii din Bugeac s-au răsculat împotriva hanului din Crimeea, cerînd schimbarea acestuia. Poarta a trecut la represalii, trimițînd împotriva tătarilor, alături de oastea otomană, și trupele lui Grigore II Ghica. Drept răspuns, tătarii au jefuit ținutul Lăpușnei. În cele din urmă, prinși din două părți, ei au renunțat la luptă și s-au predat.

Grigore II Ghica a intervenit la Poartă arătînd distrugerile pricinuite în timpul răscoalei tătarilor și obținînd, drept compensație, 700 pungi de galbeni. Totodată, principele a reluat de la tătari „o fîșie de pămînt" cotropită de aceștia, recuperînd astfel o parte din Bugeac și „refăcînd cu semne hotarul cel vechi".

În 1735 a izbucnit un nou război ruso-austro-otoman. Prima parte a războiului s-a soldat cu succese militare rusești. Împăratul de la Viena, încă neutru pînă în 1737, s-a oferit să încerce o mediere ruso-turcă și Congresul de pace a început la Nemirov (iulie 1737). Tratativele au relevat contribuția diplomatică a lui Alexandru Matei Ghica, fratele domnitorului, pentru salvarea Principatelor. Dîndu-și seama că atît Imperiul habsburgic cît și cel rus nu

...Scarlat, Alexandru Scarlat și Grigore III

urmăreau decît întărirea pozițiilor lor (primul în Serbia și Bosnia, celălalt în Principatele române), el l-a avertizat pe marele vizir că așa-zisa mediere a Habsburgilor nu este decît o „viclenie". Tratativele s-au întrerupt și războiul a reînceput, soldîndu-se cu o serie de succese otomane împotriva austriacilor. Pe de altă parte însă trupele ruse ale feldmareșalului Münnich au pătruns în Moldova, obligîndu-l pe Grigore II Ghica să se retragă în Sud, lîngă Galați, unde și-a orînduit tabăra.

În noile împrejurări, dragomanul Alexandru Ghica a acționat cu toată energia pentru încheierea Păcii de la Belgrad (1739) cu austriacii și începerea tratativelor ruso-otomane. Desfășurarea tratativelor a relevat calitățile de abil diplomat ale dragomanului. Nu numai că prin acțiunea sa, Moldova a fost ferită de anexiune, dar, la Belgrad, conjugîndu-și eforturile cu ale lui Constantin Mavrocordat, domnul Țării Românești a obținut revenirea pămîntului Olteniei (răpită de austriaci în 1718) în hotarele Țării Românești.

La rîndul său și Grigore II a obținut, tot în 1739, retrocedarea (de la turci) a ținutului Hotin. Drept compensație, otomanii au pretins o sporire a haraciului cu 10 pungi de aspri. Principele a refuzat plata acestei sume, motivînd că „atunci cînd împăratul [sultanul] luase Moldovei acest ținut, nu se făcuse nici o scădere de haraci". Reîntoarcerea ținutului la Moldova a fost însă de scurtă durată, Poarta reocupîndu-l un an mai tîrziu.

În 1741, Alexandru Ghica, a fost acuzat că în timpul tratativelor de la Belgrad ar fi trădat interesele otomanilor și, după numai 14 zile de închisoare, a fost decapitat, în pofida intervențiilor făcute de fratele său și de unii ambasadori străini la Poartă. În aceste condiții dificile, Grigore II a reușit totuși să impună ca dragoman pe capuchehaia sa, Ioan Teodor Călmașul-Callimachi, asigurîndu-și astfel o continuitate în influența asupra politicii externe otomane. Tocmai la timp, căci, după puțină vreme, otomanii l-au mazilit, acordîndu-i însă la Constantinopol, toate cinstirile cuvenite unui... viitor domn. În adevăr, în 1747, Grigore Ghica a revenit pentru a treia oară domn în Moldova, iar un an mai tîrziu s-a mutat în scaunul de la București.

În 1751, el a obținut numirea fiului său Matei în funcția de mare dragoman, ceea ce a însemnat o considerabilă creștere a influenței familiei sale la Poartă.

În 1752, Grigore II Ghica s-a stins din viață, fiind printre puținii domnitori care, în acel zbuciumat veac XVIII, și-a găsit sfîrșitul în scaunul voievodal.

„Și l-au pus în scaunul Mării Sale"

Înainte de moarte, Grigore II Ghica a desemnat, cu acordul boierilor săi, drept succesor la „scaunul cel strămoșesc", pe fiul său mai mare, Scarlat. Găsim aici încă o dovadă că alegerea domnitorilor era o prerogativă a țării. Susținut de capuchehaia Țării Românești la Istanbul, Iordache Basa Mihalopol, care îi era socru, al doilea fiu, dragomanul Matei Ghica, a luat însă domnia (august 1752). Pentru scurt timp însă deoarece politica fiscală aplicată în numele tînărului domn a stîrnit nemulțumirea populației care s-a răsculat. Mutat în scaunul din Iași, Matei Grigore Ghica a avut o scurtă și ultimă domnie (1753-1756), ulterior trăind sărac la Constantinopol.

Abia acum, fratele mai mare Scarlat Ghica a ajuns din nou domn, mai întîi la Iași (februarie 1757-august 1758) și apoi de două ori în Țara Românească (august 1758-1761, august 1765-decembrie 1766). Dora D'Istria, întemeindu-se și pe opera de tinerețe a lui Mihail Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie*, i-a atribuit lui Scarlat vodă meritul de a fi negociat și obținut de la Poartă contra a 400 000 piaștri, un firman al sultanului prin care se ordona alungarea tuturor supușilor otomani ce se stabiliseră în Țara Românească și se dovedeau asupritori ai localnicilor. Tot Dora D'Istria afirmă că, plătind o dare suplimentară de 30 500 piaștri, domnul ar fi obținut retrocedarea așezării și moșiei Odaia Vizirului (Brăila) și a unor insule din Balta Ialomiței, încorporate samavolnic pașalîcului Silistrei. Documentele otomane recent publicate dovedesc inițiativele voievodului în di-

recția întăririi autonomiei interne a Țării Românești. Kogălniceanu aprecia, în 1837 că, dacă Scarlat Ghica nu ar fi murit în 1766, și-ar fi definitivat opera de reunificare a raialelor (cazalelor) Turnu, Giurgiu și Brăila cu Țara Românească.

Asemenea tatălui său, Scarlat Grigore Ghica a murit în scaunul domnesc; moartea s-a datorat unei boli contractate în timpul incendiului care a cuprins Bucureștii în ziua de 2 noiembrie 1766: „mergînd și măriia sa Scarlat Ghica voievod la foc [...] atuncea s-au îmbolnăvit din ciasul acela".

După moartea lui Scarlat Grigore Ghica, mitropolitul Grigore, doamna Ruxandra și boierii adunați la Palat *au ales domn* pe fiul răposatului voievod, pe Alexandru Scarlat Ghica. A doua zi după înmormîntarea tatălui său, acestuia „i-au dat dar de domnie creștinească [...] și l-au pus în scaunul Mării Sale în sfînta Biserică Domnească [din] București". Faptul merită semnalat în mod deosebit pentru că această alegere a avut loc *înainte de investitura Porții*, contravenind astfel definițiilor generalizatoare de tipul „regim turco-fanariot". Domnia lui Alexandru Scarlat Ghica a durat aproape doi ani și s-a remarcat printr-o corectă chiverniseală a finanțelor țării. La orizont, mijeau însă zorii unui nou conflict ruso-otoman. În aceste împrejurări, Alexandru Scarlat Ghica a fost socotit prea tînăr pentru a face față și Poarta l-a mazilit, în octombrie 1768.

Mai presus, interesul țării

Urmașul său în scaunul Țării Românești a fost o personalitate de excepție între Ghiculeștii celei de-a doua perioade a sec. XVIII, în general personalități politice șterse: Grigoraşcu III Ghica, fiul marelui dragoman Alexandru Matei Ghica.

Orfan din 1741, cînd — după cum am văzut — Alexandru Ghica a fost executat de otomani, Grigoraşcu a crescut în casa internunțiului imperial austriac de la Constantinopol, baronul von Penckler. Cînd marele dragoman Ioan Toader Călmașul (Callimachi) a fost numit domn al Moldovei, Grigoraşcu Ghica i-a urmat în funcție (august 1758-martie 1764), remarcîndu-se în negocierile unei alianțe otomano-prusace în războiul de șapte ani[1].

În împrejurările noii crize a succesiunii la tronul Poloniei, declanșată după 1763, Poarta, prețuindu-i însușirile de diplomat, l-a numit domn al Moldovei. Grigore vodă Ghica a domnit succesiv în Moldova, Țara Românească și din nou în Moldova (martie 1764-ianuarie 1767; octombrie 1768-noiembrie 1769, sept. 1774-oct. 1777).

În politica internă a inițiat unele reforme, în condițiile în care relațiile de producție capitaliste începuseră să se contureze și în Țările române. Principele a căutat să aplice o politică mai dreaptă față de păturile producătoare. Această intenție se vede din prima circulară pe care a adresat-o ispravnicilor: „să fie cu mare dreptate săracilor, neîngăduind pe nime să-i calce și să-i năpăstuiască; căci de va auzi cît de puțin că au păzit hatîrul cuiva [au favorizat pe cineva] și va veni un sărac să se jăluiască, atuncea cu mare pedeapsă îl va pedepsi [pe slujbaș], făcînd mari dreptăți tuturor; arătînd tuturor boierilor, ca să se păzească fieștecare de a lua mită de pe la săraci cît de puțin". La 1 ianuarie 1766, domnul a dat un așezămînt prin care stabilea numărul zilelor de muncă pe care țăranii clăcași urmau să le efectueze pe moșii la 12 pe an, iar în ținuturile de margine ale țării, la numai șase. Reacția boierimii a fost vehementă, cerînd printr-o anafora din aprilie 1775 mărirea obligației de muncă a țăranilor clăcași la 36 zile pe an; judecînd „starea locuitorilor de acum" domnul nu a acceptat decît adăugirea a două zile de clacă peste „punturile" stabilite la 1 ianuarie 1766. Aceste prevederi au rămas în vigoare pînă la începutul sec. XIX.

În cronica atribuită lui Ienachi Kogălniceanu se spune că văzînd domnul luxul nestăvilit al Curții și al boierilor într-ale îmbrăcămintei, „și-au făcut singur măriea-sa un rînd de straie din postav libade [haină bărbătească lungă] și giube, și într-o zi, fără de veste, au ieșit îmbrăcat cu ele la Divan". Prin puterea exemplului domnesc, „cheltuiala nebunească a straielor" a fost oprită, fără ca vodă să fi spus cuiva un cuvînt. Anecdotă sau fapt real, gestul domnitorului relevă o politică de folosire chibzuită a banului și în același timp de încurajare a manufacturii de postav întemeiate prin grija lui la Filipenii Noi (Chipereşti) lîngă Iași. Reechilibrarea finanțelor a permis podirea unor străzi, construirea de cișmele publice (la poarta Spiridoniei și a Goliei). O atenție deosebită s-a acordat școlilor. Academia domnească din Iași a fost înzestrată cu un nou rînd de clădiri; s-au înființat noi clase de română, greacă modernă și elină, cu dascăli bine plătiți, iar biblioteca s-a îmbogățit cu lucrări de valoare.

În răstimpul celor șapte ani ai domniilor sale, Moldova și Țara Românească au traversat o etapă dificilă, determinată de încordarea relațiilor dintre marile imperii vecine. Grigore Ghica a respins pretenția guvernului regelui Poloniei, Stanislaw Poniatowski, de exclusivă stăpînire economică și politică a Nistrului. Voievodul a arătat că stăpînirea principatului românesc al Moldovei se întindea pînă la talvegul fluviului, obținînd cîștig de cauză.

Izbucnirea unui război ruso-turc (1768-1774) l-a găsit pe Grigore III Ghica în scaunul Țării Românești. Convins de frații Pîrvu și Mihai Cantacuzino (conducătorii partidei orientată spre ruși) să nu opună rezistență Grigore III Ghica s-a lăsat arestat (o arestare de circumstanță) și trimis la Petersburg.

Odată cu începerea negocierilor dintre delegațiile române din Moldova și Țara Românească cu guvernul rus asupra viitorului statut al Principatelor, cabinetul de la Petersburg a ajuns să vadă în el un posibil candidat la cîrma unuia sau altuia dintre principate

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1974.

sub influența Rusiei. Și astfel, în urma acordurilor complementare ale Păcii de la Kuciuk-Kainargi, Grigore III Ghica a devenit domn al Moldovei (septembrie 1774).

Noua domnie a fost marcată de o accentuare a ofensivei politice a Sfîntului Imperiu romano-german, care sub pretextul unei rectificări de hotar, a cotropit Nord-Vestul Moldovei; vechile ținuturi românești Cernăuți, Cîmpulung și parțial Suceava — înglobate în topicul Bucovina. În total, 10 443 km pătrați cu circa 100 000 locuitori. Grigore III s-a angajat cu întreg talentul și resursele sale de diplomat în apărarea acestui străvechi pămînt românesc. El a cerut Porții, în octombrie 1774, confirmarea privilegiilor Principatelor (stipulate la Kuciuk-Kainargi) printr-un hatișerif al sultanului. Pe de altă parte, la îndemnul său, o delegație română a căutat să obțină și sprijinul feldmareșalului Rumiantev împotriva ciuntirii teritoriale a țării. Un apel al domnului cu toate deslușirile necesare a fost trimis și țarinei Ecaterina II. Răspunsul, mult întîrziat, dovedea conivența cabinetului țarist cu Poarta otomană: „Rusia nu se poate amesteca în această afacere, fiind obligată să o remită Porții". Mai mult, ambasadorul rus la Constantinopol, N.V. Repnin, a pretins principelui Moldovei achitarea imediată a celor 57 548 piaștri, pe care cabinetul rus i-i avansase pentru obținerea confirmării domniei la Poartă. Grigore III Ghica a încercat să determine Poarta să nu cedeze presiunilor imperialilor. El a subliniat față de otomani importanța ținuturilor românești în discuție, trimițînd hărți precise cu teritoriul cotropit de austriaci. A căutat să cointereseze în acțiunea sa pe pașa de Hotin; s-a oferit să facă parte din comisia de delimitare a noilor hotare, dar cererea i-a fost refuzată. Prin intermediul internunțiului austriac, la Constantinopol, von Thugut, a mituit o seamă de demnitari otomani. În cele din urmă a propus Porții să elimine el, cu forțele ostășești ale țării, prezența militară austriacă de pe pămîntul românesc. Din porunca sa, slujitorii domnești au distrus noile semne de hotar din ținuturile cotropite de austriaci. Lupta s-a încheiat defavorabil. Prin convențiile austro-otomane din 7 mai 1775 și 12 mai 1776 Poarta a cedat Sfîntului Imperiu romano-german Nord-Vestul principatului autonom al Moldovei.

Sfîrșitul este binecunoscut. Prins între urzelile celor trei imperii vecine care-și urmăreau marea lor politică, Grigore III Ghica a plătit cu viața[1].

Apreciindu-i efortul în direcția păstrării integrității teritoriale, Mihail Kogălniceanu arăta că „nu mai avem nevoie de mai multe dovezi spre a arăta cît de fundat este bunul renume ce Grigore Ghica a lăsat posterității". Cronica țării i-a păstrat o frumoasă amintire principelui martir: „și cuvîntul ce grăia era grăitu și era lăudat de către toți și plăcut prostimei [mulțimii]; eară boierilor nu atît, căci nu putea să mănînce pe cei mici și săraci, că nu-i suferea domnul nicidecum"

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1975.

cărți sosite la redacție

● **PRESA COMUNISTĂ ȘI A ORGANIZAȚIILOR DE MASĂ CREATE ȘI CONDUSE DE P.C.R., Vol. IV,** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; colectivul de redacție: **Ion Popescu-Puțuri,** redactor responsabil; **Nicolae Goldberger, Augustin Deac, Ion Felea, Florea Dragne**).

Editura Politică, București, 1978, 494 pp., 30 lei: *studii și antologii de texte consacrate unui număr de 29 publicații apărute în perioada 1921-1924.*

● **Olimpiu Matichescu — SOLIDARITATEA MUNCITOREASCĂ ÎN ROMÂNIA.**

Editura Academiei, București, 1978, 232 pp., 11 lei: *pagini din trecutul legăturilor de luptă internaționalistă a proletariatului român, sub conducerea partidului comunist, în perioada 1921-1944; lucrarea a apărut în limba rusă,*

● *Dr.* **Gheorghe Țuțui,** *dr.* **Gheorghe I. Ioniță — ANII TUMULTUOȘI AI LUPTEI PENTRU REPUBLICĂ.**

Editura Militară, București, 1978, 128 pp., 9 lei: *evenimentele care au precedat și pregătit actul revoluționar de la 30 decembrie 1947.*

● **Augustin Deac, Ion Toacă — LUPTA POPORULUI ROMÂN ÎMPOTRIVA COTROPITORILOR. 1916-1918.**

Editura Militară, București, 1978, 360 pp., 14,50 lei: *evocarea — pe baza unei bogate documentații în bună parte inedită — a rezistenței românilor împotriva trupelor Puterilor Centrale.*

● **Florea Mogoșanu — PALEOLITICUL DIN BANAT** (cu un studiu paleoclimatic și geocronologic de **Marin Cârciumaru**).

Editura Academiei, București, 1978, 152 pp., 11 lei; *sinteză a rezultatelor obținute în două decenii de cercetări arheologice.*

● *Inginer* **Constantin C. Gheorghiu — GENERAL AVIATOR ANDREI POPOVICI.**

Editura Militară, București, 1978, 156 pp., 5 lei: *biografia unuia din pionierii aviației române.*

● *Colonel* **Petrică Tănăsescu — ZBORUL CIOCÎRLIEI.**

Editura Militară, București, 1978, 112 pp., 4 lei: *eroul căpitan Ioan Fătu, căzut la datorie în septembrie 1944, în luptele de la Păuliș.*

● **Nicolae Edroiu — ÎNCEPUTURILE LITERATURII ECONOMICE ROMÂNEȘTI. 1780-1810.**

Cluj-Napoca, 1978, 266 pp.: *patru scrieri iluministe* — Ioan Piuariu-Molnar — *Economia stupilor;* Dimitrie Tipograful Rîmniceanu — *Oarecari secreturi ale lucrării pămîntului;* Gheorghe Șincai — *Povățuire către economia de cîmp;* Gr. Obradovici — *Carte de mînă pentru bineorînduita economie.*

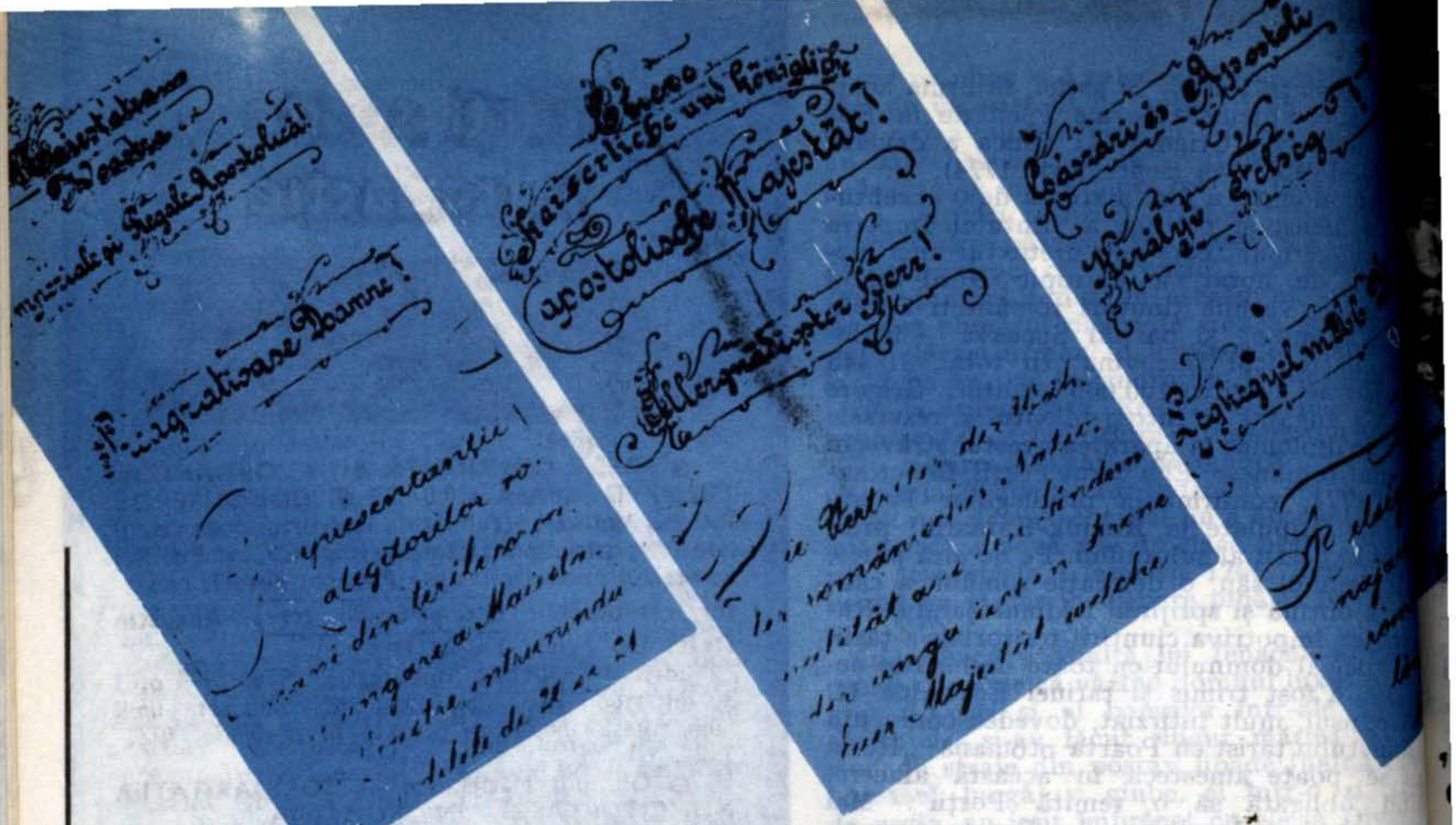

Vrem să ne unim cu țara!

1892 - 1894: MIȘCAREA MEMORANDISTĂ (I)

Dr. AUGUSTIN DEAC

Lupta seculară a românilor din provinciile istorice românești aflate sub dominația Imperiului habsburgic pentru libertate și unitate națională a îmbrăcat forme dintre cele mai diverse, de la mișcarea petiționară pînă la răscoale și revoluții. „Românii — scria în 1784 un anonim din orașul irlandez Dublin, care vizitase Transilvania, într-o scrisoare către împăratul Iosif II — au dreptul să se revolte atîta timp cît vor fi sclavi și nefericiți". Însuși împăratul Iosif II recunoștea, cu ocazia călătoriei făcute în Transilvania, în 1773: „Acești bieți supuși români, care fără doar și poate, sînt cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei, sînt asupriți [...] fiind copleșiți de nedreptăți, așa încît, într-adevăr, destinul lor, dacă e bine cercetat, apare ca vrednic de toată compasiunea"[1].

Cu toate aceste împrejurări potrivnice și constrîngeri, preponderența etnică a românilor, conjugată cu rezistența permanentă, manifestată pe toate planurile față de cotropitori, explică de ce Transilvania și-a păstrat în tot timpul dominației străine individualitatea sa, distinctă, românească, sub raport etnic și religios, economic, cultural și politic.

După încheierea, în 1867, a pactului dualist dintre clasele dominante austriace și ungare, cînd Transilvania a fost încorporată prin ignorarea voinței naționalității române predominante, la Ungaria grofilor și baronilor, asuprirea acestora s-a intensificat. Cercurile conducătoare ungare au urmărit sistematic prin cele mai perfide și nefaste legiuiri, anihilarea completă a existenței naționale și a manifestării românilor, ca, de altfel, a tuturor celorlalte popoare și naționalități asuprite.

Față de această vădită politică de deznaționalizare forțată, românii și-au strîns rîndurile și s-au organizat în partid politic național[2], ceea ce le-a permis intensificarea mișcării de eliberare națională, marcată de marea acțiune memorandistă. Românii transilvăneni au declanșat acțiunea lor petiționară nu atît pentru a implora bunătatea „drăguțului de împărat" de la Viena, ci pentru a dezvălui întregii lumi ceea ce se petrecea într-un stat multinațional al Europei de mijloc. Astfel, problema românilor, ca și a altor popoare asuprite din Austro-Ungaria devenea o problemă europeană — întocmai cum devenise situația Principatelor Moldova și Țara Românească în anii 1856-1859.

[1] Magazin istoric, nr. 5/1978.

[2] Magazin istoric, nr. 6/1978.

Delegația transilvăneană înaintea plecării la Viena

În. p. 14: ***facsimile din*** **Memorandul** ***românilor transilvăneni din 1892***

„Ei nu s-au contopit cu vreun alt popor"

În aceste împrejurări, la Conferința națională din 1881, cînd cele două partide regionale românești [din Transilvania și din Banat] s-au unificat într-unul singur, numit Partidul Național Român, s-a hotărît și elaborarea unui memoriu, care să analizeze situația românilor din Austro-Ungaria, nedreptățile și asupririle la care erau supuși. Memoriul, redactat de George Bariț, în patru limbi: română, maghiară, franceză și germană, a fost tipărit în 1882 la Sibiu. În 1887, la Conferința P.N.R., s-a luat decizia alcătuirii unui nou memoriu spre a fi publicat și înaintat împăratului Franz Joseph. Alcătuirea acestui document a fost încredințată lui Aurel Mureșianu și Iuliu Coroianu. Dînd recomandări concrete de felul cum trebuie scris, Ioan Rațiu, președintele P.N.R. îi recomanda, la 3 iunie 1888, lui Aurel Mureșianu: „După părerea mea [acesta] trebuie să fie cît se poate de scurt, dar să cuprindă în scris toate gravaminele [cerințele] noastre; să fie în stil diplomatic, cu vorbe frumoase, dar nu servile, să spună adevărul, să combată sistemul și regimul, dar nu pe națiunea maghiară; [...] să se restrîngă atacul la aristocrați și privilegiați, *căci aceștia sînt și au fost inamicii noștri neîmpăcați, pe cînd poporul lor și al secuilor au iobăgit deopotrivă cu noi*" [subl. *A.D.*].

Perioada pînă la redactarea și înaintarea *Memorandului* Curții din Viena a fost precedată de o serie de alte memorii și replici care au ajutat la pregătirea opiniei publice din România și din străinătate. Un rol deosebit, în acest scop, la avut înființarea la București, în 1891, a Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor. Sub egida acestei organizații a fost redactat și publicat, în limba franceză, *Memoriul* studenților români privitor la situația românilor din provinciile cotropite de clasele dominante ungare, în care se făcea un aspru rechizitoriu politicii claselor reacționare maghiare de oprimare a românilor și a celorlalte naționalități asuprite. Studenții maghiari din Cluj — fiii claselor aristocratice — au publicat și ei, în iulie 1891, un memoriu, în care se ridicau împotriva cererilor formulate de tineretul studios român. Acest document a provocat apariția *Replicii*, răspuns al studenților români din Cluj, Budapesta, Viena și Graz; textul ei a fost redactat de Aurel C. Popovici și tipărit în limbile franceză, germană, engleză și italiană. Toate acestea au creat atmosfera favorabilă lansării *Memorandului*. La noua Conferință națională a P.N.R., din ianuarie 1892, s-a hotărît ca el să fie înaintat Curții din Viena, în ziua de 28 mai 1892.

În prima parte a documentului, în lumina programului P.N.R. din 1881, românii se declarau hotărît împotriva anexării, cu 25 ani în urmă, a Transilvaniei la Ungaria, afirmînd că prin acest act samavolnic „poporul român se simte vătămat în drepturile sale istorice și naționale", pentru că „uniunea s-a făcut fără participarea românilor într-o formă corespunzătoare cu numărul și cu însemnătatea lor în această țară", că ea „s-a enunțat printr-o Dietă care ca atare își avea reprezentanții săi pe baza legilor electorale din [...] întunecatul feudalism..." Poporul român s-a simțit vătămat prin această uniune și pentru că prin acel act „s-a lucrat la efectuarea unei fuziuni fără considerarea legilor ce garantaseră autonomia acestei țări". Uniunea, și sancționarea ei prin lege, se aprecia în *Memorand*, sînt *„desconsiderarea fățișă a tuturor drepturilor poporului român ca element care compune în absolută majoritate vechea Transilvanie, precum și a tuturor legilor fundamentale care asiguraseră autonomia acestui principat, sînt înlăturarea totală a elementului român și o nedreptate atît din punct de vedere legislativ și juridic, cît și politic*" [subl. *A.D.*].

Politica de stat promovată de clasele dominante ungare timp de 25 ani era apreciată ca fiind potrivnică „cu aspirațiunile politice, tradiționale ale poporului român și cu interesele lui de existență națională, opusă de altfel și cu cerințele organizațiunilor constituționale ale statelor moderne". Se arăta că datorită orientării naționaliste, reac-

ționare a claselor dominante ungare în fiecare domeniu de activitate: social, economic, politic și cultural, românii simțeau, din ce în ce mai greu, jugul asupririi naționale. Astfel, examinîndu-se legea electorală, deosebită în Transilvania față de Ungaria, se demonstra că deși românii formează aproape 3/4 din populația [Transilvaniei] și „posedau pămîntul țării în aceeași proporție", ei erau împiedicați de la exercitarea dreptului de vot, deoarece legea electorală prevedea un cens mai ridicat pentru Transilvania decît pentru Ungaria. Românii, care deși formau majoritatea populației acestei provincii și în aceeași proporție purtau și sarcinile publice, nu erau îndreptățiți a fi reprezentați în Dietă și a participa la conducerea statului în raport cu numărul lor. Documentul demasca măsurile nedrepte, arbitrare, folosite de guvernanți în stabilirea cercurilor [circumscripțiilor] electorale.

Era analizat apoi caracterul retrograd al așa-zisei „Legi pentru egala îndreptățire a naționalităților", adoptată de Parlamentul grofilor și baronilor unguri de la Budapesta, în 1868. Caracterul șovin al acesteia rezulta, după *Memorand*, „chiar în prima ei frază, [în care se] neagă existența noastră ca factor politic". Documentul sublinia că dintotdeauna, românii au luptat pentru păstrarea individualității lor naționale, că și în cele mai grele timpuri ei au conservat limba, datinile și moravurile și că în pofida tuturor măsurilor menite să-i deznaționalizeze „ei nu s-au contopit cu vreun alt popor" și că *„nimic dar pentru dînșii nu e mai presus de dreptul liberei dezvoltări"*.

Politica de asuprire a românilor transilvăneni era ilustrată și cu o seamă de cifre și date. Deși în cele 23 comitate din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, românii formau „aproape singura poporațiune", în nici unul din aceste comitate nu era nici un comite suprem, nici măcar un vicecomite ales dintre români. Nu era decît un singur român președinte de tribunal, iar judecători de naționalitate română — unul sau doi. În cadrul unor ministere, cum erau al Cultelor și al Instrucțiunii Publice, al Finanțelor, al Comerțului, situația era la fel de rea. Existau, de exemplu, un singur profesor universitar și un singur inspector școlar român.

Legea privitoare la organizarea municipiilor era și ea concepută în același spirit de excludere a românilor din viața publică. Românii nu puteau fi reprezentați, potrivit cu numărul și importanța lor, nici în consiliile comitatelor ori ale districtelor.

În ceea ce privește biserica și școala se afirma că acestea au rămas „singurele sfere ale vieții comune" în care populația românească își mai crezuse ocrotită libertatea ei de dezvoltare națională. La scurtă vreme însă după realizarea dualismului și în această privință „s-au pus dar în discuțiune proiecte de legi, care aveau de scop [...] știrbirea acelor autonomii și mărginirea lor la niște cadre în care avîntul cultural e peste putință...".

În toate ținuturile Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, unde „noi românii, o poporațiune compactă de peste 3 000 000 suflete — se sublinia în document — contribuim cu sîngele și averea noastră pentru susținerea statului, nu avem încă pentru înaintarea noastră culturală nici un așezămînt susținut de stat".

Memorandul demonstra, totodată, că legea presei a fost „croită" pentru a împila pe români. Era mai aspră pentru Transilvania, decît pentru Ungaria, împiedica exprimarea opiniilor, iar publicațiile românești, redactorii și colaboratorii lor erau condamnați la grele pedepse.

Politica agrară a guvernului ungar era caracterizată ca fiind orientată și ea în vederea aceluiași scop de subjugare a populației românești. Țăranii români, după desființarea iobăgiei „n-au căpătat pămîntul de drept pe care-l munceau". O serie de explicări și reexplicări ale patentelor imperiale și ale legilor agrare „au favorizat în practica judecătorească elementul posesoratului [al grofilor și baronilor] contra intereselor și drepturilor neîndoioase ale poporațiunii rurale pînă la marginea insuportabilității".

Ceea ce Viena și Budapesta nu ascultau, asculta Europa

Dezbătut și aprobat de Consfătuirea Comitetului Național al P.N.R. din 25 și 26 martie 1892, *Memorandul* a fost tipărit în mai multe limbi. O delegație alcătuită din peste 300 români din Transilvania, Crișana, Maramureș și Banat, provenind din toate straturile sociale, a plecat la Viena pentru a prezenta documentul Curții imperiale. În capitala habsburgică românii au avut o întrevedere cu primarul Capitalei, Karl Lueger, cu deputații Schneider, Brianchini și alții. În numele delegației, președintele P.N.R. dr. Ioan Rațiu a solicitat în ziua de 28 mai o audiență împăratului Franz Joseph. La cererea guvernului ungar, monarhul a refuzat să primească delegația. Aceasta a depus *Memorandul* la biroul Cancelariei imperiale; suveranul l-a trimis, fără să-l citească, ministrului maghiar de pe lîngă Curtea imperială, care, la rîndu-i, în ziua de 26 iulie 1892, a înapoiat plicul, nedeschis, prin prefectul județului Sibiu, doctorului Ioan Rațiu.

Vestea neprimirii delegației și nici măcar a *Memorandului* de către împărat a nemulțumit profund pe toți românii. Ei s-au convins încă o dată că năzuințele lor legitime nu se vor putea înfăptui decît numai prin lupta comună cu frații de dincoace de Carpați. Vasile Lucaciu, într-un discurs ținut în zilele cînd se afla la Viena, încrezător în forțele poporului său, declara: „De vom pieri noi, care am venit la Viena ca reprezentanți în număr de peste trei sute de oameni, națiia noastră nu va pieri. [...] Azi vorbim Europei". Într-adevăr, ceea ce împăratul și guvernanții săi de la Viena și Budapesta nu voiau să asculte, asculta Europa, care constata că, între granițele marelui Imperiu austro-ungar se încerca suprimarea unor națiuni.

Acțiunea memorandistă a dat un puternic avînt mișcării de eliberare națională a românilor, fapt confirmat și de numeroasele rapoarte ale autorităților austro-ungare. La 5 august

1892, prefectul din Tîrnăveni, într-un raport înaintat ministrului de Interne ungar, constata influența mare pe care *Memorandul* a avut-o în rîndurile românilor: „Valurile stîrnite de *Memorandul* românesc — scria el — încep să se întindă din ce în ce mai mult, iar agitația făcută de acesta începe să ia proporții care cer aplicarea unor măsuri speciale [...]. În mișcarea actuală au fost antrenate masele populare, calme pînă acum, în așa fel încît la domiciliu, în locurile publice [...] cît și în timpul muncii cîmpului, ele se preocupă numai de această problemă și discută — ceea ce dă un caracter periculos mișcării". La 16 august 1892, prefectul comitatului Tîrnava Mică informa Ministerul de Interne ungar că „de la manifestările de la Viena [...] pe teritoriul acestui comitat se observă [...] agitație în rîndul oamenilor", iar prefectul de Arad constata, la rîndul său, intensificarea mișcării naționale în comitatul său: „În comuna Bîrsa, preotul [...] a adunat credincioșii la școală și a discutat cu ei despre reprezentarea în delegație. Preoții, învățătorii și unii membri ai conducerilor comunale din Măgherad, Cuvin, au semnat în ziarul *Tribuna* o declarație elogioasă memorandiștilor". Același prefect mai amintea că în satele românești din comitatele Arad, Deva, Șebeș dar mai ales de la Gurahonț și din împrejurimi, se organizau ședințe de noapte în casele preoților și învățătorilor, se pronunțau discursuri înflăcărate.

Sprijin puternic în România liberă și independentă

Mari acțiuni patriotice în vederea demascării politicii împilatoare a guvernului austro-ungar s-au desfășurat în părțile de dincoace de Carpați, în statul independent românesc.

La cîteva luni după reîntoarcerea de la Viena, dr. Ioan Rațiu, dr. Vasile Lucaciu și alți conducători ai românilor transilvăneni, au venit la București, fiind primiți cu o deosebită căldură de populația Capitalei. Delegații Societății literare științifice „Gheorghe Lazăr" au adresat următoarele urări celor de peste Carpați: „Tinerimea română de la Societatea literară-științifică «Gheorghe Lazăr» din București sărbătorește astăzi cu entuziasm sosirea voastră pe pămîntul României libere. Salutăm cu sfințenie pe apărătorii neamului nostru, căci salutăm în voi memoria neștearsă a eroilor de la 1784, Horea, Cloșca și Crișan, și reamintim evenimentul patriotic de la 1848. Am fost și vom fi totdeauna cu voi".

Calde mesaje au fost primite și din numeroase locuri din țară. Liga culturală din Tecuci, de exemplu, saluta pe Ioan Rațiu cu următoarele cuvinte: „Tot înainte pentru mîntuirea și ridicarea neamului român și recunoștința istoriei. Să trăiți întru mulți ani spre izbîndirea visurilor noastre înalte, care sînt idealurile națiunii întregi". Cetățenii orașului Botoșani scriau: „Martiri ai sfintei cauze a românismului nu pregetați, căci toată românimea vă privește, vă admiră și cu drag își aduce aminte de faptele și dreptatea cauzei care o susțineți; din luptele ce purtați va reieși libertatea României transcarpatice".

Memorandiștii s-au bucurat de un larg sprijin din partea mișcării socialiste, care potrivit relatărilor unuia dintre fruntașii mișcării naționale, Aurel C. Popovici „a făcut de multe ori declarații de simpatie".

În decembrie 1893, Camera Deputaților și Senatul au adus de asemenea, elogiul lor fruntașilor transilvăneni. În ședința Camerei au luat cuvîntul A. Stolojan, Ion Grădișteanu și Mișu Balș, iar în Senat, Dimitrie Sturdza, V.A. Urechia și P.S. Aurelian. D. Sturdza, de exemplu, după ce a reamintit revendicările românilor din Austro-Ungaria, a adăugat: „Nu trebuie să ne temem să vorbim de problema românilor din Ungaria; nu, nu trebuie să ne temem de a o face; căci, dacă ar fi așa, dacă păstrăm tăcere în Parlamentul nostru, ce-ar însemna încă România? Ea nu ar mai semnifica nimic, ea ar fi o țară vasală; noi vom fi schimbat relațiile noastre de vasalitate față de Turcia pentru relații de vasalitate față de Ungaria?".

De menționat este faptul că pînă și contele Goluchowski, ministru plenipotențiar austro-ungar la București, într-un memoriu al său din iulie 1894 adresat guvernului austriac, era nevoit să recunoască justețea revendicărilor românilor asupriți. „Plîngerile sînt prea întemeiate și, dacă nu se revine cît de curînd asupra acestei stări de lucruri, urmările fatale ale unei atari politici [de asuprire], vor duce la cele mai întinse și neplăcute complicații". Apreciind lucid situația, contele Goluchowski scria că lupta de eliberare națională a românilor cuprinsese „cele mai largi pături ale poporului", avînd „caracterul unei mișcări naționale ce devine pe zi ce trece tot mai serioasă și întinsă". Cît privește influența României independente asupra luptei de eliberare națională din Transilvania, același ministru aprecia: „Ar fi deci o curată nebunie [ca guvernul austro-ungar] să se gîndească măcar la deznaționalizarea unui popor extrem de dîrz, care, numără, în cadrul țărilor care fac parte din coroana Sf. Ștefan, peste 2 500 000 suflete și care își găsește un sprijin puternic în România liberă și independentă".

De partea transilvănenilor s-au găsit cele mai diverse cercuri și personalități politice, științifice și culturale, democratice și progresiste ale Europei.

Scriitorii francezi Leconte de Lisle, François Copée, Emile Zola, Sully Proudhomme, de exemplu, și-au manifestat simpatia pentru acțiunea memorandiștilor. La 29 aprilie 1894, Georgette Rodolfo, președintele Asociației universitare din Pavia (Italia), a scris despre memorandiști cu multă simpatie. Menotti Garibaldi, fiul marelui Garibaldi, a declarat, la Roma, că guvernanții maghiari „sînt nevrednici de simpatia Italiei, fiindcă asupresc în modul cel mai barbar trei milioane de frați de-ai noștri".

Studenții de la cunoscuta Universitate britanică Oxford au organizat un mare miting de simpatie pentru românii din Transilvania, la care au participat profesori de renume mondial, ca dr. I. N. Bridges, marele istoric Thomas Carlyle și W.R. Morphill. Iluștrii pro-

(Continuare în p. 57)

avanpremiera editorială

NEUITATUL AN 1918 ÎN AMINTIRI...

La Editura Dacia din Cluj-Napoca se află în pregătire lucrarea intitulată Din lunga timpului bătaie. **Autorul ei, Constantin Dumitrescu, i-a adăugat subtitlul:** Anul 1918 în amintirile unor martori oculari, **precizînd, astfel, caracterul şi conţinutul cărţii. Pasiunea şi dragostea pentru trecutul istoric al poporului nostru, talentul reporterului îmbinate cu meticulozitatea şi seriozitatea cercetătorului, l-au ajutat pe autor să realizeze o impresionantă radiografie a momentelor memorabile din istoria poporului român, care au culminat cu Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918. Interlocutorii săi au fost participanţi direcţi la marele act istoric al reîntregirii statului naţional, membrii în consilii naţionale şi gărzi naţionale, oameni angajaţi, la diferite nivele, în marele efort de împlinire a multisecularului vis al Unirii. Ei vorbesc aşa cum ar fi făcut-o toţi cei care atunci, în 1918, prin voinţa lor, au făcut să triumfe o cauză dreaptă, un principiu fundamental al dreptului internaţional: dreptul oricărui popor de a-şi hotărî singur destinele.**

Pentru cititorii noştri am extras cîteva dintre aceste mărturii inedite, pe care le publicăm, în avanpremieră editorială, începînd cu acest număr. Ne-am oprit mai întîi la amintirile profesorilor Emil Pop şi D.D. Roşca privind evenimentele pe care le-au trăit în capitalele Imperiului austro-ungar, în ultimele luni de existenţă a acestuia. Fragmentele sînt reproduse într-o formă prescurtată; titlul, subtitlurile şi notele aparţin redacţiei Magazin istoric.

V. ŞT.

Ultima toamnă a Imperiului austro-ungar

EMIL POP

În septembrie 1918, mă înscrisesem la Facultatea de filozofie, secţia de ştiinţe naturale a Universităţii din Budapesta. Studenţii români care frecventau cursurile, se compuneau mai ales din cei scutiţi de armată: relativ mulţi absolvenţi de teologie, scutiţi medical şi cîteva fete, la care se adăugau ofiţeri de rezervă aflaţi în permisie pe cîte un semestru universitar, după un stagiu mai îndelungat pe cîmpul de luptă. Lungul front austro-ungar, spitalele şi lagărele de prizonieri reţineau pe cei mai mulţi din tinerii noştri departe de carte. Dar ştirile scrise şi nescrise se precipitau în aşa fel că şi noi cei de la învăţătură ne adînceam mai mult în gazete decît în cărţi şi ne refugiam bucuroşi din biblioteci şi laboratoare în cele două camere, devenite neîncăpătoare, de la Societatea „Petru Maior"[1] din strada Üllöi, unde veştile şi interpre-

[1] Înfiinţată de membrii coloniei româneşti şi studenţii români din capitala Ungariei, în deceniul şapte al secolului trecut; după 1867 şi-a luat numele de Societatea academică „Petru Maior". Pînă în 1918, în cadrul ei s-au format şi afirmat personalităţi remarcabile ale culturii noastre: Enea Hodoş, Cornel Diaconovici, Iosif Blaga, Valeriu Braniştе, George Murnu, V. Vlad Delamarina, Valeriu Bologa, Traian Vuia, Ilarie Chendi, Vasile Goldiş, Ion Lupaş, Octavian Goga, Ion Agîrbiceanu, Ştefan Meteş ş.a.

Botanist de mare prestigiu, profesor universitar, membru și secretar al Societății de științe din Cluj, membru al Uniunii geobotanice a Carpaților, al ASTREI, al Asociației internaționale pentru studiul Cuaternarului, academicianul Emil Pop s-a născut în anul 1897, în Bucerdea Vinoasă (Alba). Venerabilă personalitate a vieții noastre științifice, academicianul Emil Pop ne-a lăsat moștenire o operă clădită pe adevăruri indiscutabile.

În vara anului 1973, cu un an înainte de a ne părăsi pentru totdeauna, mi-a oferit cîteva file de amintiri deosebit de sugestive privitoare la neuitatul an 1918, file care și-au găsit locul binemeritat în cartea pe care o pregăteam.

Filozoful D.D. Roșca (născut în 1895, la Sălișteă, lîngă Sibiu) este un nume de prestigiu al culturii românești. Lucrările sale de istoria filozofiei (Influența lui Hegel asupra lui Taine, Însemnări despre Hegel), *originala sinteză* Existența tragică *și traducerile din operele lui Hegel constituie tot atîtea contribuții valoroase la dezvoltarea și afirmarea gîndirii filozofice românești. Ca o recunoaștere a meritelor sale pe tărîm științific și pedagogic, Academia l-a ales în rîndul membrilor săi corespondenți și i s-a acordat titlul de profesor emerit.*

D.D. Roșca mi-a vorbit despre climatul intelectual și patriotic ce domnea la liceul românesc din Brașov, mi-a evocat vremurile de urgie din anii războiului.

În 1917 era student la Facultatea de filozofie din Viena.

Constantin DUMITRESCU

tările lor treceau din gură în gură, și de fiecare dată ne întorceam de acolo întăriți în marea nădejde, bruscată pas cu pas pînă atunci de episoadele războiului.

„De vreți, de nu, noi vom fi acolo"

După înfrîngerea catastrofală a armatei austro-ungare la Piave, în iunie 1918, cenzura nu mai putea opri năvala adevărului despre situația militară disperată[1].

Miniștrii înșiși s-au văzut siliți să declare, pe față, în Parlament îngrozitoarele pierderi: 100 000 morți, 200 000 răniți și prizonieri într-o singură bătălie de pe frontul italian. Se dezvăluia tot mai clar triumful militar al Antantei, se șoptea tot mai insistent despre mizeria și demoralizarea armatei și despre intenția unora din cercurile politice de a tatona posibilitatea unei propuneri de pace, spre a se salva ceea ce se mai putea. Cu atît mai greu suporta poporul de rînd suferințele cumplite care sporeau dezolant în cursul celor patru ani lungi de război.

Luna octombrie a adus o impresionantă suită de evenimente răscolitoare de nădejdi, de planuri, de acțiuni. Odată cu slăbirea fronturilor și agravarea mizeriei se întețeau grevele și mișcările socialiste atît în Germania, cît și în Austro-Ungaria, iar deputații naționalităților susțineau cu accente din ce în ce mai rebele dreptul comunităților pe care le reprezentau. Printre noi studenții — români, slovaci, sîrbi și croați — se dezbătea din ce în ce mai tare și mai cu aprindere principiul dreptului popoarelor la autodeterminare. Vînam cu patimă orice zvon care prevestea împlinirea visurilor noastre și îl comentam cu urale și lacrimi. Nu ne mai puteam stăpîni nici pe stradă, iar în cele două camere de la „Petru Maior" discuțiile și strigătele înfierbîntate nu mai con-

[1] Aspecte revelatorii privind situația internă a Ungariei în ultimii ani ai existenței dublei monarhii, vezi și în articolul istoricului american István Deák, din *Magazin istoric*, nr. 11 și 12 /1977.

teneau. Întîrzia însă recunoașterea oficială a agoniei vulturului cu două capete. În ședința Parlamentului din 16 octombrie recunoașterea a fost anticipată de o seamă de deputați maghiari, care s-au declarat drept prieteni ai Antantei, cerînd încheierea păcii, iar două zile mai tîrziu, cel mai temut om al Ungariei, contele Tisza István spunea în același Parlament, cu calmul său imperturbabil: „... noi am pierdut războiul".

Luna octombrie fusese însă și luna de groază a „gripei spaniole", care nici înainte și nici după aceea nu a mai bîntuit cu o virulență atît de vehementă ca atunci. Se îmbolnăvise o treime din populația capitalei maghiare și mureau zilnic 50-100 și chiar mai multe persoane numai din Budapesta și numai de gripă. Mi-a venit și mie rîndul. Cînd se ținea ședința memorabilă a Parlamentului, la 18 octombrie, eu mă „distram" cu umbre violete, jucăușe, pe care febra mi le desena pe pereții unei cămări minuscule de alimente, lipsită de sobă, decretată drept cameră de locuit. După patru zile de chin mă simțeam mai bine și chiar speram să scap de boală. Dar în seara zilei de 19 octombrie a venit la mine colegul Mihail Iacob și mi-a citit din gazetă, sufocat de emoție, reportajul despre ședința Parlamentului din 18 octombrie, în care Alexandru Vaida a citit, din însărcinarea Comitetului Executiv al Partidului Național Român, revoluționara declarație care, în esență, conținea următoarele hotărîri: „rezultatele războiului justifică revendicările seculare ale națiunii române privind libertatea sa națională; națiunea română reclamă pentru sine dreptul de a hotărî perfect liberă și cu excluderea oricărei influențe străine, așezarea sa statală și relațiile sale de coordonare printre națiunile libere; națiunea română nu recunoaște îndreptățirea Parlamentului și a guvernului maghiar de a se considera reprezentanți ai ei și mai ales nu ai intereselor națiunii române din Ungaria și Transilvania la congresul de pace, pentru că acest drept îl vor avea numai factorii delegați de adunarea națională a românilor și orice hotărîre sau orice acord care s-ar ivi prin ocolirea reprezentanței menționate se declară drept nule și neobligatorii pentru națiunea română". Declarația citită de Vaida a stîrnit o furtună fără precedent în Cameră. Ripostele răspicate ale lui Alexandru Vaida și Ștefan Cicio-Pop fuseseră condimentate de butadele deputatului slovac Nandor Juriga. Cînd s-a dezlănțuit vacarmul infernal după afirmarea dreptului națiunii de a participa independent la congresul de pace, Juriga a strigat: „De vreți, de nu, noi vom fi acolo", iar cînd unul dintre deputații maghiari a taxat atitudinea românilor drept trădare de patrie, Juriga i-a răspuns: „frază perimată". Cînd Vaida a declarat că întreaga națiune română simte la fel, Juriga a strigat în românește: „Să trăiască".

Vaida și Cicio-Pop în focul polemicii au aruncat în fața Parlamentului și a guvernului toată seria de păcate politice și umanitare comise împotriva românilor din Ungaria.

În ce mă privește, la fiecare afirmare a drepturilor noastre de națiune independentă, la fiecare implicație a ideii despre o patrie nouă, uitam de boală și în ciuda frigului părăseam patul pentru a da copilăroase și nebunești expresii unor copleșitoare emoții care nu știau de îngrădiri medicale. Dar gripa — pe cale de ameliorare — s-a transformat într-o gravă pneumonie. Unsprezece zile, dintre care trei cu febră, am fost absent de la privelișteа pripitei goane a istoriei.

„Să ne rupem de Austria"

În dimineața zilei de 31 octombrie, cînd, în sfîrșit, m-am putut ridica din pat, după cumplita boală, un zgomot neobișnuit m-a ademenit pînă la fereastră. Strigătele „Trăiască revoluția", „Jos războiul", „Jos regele", „Trăiască Károly", „Să ne rupem de Austria" etc. se învălmășeau fără întrerupere. Un soldat plin de năduf își desfăcuse centura și o învîrtea cu baionetă cu tot peste cap, apoi izbea cu baioneta de ziduri! Insignele gradaților, în special stelele de la guler, care arătau rangul, erau rupte fără cruțare. În cîteva ore dispăruseră toate stelele armatei maghiare. Soldații și-au pus, în schimb, la chipiu drept pompon cîte-o crizantemă. Revoluția a și fost numită în presă, din această cauză, revoluția cu crizanteme. Camioane militare circulau grăbite pe străzi, transportînd soldați înarmați care cîntau imnuri revoluționare și patriotice, trăgeau salve și chiuiau. Se opreau la fiecare instituție de stat invitînd sau somînd personalul să adere la revoluție. Oamenii se îmbrățișau la gîndul păcii, al revederii celor de pe fronturi și al independenței Ungariei.

Cantonat în capitala învolburată îmi tîram convalescența de la o scenă revoluționară la alta, de la un afiș la altul, de la o gară la alta, mai ales de la o gară la alta. Evenimentele se îmbulzeau. Rămîn neuitate aspectele senzaționale, desfășurate cu schimbări abrupte în tumultul unei capitale prinsă în înfrigurarea unei revoluții. Nu pot ascunde însă că din reflexul exterior al clocotului revoluționar, tabloul care m-a zguduit mai puternic și mai dureros a fost întoarcerea armatei de pe fronturi și graba soldaților de a ajunge apoi acasă. După primele defecțiuni de pe cîmpurile de luptă, dar mai ales din ziua armistițiului, s-a dezlănțuit potopul soldaților sleiți de foame, de nesomn și de oboseală, dar nerăbdători să-și vadă căminul și familia. Toți trebuiau să treacă, la sosire ca și la plecare, prin cele două gări, de Sud și de Est. Ți se părea că ai obligat Dunărea să treacă prin două pîlnii anodine. Era aproape imposibil să pătrunzi pe peron. Dar mă strecuram cum puteam, căutînd pe ai mei prin masa agitată și dezordonată a uniformelor. Trenurile care soseau de pe front erau atît de încărcate, încît nici pe acoperișuri, pe scări sau pe tampoane nu se mai putea înghesui vreun om. Un soldat român mi-a spus că a venit atîrnat de geamul vagonului, după ce camarazii îl legaseră de cadrul geamului cu frînghiile raniței trecute pe la subsuori.

Accidentele se țineau lanț. La unul din poduri au fost zdrobiți 90 soldați, care ațipiseră pe lăzile lor de pe acoperișul vagoanelor.

Trenurile care plecau erau, de asemenea, luate cu cîteva ore mai înainte de pornire, cu asalt. La Gara Rákos s-a rupt osia unui vagon supraîncărcat, omorînd 32 soldaţi şi rănind alţi 67. Se făcuse noroi în jurul gării, mai ales pe terasamente, pe o arie largă, toată întesată însă de soldaţi sfîrşiţi de puteri. Mulţi dintre ei se odihneau pe lăzi, dar alţii zăceau literalmente în noroiul gros, unul lîngă altul şi chiar unul peste altul, după ce nu se mai puteau ţine pe picioare de oboseală sau după ce îi dobora somnul.

Dar nu numai soldaţii se înghesuiau fără milă. Prizonierii au părăsit lagărele pentru a se hazarda la un drum complicat spre ţările lor; temniţele s-au golit, spitalele au fost părăsite de bolnavii care se puteau ţine pe picioare. Acasă cu orice preţ! Era porunca unui instinct, care biruia vălmăşagul bizar de oameni şi de fapte.

Nu pot lăsa neamintit un tablou care m-a mişcat peste măsură. Cum priveam într-o seară torentul uman de pe peronul Gării de Est, am văzut un grup de civili şi soldaţi înaintînd încet şi prudent, îmbrînciţi de raniţele şi coatele soldaţilor grăbiţi. Se ţineau unul de haina celuilalt, iar în fruntea lor doi inşi ciocăneau mereu peronul cu beţele întinse înainte. Aveau cu toţii capetele ridicate şi o aspră îngrijorare pe faţă. Erau orbii, care dezertaseră din spital şi se încumetaseră să pătrundă şi ei prin marea agitată şi primejdioasă a soldaţilor, cu hotărîrea de a ajunge acasă.

Socialiştii sînt, în primul rînd, români

În gîndurile mele tinereşti am asemuit acest dor nestăvilit al oamenilor de căminul lor, cu acela al naţiunilor care se zbuciumau să ajungă şi ele acasă, în patria dorită şi visată. Sosise momentul istoric să revenim şi noi, ca români, acasă. Am pornit spre ţinta străbună a patriei-mume, pe un drum luminos, cu hotărîrea năpraznică cu care soldaţii şi prizonierii răzbăteau fără păs la trenurile mîntuitoare.

Momentul cel mai important pe care l-am trăit în acele zile la Budapesta este legat de participarea la şedinţa de constituire a Consiliului Naţional Român din Budapesta. Cu cîteva zile mai înainte, oficiosul Partidului Social-Democrat, *Népszava* (Cuvîntul poporului) publicase un anunţ prin care românii din Budapesta erau chemaţi pentru duminică, 10 noiembrie după-masă, la orele trei, la clubul muncitorilor metalurgişti din Piaţa Kálvária. Ne-am strîns vreo 50 inşi în sala mare, neîncălzită a metalurgiştilor. Ofiţeri cu steluţe rupte, studenţi, funcţionari, muncitori, aşteptam îmbrăcaţi în paltoane.

Consiliul Naţional Român Central, cu sediul la Arad, delegase pe avocatul român din Budapesta, Ion Erdelyi, să convoace şedinţa de constituire a Consiliului Naţional Român din Budapesta, subordonat Consiliului Naţional Român Central de la Arad. Cei de faţă l-au primit cu aclamaţii, desemnîndu-l drept preşedinte al şedinţei; ca secretar de şedinţă a

Budapesta în furtunoasele zile de la sfîrşitul anului 1918

fost ales, tot în unanimitate, Moise Baltă, funcţionar la poştă în Budapesta. Consiliul Naţional Român din Budapesta a fost ales prin aclamaţii cu următoarea componenţă: preşedinte — Ion Erdelyi; vicepreşedinţi — Moise Baltă, din partea burgheziei şi Ion Mihuţ, blănar din Budapesta, din partea social-democraţilor; membri: Anton Mocioni, Victor Pocol şi Iosif Vlad, din partea burgheziei; Tiron Albani, Gheorghe Boeriu şi Vasile Dobrescu, din partea social-democraţilor. Întrunirea noastră a fost precedată de o întrevedere de 6 ore, de la 9 seara pînă la 3 în zori, între socialiştii români şi reprezentanţi ai Partidului Naţional. Aceasta o ştiu de la Erdelyi, care mi-a povestit totul la cîţiva ani după aceea. Fuseseră de faţă la acea întrevedere vreo şase socialişti, dintre care au participat la discuţii mai ales Jumanca, Fluieraş şi Mihuţ, care au dezbătut problema unirii Transilvaniei şi a orientării democratice a viitoarei Românii.

A urmat şedinţa de lucru a Consiliului Naţional Român din Budapesta, cu unica problemă la ordinea de zi: *Unirea românilor din Ungaria şi a teritoriilor locuite de ei cu România.* S-a votat în unanimitate. Sala a izbucnit în ovaţii delirante. Erdelyi a intonat cu vocea metalică *Deşteaptă-te române!*, pe care l-am cîntat cu toţii ridicaţi în picioare.

Afară, în cele patru colţuri ale Pieţei Kálvária, erau postate mitraliere pentru a riposta la eventualele acţiuni contrarevoluţionare. Demonstranţii militari şi civili strigau: „Trăiască patria!“, în timp ce noi hotăram unirea Transilvaniei cu România, pecetluindu-ne hotărîrea cu *Deşteaptă-te române!*

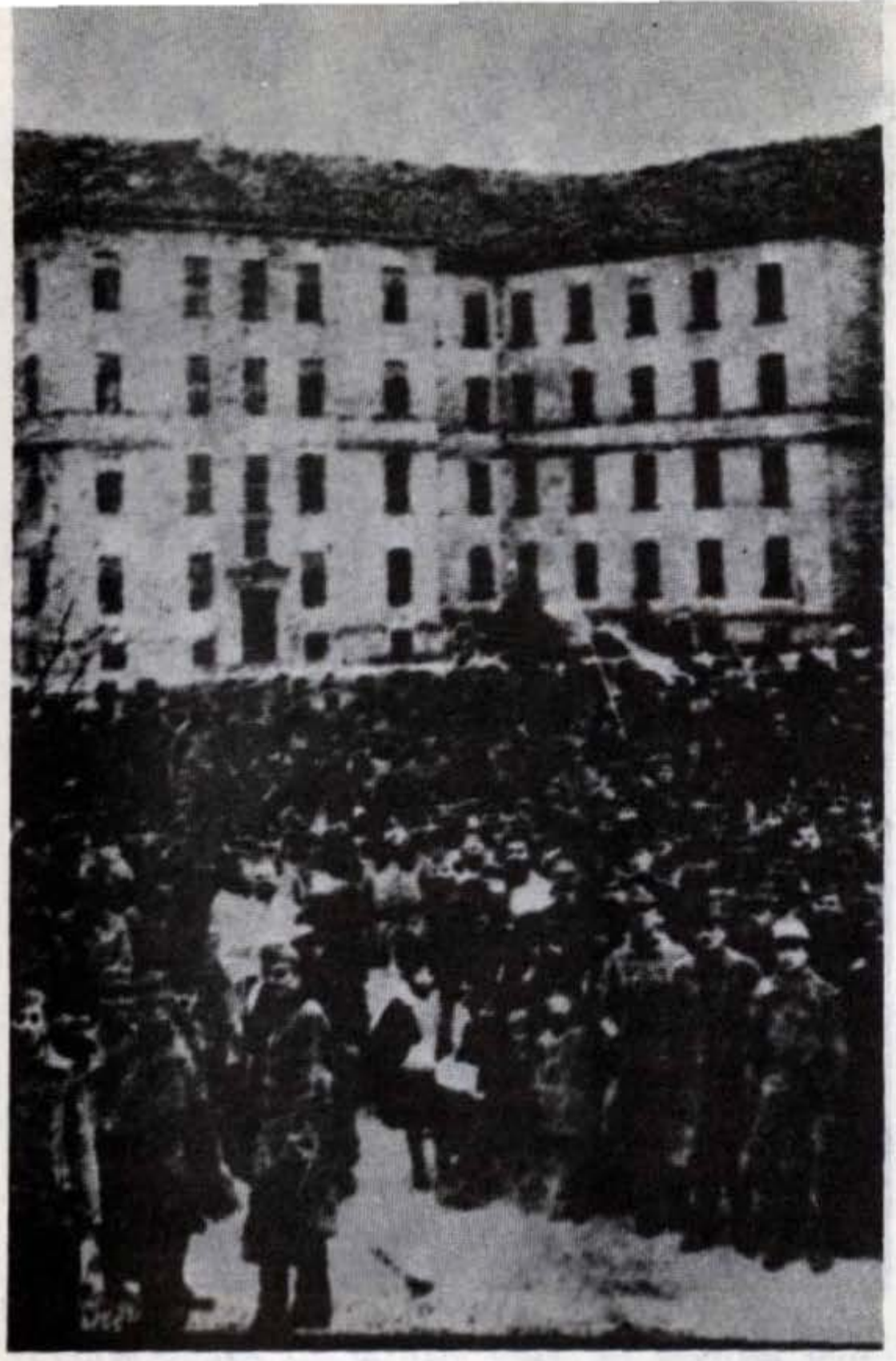

14 noiembrie 1918: românii din Viena la o demonstrație consacrată idealului marii noastre uniri naționale

În noaptea de 17 noiembrie am reușit să mă strecor într-un vagon de clasa a III-a, cu bunăvoința unui soldat maghiar, rănit și prost îmbrăcat, căruia i-am oferit jumătate din plapuma mea și a unui soldat român înfometat, cu care mi-am împărțit merindea. Acest soldat, Pătru Cosma din Lupșa, care timp de patru ani de stagiu pe front nu a avut nici o zi de concediu, mi-a fost un bun camarad de drum pînă la Alba Iulia.

„Deșteaptă-te române" — pe Ringstrasse din Viena

D. D. ROȘCA

Înainte de Adunarea de la Alba Iulia am trăit clipe de neuitat în Viena. Eram student la Universitatea din acel oraș; se rupsese Frontul de Sud, așa că într-o bună zi, era prin octombrie, m-am trezit dimineața în acordurile marșului nostru patriotic *Deșteaptă-te române!* Eram dezorientat și nu-mi venea să cred că acest lucru se petrece la Viena, pe Ringstrasse. Nu era însă un vis, ci o realitate. Îl cîntau soldații noștri ardeleni veniți de pe frontul din Italia și însărcinați (ironia soartei!), a păstra liniștea și ordinea în capitala habsburgică.

Populația vieneză era o populație curioasă, simpatică. Am impresia că nu-și dădea seama de importanța evenimentelor. Cît timp îl știa pe împărat în burg, lumea era liniștită. A fost o populație dinastică și era firesc să fie așa, pentru că Viena acelor vremuri n-a fost un oraș creator de bunuri materiale. A trăit mai mult din „pomana" multelor națiii care compuneau imperiul.

Împreună cu Blaga, care amintește aceste momente în *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, am împachetat lucrurile și am fugit la gară să prindem un tren pentru a reveni acasă. Am și reușit, după oarecare căutare. Un hamal, văzîndu-ne singuri și înspăimîntați, ne-a anunțat descurajatoarea veste că nu mai pleacă nici un tren pentru civili; semafoarele sînt deschise numai pentru trenurile militare. Pînă la urmă, ne-am urcat, cu chiu cu vai, într-un asemenea tren.

Momentul Unirii era așteptat de toți românii din Transilvania cu un sentiment de pietate, că, în sfîrșit, ziua mult așteptată a împlinirii visului nostru suprem sosise.

În convorbirile noastre particulare și nu numai în convorbiri ale tineretului, ci și în cele ale oamenilor mai înaintați în vîrstă, reveneau mereu întrebările: cum oare se va sfîrși războiul și cum vom ieși noi din acest război? Iată subiectul de discuție pentru toată lumea. Mi-aduc aminte că după ce se anunțase data Marii Adunări Naționale, toată Mărginimea Sibiului fremăta de dorința de a descinde la Alba Iulia. Se punea însă problema transportului, pentru că războiul care dăinuia de patru ani consumase aproape toate mijloacele de locomoție. Unul din cumnații mei, care se pricepea la „mecanică", a propus să se ducă, împreună cu alți cîțiva, să rechiziționeze o garnitură de tren din Gara Sibiu, ceea ce au și reușit.

Ca să fie păstrată ordinea s-au constituit gărzile naționale. Din garda națională a comunei Sălișteam făcut și eu parte și am servit o lună de zile cu titlul de soldat.

Ningea. Era zăpada mare. Nu eram siguri că linia care lega Săliștede Alba Iulia nu e înzăpezită; spre marele nostru noroc, n-a fost înzăpezită și trenul s-a umplut. Erau șase sau șapte vagoane cu săteni numai din Săliște. La Alba Iulia, bineînțeles că, la vîrsta pe care o aveam, nu a venit nimeni să mă invite în sala unde se dezbătea hotărîrea de a ne rupe de Austro-Ungaria și de a ne lega de acum încolo destinul de destinul vechii Românii.

Însuflețirea era mare. E greu de descris o zi atît de hotărîtoare în istoria poporului român. Toți consătenii mei au venit în haine de sărbătoare. Pînă și cumnatul meu, care — nefiind din partea locului — nu avea haine săliștenești, s-a urcat pe locomotivă și conducea trenul cu pălărie sălișteneascăși încins cu șerpar (a umblat maică-sa zile întregi pînă i-a făcut rost de ele). Trenul nostru intra în gări și pleca din gări cu *Deșteaptă-te române!*

D. DRĂGHICESCU — O pledoarie pentru Unire

RADU PANTAZI

„Dacă fiziceşte sîntem carne şi sînge din carnea şi sîngele părinţilor, sufleteşte sîntem suflet din sufletul Patriei şi al neamului, adică o picătură izvorîtă din comoara de adevăruri, de tradiţii şi de obiceiuri care constituiesc sufletul Patriei. Patria este ca nişte părinţi care nu vor muri niciodată. Pe cînd părinţii mor în mod fatal, orice ce am face noi pentru ei, Patria este ca nişte părinţi care sînt virtuali nemuritori şi ne supravieţuiesc vecinic, în măsura în care noi şi generaţiile viitoare ne vom jertfi viaţa pentru ei".

Sînt rînduri dintr-o broşură, modestă ca dimensiuni, dar substanţială prin conţinut, apărută sub titlul Înţelesul jertfei pentru Patrie. Lămuriri pentru cei ce vor fi chemaţi să se jertfească patriei, **în 1916, anul intrării României în primul război mondial. Autor: Dumitru Drăghicescu. Un nume binecunoscut atunci şi care avea să se afirme după aceea şi mai mult în domeniul gîndirii româneşti şi al vieţii politice interne şi internaţionale, fără ca totuşi recunoaşterea oficială să fie pe măsura contribuţiei sale la prestigiul culturii noastre.**

O nestrămutată încredere în om

Născut în 1875, în comuna Zăvoieni (astăzi Măciuca) judeţul Vîlcea, Drăghicescu şi-a făcut studiile liceale la Craiova şi cele universitare la Bucureşti (aici i-a audiat pe Titu Maiorescu, C. Dimitrescu-Iaşi, C. Rădulescu-Motru), luîndu-şi doctoratul sub conducerea lui E. Durkheim, la Sorbona. Teza de doctorat *Du rôle de l'individu dans le déterminisme social*, publicată în 1904 la Paris, a fost recenzată elogios în Franţa, Germania şi Italia.

Şederea tînărului Drăghicescu în capitala Franţei a fost marcată de relaţii strînse de prietenie cu alţi doi tineri care vor deveni figuri de seamă pe scena vieţii politice româneşti: I.G. Duca şi Nicolae Titulescu. Cu ei şi-a împărtăşit gînduri, proiecte de viitor, referitoare la progresul ţării, la înfăptuirea unei lumi mai drepte, la instaurarea unor relaţii de colaborare şi respect între naţiuni. Deşi mai tîrziu drumurile lor vor lua direcţii diferite, în sensul că Drăghicescu se va consacra tot mai mult studiilor de filozofie şi sociologie, iar ceilalţi vor face carieră politică — ele se vor interfera în anumite secţiuni. Astfel, alături de I.G. Duca, N. Titulescu şi alţi fruntaşi ai vieţii publice româneşti, el va lua o atitudine fermă împotriva Gărzii de fier şi a hitlerismului, apoi împotriva omorîrii de către legionari a lui I.G. Duca.

După publicarea tezei de doctorat, o suită de lucrări[1] au punctat viguros afirmarea lui ca profund şi original gînditor.

Prin scrierile sale a profesat o filozofie socială şi politică vizionară, străbătută de încrederea în perfectibilitatea fiinţei umane, în posibilitatea ştiinţei şi tehnicii de a îmbunătăţi şi prelungi chiar, pînă la nemurire, viaţa

[1] Iată-le, în ordine cronologică, pe cele mai importante: *Raporturile dintre drept şi sociologie; Ştiinţă şi practică socială* (ambele apărute la Bucureşti, în 1904); *Le problème de la conscience*, la Paris în 1907; în acelaşi an la Bucureşti, *Din psihologia poporului român*. Urmează: *L'ideal créateur*, Paris, 1914 şi *Le renouveau religieux et la guerre mondiale*, Bucureşti; vor vedea, după război, lumina tiparului: *Partide politice şi clase sociale*, Bucureşti, 1922; *Reforma electorală*, Bucureşti, 1925; *La realité de l'esprit*, Paris, 1928; *La nouvelle cité de Dieu*, Paris, 1929; *Vérité et revelation*, în două volume, Paris, 1934; *America y la Liga de las Naçiones*, Mexic, 1937. ş.a.

speciei umane, în capacitatea acesteia de a-și organiza raporturile sociale și politice într-o lume a păcii și colaborării între indivizi și popoare. Lucrările sale conturează imaginea unui gînditor strîns legat de realitățile vremii sale, a unui om politic lucid, care, fără a depăși marginile unei concepții burgheze radicale, se situează pe poziții foarte avansate în interpretarea vieții economice, sociale și politice.

În operele sale a susținut, cu argumente scoase din istorie, drept și logică, necesitatea imperioasă, vitală a desăvîrșirii unității naționale, de stat a poporului român. Într-o serie de lucrări, printre care: *La Transylvanie. Esquise historiques géographique, ethnographique et statistique*, prefațată de cunoscutul filozof francez Emile Boutroux, Drăghicescu acordînd atenția cuvenită tuturor teritoriilor locuite în majoritate covîrșitoare de români, teritorii a căror populație a cerut în mod legitim, în 1918, reunirea cu România, s-a concentrat în special asupra problemelor privind Transilvania. Era în aceasta o preocupare mai veche, deoarece, în 1905, publicase în *Contemporary Review*, din Londra, articolul *Viitorul popoarelor în Ungaria*, reprezentînd un protest energic împotriva ideilor contelui A. Appónyi, care susținuse că în Ungaria nu ar fi existat, la acea vreme, decît o singură națiune, cea maghiară, ignorînd brutal existența românilor, cehilor, sîrbilor.

În pledoaria insistentă a gînditorului pentru Unirea cea mare, o suită de idei reține atenția prin caracterul lor realist, patriotic, umanitar.

Este de remarcat mai întîi aprecierea corectă pe care a făcut-o Drăghicescu asupra caracterului participării României la primul război mondial. O participare determinată de cauza nobilă a eliberării românilor aflați sub dominație străină și nu, scrie incisiv autorul, „pentru puerile scopuri imperialiste, cum lasă să se înțeleagă foarte greșit adesea unele cercuri aliate".

Gînditorul analiza problema în lumina a două principii esențiale care, considera el cu îndreptățire, se degajă din desfășurarea și consecințele războiului și anume: dreptul popoarelor la autodeterminare; dreptul de dezanexare. Revendicările românești asupra Transilvaniei, asupra celorlalte teritorii răpite din trunchiul românesc în diferite momente ale istoriei, sînt justificate din ambele puncte de vedere.

În spiritul celor mai bune tradiții ale gîndirii democratice românești, în plus și cu o rezonanță socialistă, gînditorul român considera că „ceea ce constituie astăzi fondul persecuțiilor și revendicărilor naționale, ca și altădată a celor religioase, este eterna problemă a exploatării omului de către om", scria el.

În patria unită

Este de remarcat că Drăghicescu susținea, ca și mai înainte Bălcescu sau Kogălniceanu că, inițial, și țăranul român transilvănean era liber, el fiind redus treptat la o stare de înrobire, care „în Ungaria era practicată într-un mod mai abominabil decît în Europa Occidentală". O asemenea stare de lucruri n-a putut fi acceptată de cei asupriți, fapt dovedit, sublinia autorul, de marile răscoale și războaie cu caracter național și social.

Ținta protestului vehement și documentat al gînditorului împotriva asupririi naționale o constituia aristocrația maghiară și militarismul habsburgic. Reținem cuvintele sale: „Atîta timp cît oligarhia maghiară va stăpîni Transilvania, ca și alte provincii ale Austro-Ungariei, militarismul austro-ungar va trebui să fie atotputernic pentru a asigura magnaților de la Budapesta și Viena supremația și exploatarea economică a naționalităților subjugate". Din acest considerent, el respingea și soluția, care se vehicula în anumite cercuri, cu privire la autonomia Transilvaniei, arătînd că aceasta înseamnă în fond menținerea *statu-quoului*, deci păstrarea „lanțurilor economice" pentru populația românească, menținerea exploatării omului de către om; aceasta ar echivala, totodată, spunea Drăghicescu, cu o acțiune „împotriva socialismului și pentru profitul oligarhiei maghiare".

Principiile socialiste puneau în lumină, în concepția de larg orizont umanitar a lui Drăghicescu, dreptul popoarelor de a lupta pentru apărarea și dezvoltarea vieții lor naționale. În ceea ce privește Transilvania, gînditorul își exprima speranța că unirea ei cu România va rezolva conflictul secular „național și social deopotrivă", pentru că — splendidă anticipare a realităților României socialiste — în patria unită va înceta asuprirea națională a majorității populației de către o minoritate și totodată România „va acorda libertăți reale și o largă autonomie minorităților neromâne".

Este o idee ce ne amintește, în termeni aproape identici, pe cea a lui Simion Bărnuțiu, care sublinia, cu mai bine de jumătate de veac înainte, că în statul național unitar român, suveran și independent, minoritățile naționale vor trebui tratate ca „membri ai corpului național". Este o idee care dimensionează caracteristic întreaga cugetare românească progresistă. Este o idee care-și află întruchiparea vie în România contemporană.

Concluzia — ca, dealtfel, și punctul de plecare al argumentărilor lui Drăghicescu — este limpede: scopul participării țării noastre la război a fost unirea Transilvaniei cu România. Evocînd jertfele poporului român pe cîmpul de luptă, ca și pe cele din spatele frontului — jertfe a căror necesitate o apreciase la începutul conflagrației ca roditoare pentru supraviețuirea patriei și pe care le socotea, în 1918, ca fiind o nouă și strălucită pildă a forței vitale a românilor — gînditorul evidenția cu adînc temei că unirea Transilvaniei cu România înseamnă un „act de dreptate, conform cu dreptul istoric și cu dreptul popoarelor de a-și decide singure soarta" și totodată „singura recunoaștere echitabilă" a aportului remarcabil al României la victoria asupra Puterilor Centrale.

Scrise cu luciditate, dar și cu patos patriotic, pătrunse de rigoarea spiritului științific, dar și de o generoasă viziune umanitară, cunoscute atît în cercurile oficiale cît și în acelea mai largi ale opiniei publice europene,

în special din Franța, lucrările lui D. Drăghicescu din perioada 1916-1918 se înscriu pe cota înaltă a unei pledoarii, deopotrivă de insistentă și bine susținută pentru ideea care — izvorîtă din întreaga noastră istorie, reprezentînd un deziderat vital al neamului, pusă în lucrare prin bătălii aprige — înnobilase spiritele și dinamizase energiile tuturor luptătorilor pentru realizarea ei: Unirea cea mare.

Intelectualul patriot

O contribuție importantă la cauza Unirii a adus Drăghicescu și prin activitatea desfășurată în forurile internaționale de la Paris și Londra.

În decembrie 1916, noul guvern creat după retragerea armatei în Moldova, l-a însărcinat pe D. Drăghicescu să plece la Paris pentru a informa pe Aliați asupra condițiilor grele în care se afla țara și să apere drepturile naționale ale românilor.

Călătoria patriotului român, în 1917, din România pînă la Paris, s-a făcut prin Rusia, unde a și asistat la evenimentele revoluționare în plină desfășurare. La Paris, el a înființat, împreună cu Traian Vuia, la finele anului 1917, Comitetul Național Român și revista *La Transylvanie*. Scopul acestora era de a face cunoscute străinătății dezideratele poporului român, mai ales aspirațiile sale cu privire la formarea statului național unitar. În capitala Franței, a luat contact cu reprezentanții cehilor și polonezilor care duceau, ca și românii, o activitate solidară în lupta lor pentru revendicări naționale, întîlnindu-se în reuniuni periodice și atrăgînd de partea lor diferite personalități politice. S-a reușit astfel, să se organizeze la Roma, în aprilie 1918, un Congres al naționalităților oprimate din Austro-Ungaria. La acest Congres, poporului român i s-a recunoscut dreptul la autodeterminare și desăvîrșire a unității sale politice de către reprezentanții puterilor europene care făceau parte din Antantă.

În 1921 D. Drăghicescu s-a aflat printre intelectualii care au protestat împotriva arestării comuniștilor participanți la Congresul din mai 1921[1], arătînd că „arestarea comuniștilor este un act care n-are nimic comun nici cu legile țării, nici cu bunul simț; este un abuz, un act de impulsiune premeditată". De asemenea, a susținut în presă dreptul tuturor cetățenilor la vot, inclusiv al femeii. Mai tîrziu (1934-1936), au fost notabile activitatea din Mexic, ca ministru plenipotențiar, cît și participarea la unele reuniuni ale Ligii Națiunilor.

În timpul celui de-al doilea război mondial, D. Drăghicescu s-a ridicat cu hotărîre împotriva Dictatului de la Viena și contra acțiunilor barbare desfășurate de legionari. Înainte de moartea sa neașteptată, în septembrie 1945, el era membru al Partidului Social-Democrat.

Activitatea politică și diplomatică a lui Drăghicescu, deși redusă în raport cu marea sa capacitate politică, a reprezentat o contribuție importantă la afirmarea drepturilor poporului român pe plan internațional.

* * *

Publicăm în continuare, cîteva fragmente din articolul lui D. Drăghicescu, *Un episod din lupta noastră națională din războiul trecut*, apărut în 1944, în revista *Pămîntul românesc*, în care descrie înființarea, în 1917, a Comitetului Național Român de la Paris și organizarea și participarea autorului la Congresul de la Roma, din aprilie 1918.

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1971, 5/1976.

1917 – 1918: itinerare europene

D. DRĂGHICESCU

„Pe la finele lui iulie 1917, după stăruința mult regretatului I.G. Duca, am fost trimis de Ionel Brătianu la Paris, să mărturisesc acolo în cercurile cu care trăisem 15 ani, în timpul studiilor și ulterior mergeam pentru cercetări sociologice și filozofice — să mărturisesc acolo împrejurările tragice în care ne găseam [...], să arăt suferințele, lipsurile cu care luptăm, sacrificiile ce făcusem și făceam în Moldova și să susțin drepturile noastre naționale. Aceasta mai ales că, ulterior, Pacea de la Buftea (martie 1918) ne pusese în afară de rîndurile Aliaților noștri. Lupta noastră militară încetînd atunci, nu ne mai rămînea decît lupta națională, susținerea dîrză a drepturilor noastre.

Pacea de la Buftea a marcat un fel de rupere a relațiilor Franței cu guvernul Marghiloman, care a rămas reprezentat la Paris de consilierul de legație Charles Adolph Cantacuzino, poet francez și diplomat român, dar cu care guvernul francez n-a voit să aibă nimic a face, și Pichon, ministrul de Externe, se adresa Comitetului nostru transilvănean în orice chestiune politică privitoare la România.

Am luat calea Petrogradului. La Petrograd, în timpul necesar formalităților pentru a pleca mai departe, am găsit la ministrul nostru G. Diamandi, colecția revistei *La Nation Tcheque*, pe care am luat-o cu mine și am citit-o pe drum, și din care am aflat tot rostul mișcării cehe la Paris, condusă de dl. Ed. Beneș. Ajuns la Londra, unde era ministru N. Mișu, un diplomat foarte remarcabil, am luat contact, grație acestuia, cu personalitățile cehe, care se găseau acolo, și cărora le-am promis o activitate solidară în lupta pentru revendicările noastre naționa-

le. Aceştia au primit propunerea foarte bucuroşi, şi, în timpul celor 10 zile cît am zăbovit la Londra cu formalităţile, am scris d-lui Beneş, la Paris, şi au pregătit terenul pentru a putea începe imediat, chiar de la sosirea mea la Paris, opera de colaborare.

Sosit la Paris, am fost primit de dl. Beneş, cu mare însufleţire, ca şi cum i-ar fi venit din cer un sol de mult căutat şi aşteptat. D-sa avusese exact aceeaşi ideé ca mine, că, în împrejurările în care ne găseam, şi noi şi ei, în situaţii şi drepturi identice, trebuia neapărat şi imediat începută o luptă comună pentru drepturile noastre. Dl. Beneş dorise şi căutase să lucreze cu românii din Transilvania, dar, la Paris, nu găsise pe nimeni dispus şi capabil să ia acea sarcină.

Din primele zile am luat contact, graţie d-lui Beneş, cu cercurile iugoslave şi poloneze, prin dl. Voinovici, la iugoslavi şi dl. Roman Dmowski la polonezi[...]

Aveam reuniuni periodice cu cehii şi polonezii şi discutam situaţia, supravegheam evenimentele şi, solidari cu ei, acţionam şi reacţionam în presă, potrivit intereselor noastre care erau strîns legate. Comitetul nostru, ca să se cristalizeze mai bine, a avut nevoie de o revistă, şi am întemeiat revista *La Transylvanie*, redactată de mine şi de Traian Vuia, care a apărut timp de aproape un an [...]

În acest timp se şi începuseră tratative în Elveţia, prin mijlocirea prinţului Sixte de Bourbon între Austria şi anglo-francezi, care puteau reuşi graţie lui Caillaux şi complezenţei lui Briand, dar care nu au eşuat decît graţie virulenţei lui Clemenceau şi loialităţii lui Th. Ribot, pe atunci prim-ministru. Firește, noi nu ştiam şi nu puteam şti absolut nimic de aceste tratative. Am observat însă în acelaşi timp, o foarte semnificativă campanie de presă în favoarea Austro-Ungariei, campanie dirijată de un anume de Fels [...], care a şi scris o carte asupra Austro-Ungariei. În acea carte [...] striga cît îl lua gura, împotriva balcanizării Europei Centrale, în cazul cînd monarhia habsburgică va fi desfiinţată. Ideea a prins şi se formase, în opinia publică din Anglia şi Franţa, un foarte puternic curent împotriva balcanizării [...]

Această campanie pe mine mă îngrijora foarte mult şi ea mi-a deschis ochii şi mi-a sugerat intuiţia primejdiei şi inspirat ideea unei reacţiuni, pe care le-am comunicat imediat amicului meu Beneş; o manifestare ostentativă, impunătoare a solidarităţii naţiunilor oprimate în Austro-Ungaria, cu perspectiva unei strînse alianţe, sau federaţie chiar, care să umple golul lăsat în Europa Centrală de eventuala dispariţie a monarhiei austro-ungară. Dl. Beneş a fost de părerea mea şi graţie stăruinţei, energiei şi perseverenţei şi relaţiilor sale cu personalităţi engleze, ca Vickam Steed, şi alţii am reuşit să obţinem concursul lui

Ed. Beneş, conducătorul mişcării cehe pentru eliberare naţională

În p. 23: *crochiu de portret de Oscar Lazăr din albumul* Societatea Naţiunilor — Geneva, 1930

Franklin Bouillon, Albert Thomas şi Marcel Sembat[...]

Eu personal am putut să deştept interesul ambasadorului italian la Paris, Bonin Langaro, care, cînd şi-a dat seama de gravitatea primejdiei, s-a grăbit să reacţioneze şi să ne dea cel mai larg şi energic concurs, la Roma, pe lîngă [primul ministru] Orlando şi [ministrul de Externe] Sonino, şefii politicii italiene. Cu ajutorul şi stăruinţa acestor personalităţi, s-a aranjat ţinerea Congresului de la Roma [...] cu mult înainte de venirea lui Take Ionescu în Franţa. În drum spre Roma, amicul meu Beneş a recunoscut, faţă de toate personalităţile suscitate, în vagonul de dormit ce mi se pusese la dispoziţie, că ideea acestei manifestări mi se datorește mie şi dacă va avea consecinţele dorite, o parte din merit mie mi se va datora.

La acest Congres, la care Vuia nu putea veni, am reuşit să atrag pe dr. Lupu şi G. Mironescu. Dînşii au luat parte activă la lucrările Congresului. În timpul cînd avea loc Congresul la Roma, pe frontul din Franţa s-a dezlănţuit formidabila ofensivă germană, care a rupt frontul englez şi pe cel francez, pe Marna. Atunci a fost momentul cel mai critic din tot războiul, dar Congresul nostru la Roma şi rezultatul lui va fi contribuit cu ceva la înviorarea atmosferei politice în Franţa şi Anglia.

În urma acestei manifestări, atenţia publică s-a întors împotriva curentului defetist ce se făcuse în favoarea Austro-Ungariei. Clemenceau a început reacţiunea contra defetiştilor, arestînd pe fostul preşedinte de consiliu, Caillaux.

Într-o şedinţă solemnă, la Preşedinţia Consiliului, Clemenceau ne-a primit în audienţă pe reprezentanţii celor trei comitete, la care dr. Lupu, Vuia şi cu mine, am reprezentat comitetul transilvănean român. De aici înainte soarta drepturilor noastre în Transilvania fusese hotărîtă. Balanţa a înclinat adînc în favoarea noastră [...] În iunie 1918, la *Comité National d'Études*, pe care-l prezida Leon Bourgeois, la care luau parte foştii mei profesori, Boutroux şi Bergson, filozofi şi membri ai Academiei Franceze, şi care avea misiunea de a studia soluţiile problemelor teritoriale ce ridica lichidarea Austro-Ungariei, am fost convocaţi: Dmowski, Beneş şi cu mine şi ni s-a cerut să facem o expunere succintă a revendicărilor noastre, ceea ce am şi făcut. Expunerile noastre au fost publicate în actele acelui comitet şi au servit la baza orientării politice franceze.

Spre toamnă au venit la Paris Take Ionescu şi Goga[...] Am hotărît încetarea, atunci, a comitetului nostru şi a apariţiei revistei *La Transylvanie*, în locul căreia a apărut *La Roumanie*. Găseam că Goga şi Take Ionescu au mai multă autoritate şi sînt mai calificaţi decît mine şi Vuia .

TRAIAN VUIA — documente inedite

În anul 1905, de la Paris, erau expediate în România două fotografii însoțite de o scurtă scrisoare, purtînd data de 9 septembrie și semnată Traian Vuia. Din textul scrisorii nu rezultă cu precizie destinatarul. Din cercetările întreprinse, presupunem că ea a fost adresată omului politic și diplomatului de prestigiu român Nicolae Titulescu. Ei s-au cunoscut, după cum rezultă din *Schița autobiografică* a lui Traian Vuia, la Paris, în timpul cînd Nicolae Titulescu era student la Facultatea de drept din capitala Franței, contribuind alături de alți patrioți români la strîngerea fondurilor bănești necesare construirii mașinii de zburat concepută de Traian Vuia.

Textul scrisorii este următorul:

„Ilustre domnule,

Alăturat am onorul a vă remite cîteva fotografii despre mașina a cărei construcție ați binevoit a o sprijini cu atîta căldură și interes. În măsura în care va înainta construcția, îmi voi permite a vă trimite cîte o mică colecție de fotografii.

Vă rog să primiți asigurarea deosebitei mele recunoștințe.

Paris, 9 septembrie 1905
Traian Vuia
17 rue du faub Montmartre"

Fotografiile care însoțesc scrisoarea amintită — și din care reproducem una — reprezintă aparatul de zburat „VUIA 1" conceput de marele inventator român la Lugoj, în iarna anu-

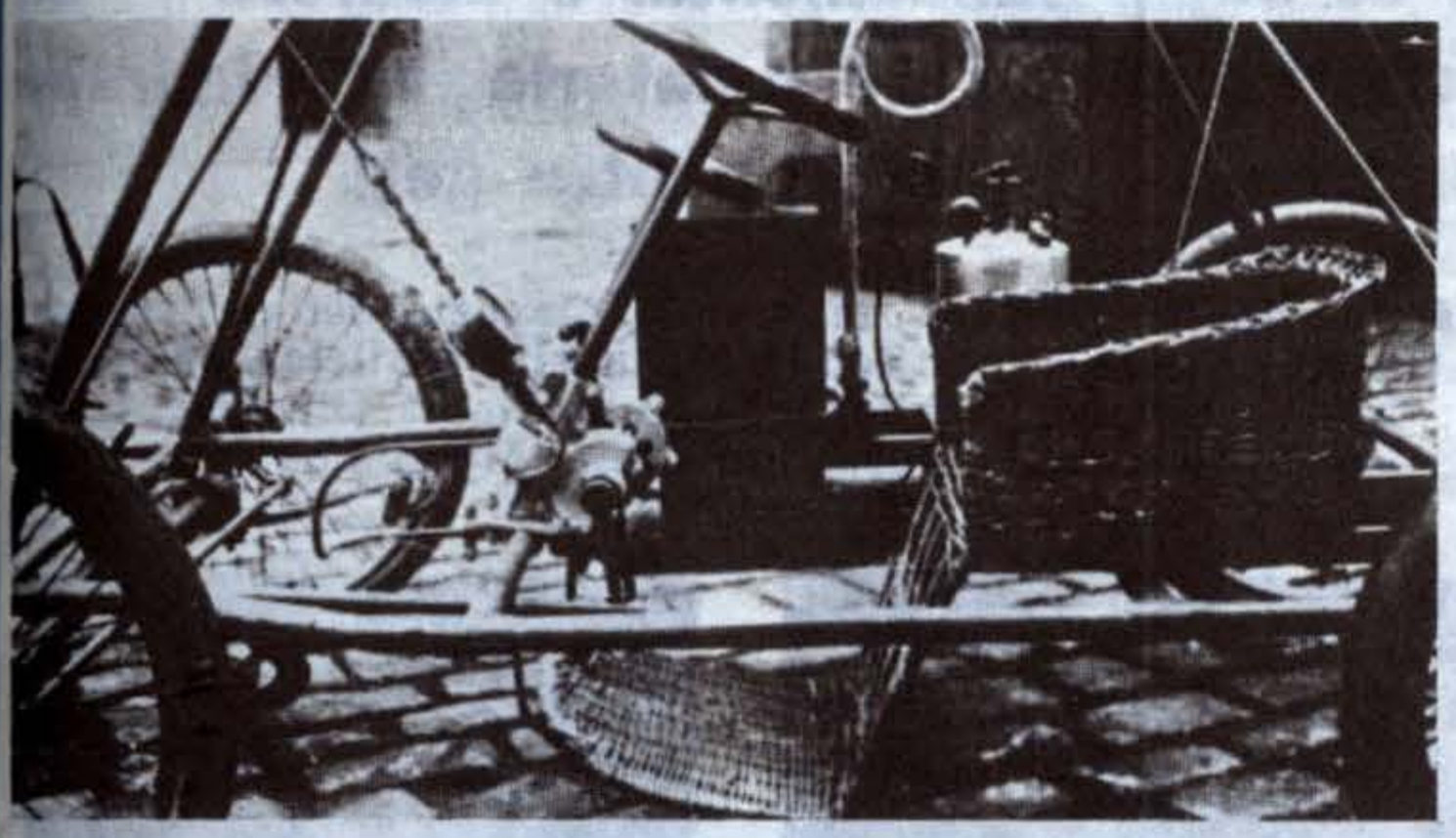

lui 1901-1902 și construit în întregime de el, la Paris, în perioada 1903-1905.

La 18 martie 1906, Traian Vuia a efectuat în Franța, pe cîmpul de la Montesson (lîngă Versailles) primul zbor din lume cu un aparat mai greu decît aerul, care s-a ridicat de la sol prin mijloacele proprii de bord, folosind, de asemenea, pentru prima dată, un tren de aterizare cu pneuri la roți.

„Că frații Wright au zburat mai înainte — comenta Traian Vuia, ulterior într-o scrisoare adresată unei cunoștințe din țară — n-are importanță; modul cum au părăsit ei pămîntul importă. Nu au făcut-o «par les moyens du bord» (prin mijloace proprii), ci printr-un fel de catapult, un dispozitiv care rămînea pe pămînt. Cu un cuvînt acest dispozitiv n-a intrat în practică".

Căutînd să obțină noi performanțe tehnice și științifice, Traian Vuia a lucrat neîntrerupt la perfecționarea mașinii sale de zburat. Realizările sale au fost subliniate și elogiate de presa americană și europeană, printre care publicațiile *The New-York Herald*, din 3 martie 1907, *l'Illustration*, din 6 aprilie 1907, într-un mare număr de lucrări consacrate vieții și activității marelui inventator român.

Teodor PINTEAN

clio anunță

Oxford University Press

Primul cancelar al Universității din Oxford a fost numit la începutul secolului XIII cu cîteva zeci de ani după ce primii învățați s-au stabilit în viitorul celebru lăcaș universitar. Comerțul cu cărți a început aproape în același timp, odată cu sosirea primilor copiști, legători și decoratori de manuscrise. Tiparul a fost introdus la Oxford acum 500 ani, în 1478, fiind preluat de la meșterii din vestitul centru german al negustătorilor de cărți Colonia. Deși prima tipografie nu a funcționat pe lîngă Universitate, ea și-a desfășurat activitatea sub patronajul oamenilor de știință de la Oxford. Așa s-a născut ceea ce mai tîrziu avea să devină una din cele mai cunoscute case de editură din Anglia și din lume: Oxford University Press, care își aniversează și ea în acest an cinci secole de existență.

STATUL DAC CENTRALIZAT
ȘI INDEPENDENT
SUB MARELE REGE BUREBISTA
2050 ANI

UNIVERSUL SPIRITUAL AL LUMII TRACE

● Epopeea greacă și metalurgia tracă ● De ce a ajuns Hefaistos printre traci? ● Pentru ce se credeau dacii nemuritori? ● Despre cronologie și timp ● Cele două jumătăți ale neantului ● „Moș" — un cuvînt fundamental ● Moartea — un fel de călătorie ● Admirația grecilor pentru geți

7 septembrie 1976. A doua masă rotundă organizată de revista Magazin istoric **cu prilejul Congresului internațional de tracologie care a avut loc la București. Participă specialiști de prestigiu, din țară și străinătate:** R.A. Crossland **(Anglia),** J. Hubschmidt **(Elveția),** Liuba Ognenova-Marinova **(Bulgaria),** I.H. Crișan, Cicerone Poghirc, Ion Banu, Mihai Pop, I.I. Russu **și** Ion Rămureanu **(România).**

I.H. Crișan: Diversitatea de preocupări ne va ajuta să abordăm tema pe care ne-am propus-o din diferite unghiuri și pe mai multe planuri. Nu vom putea elucida, desigur, toate problemele, dar cred că există atîtea lucruri importante, majore, care pot fi urmărite și care, o dată clarificate, pot explica multe din aspectele evoluției societății trace, în care, prin definiție, este inclusă și lumea getodacă. Din marea diversitate de aspecte pe care ni le pune în față evoluția spirituală a societății trace se pot alege unele — artă și cultură, religie, organizare politică și socială, limbă — se poate sublinia marea varietate a interferențelor, a contactelor cu alte civilizații, supraviețuirile trace în epoca noastră, căci nu există nici o cultură materială sau spirituală care să nu se fi perpetuat în evoluția altor culturi ulterioare.

Cicerone Poghirc: Ascultîndu-l pe colegul meu, mi-am amintit cuvintele unuia dintre cei mai originali artiști ai noștri — George Enescu. El spunea că originalitatea în artă reprezintă tocmai acel mod specific de asimilare a tuturor valorilor universale. Situația este valabilă pentru muzică, dar și pentru arta tracilor, de pildă.

Pentru început aș propune s-o rugăm pe colega Ognenova să ne vorbească despre arta tracilor. Există o artă tracă? Este aceasta o variantă a celei grecești sau romane?

Liuba Ognenova-Marinova: Cercetările din ultimii ani au furnizat o mare cantitate de material arheologic, lărgind informația noastră despre cultura tracă. O excepțională valoare prezintă în acest sens descoperirea necropolei de lîngă Varna, datînd din mileniul IV î.e.n. Ea a furnizat date privind dezvoltarea metalurgiei în Tracia, într-o perioadă atît de veche. Descoperirile de aici trebuie puse în legătură cu fenomenul întîlnit în regiunea Stara Zagora, unde s-au găsit vestigii ale minelor de cupru exploatate în aceeași perioadă. Iată, deci, o confirmare arheologică a știrilor furnizate de epopeea greacă privind metalurgia la vechii traci. Există un fragment în opera lui Homer care a trecut, poate, neobservat: este vorba de Hefaistos, fiul lui Zeus. Cînd acesta din urmă și-a văzut pentru prima oară odrasla, furios că fiul avusese curajul să-l înfrunte, Zeus l-a aruncat din Olimp și el n-a putut cădea în altă parte decît la... tracii din Lemnos — cu vestitele lor ateliere de prelucrare a metalelor. Tocmai acolo, deci, unde tracii

maritimi au dezvoltat o civilizație înfloritoare și unde existau începuturi de artă primitivă.

Pornind de aici, mi se pare esențial faptul că în arta tracă întîlnim în primul rînd motive inspirate de procesul muncii. Printre cele mai vechi, se află și cel inspirat de munca fierarilor. El a rezistat secole de-a rîndul și această persistență a lui este încă un argument al existenței metalurgiei la traci. Motivele create prin răsucirea firelor de aur sau argint în spirale, pentru decorarea unor obiecte pot fi întîlnite și în Creta, dar în Tracia ele formează o regulă și persistă pînă în sec. IV î.e.n. Renumiții pectorali (zale) de aur — opere ale fierarilor și bijutierilor din serviciile de curte ale șefilor de triburi trace (menționez îndeosebi piesa descoperită la Dalboki) — sînt grăitoare pentru nivelul pe care îl atinsese arta prelucrării metalelor la traci. Cuirasa de la Dalboki, înzestrată cu un pectoral de aur montat pe o dublură de fier, are o decorație incrustată chiar pe lamela de aur: printre motive întîlnim nu numai simple rozete, ci și capete arhaice de lei: un subiect grec, într-adevăr, dar preluat în mod creator și utilizat într-o compoziție specifică, proprie lumii trace.

C. Poghirc: Există vreo indicație că leul se găsea printre motivele decorative din Macedonia antică? Armurile sînt foarte reprezentative pentru o lume războinică cum era aceea a tracilor. Grecii spuneau că zeul războiului — Ares — era de origine tracă. Unul dintre colegii mei de la secția lingvistică a făcut legătura între numele zeului Ares și cuvîntul albanez **ari**, care înseamnă urs.

L. Ognenova-Marinova: Dacă insist asupra armurilor, o fac pentru că ele au apărut odată cu formarea aristocrației militare, în epoca bronzului. După sec. VIII î.e.n., în Grecia au apărut moravuri noi, legi noi (existau deja legile lui Solon), tumulii[1] au luat locul stelelor[2] funerare. Dar în Tracia și Tesalia, unde nu a intervenit nici o schimbare în condițiile economice, sociale și politice, acestea au rezistat.

Armurile aparțineau șefilor de triburi, conducătorilor, căci în ultimă instanță arta era în slujba păturii stăpînitoare; toate bogățiile și comorile erau comandate pentru folosul șefilor de triburi. La un moment dat, armurile nici nu mai erau instrumente de apărare, din acest motiv am și început cu ele și nu cu lăncile și spadele. Cînd epopeea greacă amintește de armurile confecționate de Hefaistos pentru Achile, nu se indică nici lancea, nici spada, ci casca, cuirasa. Iată de ce atenția noastră se îndreaptă spre acestea.

C. Poghirc: Aș vrea să cunosc părerea domnului Crossland despre începuturile metalurgiei la traci încă în mileniul IV î.e.n. Există o dispută cu privire la originea asiatică a metalurgiei balcanice. Un cercetător englez a publicat un studiu privind evoluția independentă a acesteia din urmă.

[1]Movilă de pămînt sau piatră, ridicată pe morminte la unele popoare din antichitate — **n.r.**

[2]Mic monument comemorativ, monolit din piatră, așezat vertical, frecvent întîlnit în antichitate — **n.r.**

R.A. Crossland: E probabil că o populație balcanică să fi descoperit metalurgia cuprului și a bronzului înaintea altora; nu este încă limpede acest lucru. De curînd, în Iran s-a descoperit un loc unde arama era folosită la aceeași dată. Este foarte interesant că și în Tailanda s-a găsit

recent „un bronz" a cărui dată se crede a fi foarte veche. E posibil, deci, să fi existat mai multe centre, independente, de acest fel. După mine, nu este atît de important la ce dată s-a descoperit metalurgia în Balcani, ci mai ales faptul că existau izvoare de producție.

I. H. Crișan: S-a trecut de la cupru la bronz și apoi la fier. Cînd vorbim despre fier, știm că, de-acum, avem de-a face în mod cert cu tracii. Dar și despre metalurgia fierului se spune că s-a petrecut același lucru: a fost un centru în Asia Mică și de aici s-a răspîndit în Europa. Cercetări recente însă au relevat că-n Europa, mai cu seamă în Vestul Peninsulei Balcanice, se cunoștea metalurgia fierului încă la sfîrșitul epocii bronzului (în Vestul României s-au descoperit obiecte din fier). Există dovezi care ne dau dreptul să vorbim despre metalurgia fierului în această zonă cu 11-13 secole înainte de era noastră. Aceasta implică, desigur, existența unor centre metalurgice în Vestul Peninsulei Balcanice, cu iradieri spre Italia și Grecia. Insist, pentru că situația mi se pare similară cu aceea a metalurgiei bronzului.

R. A. Crossland: Tehnologia metalurgiei fierului e mai dificilă. Metalurgia cuprului și a bronzului s-a putut dezvolta în mod independent. În ce privește fierul, trebuie să admitem că, în general, cunoștințele tehnice avansaseră destul de mult. Există unele tehnici hitite atestate la o dată destul de veche, ceea ce ne îndreptățește să credem că ei utilizau fierul încă în sec. XIV î.e.n. Între altele, se știe și faptul că în mileniul I î.e.n. frigienii (stabiliți în Nord-Vestul Asiei Mici) foloseau meșteri traci la obținerea acestui metal. Este interesant, de pildă, faptul că fierul era cunoscut în Nordul și Estul Anatoliei, poate și în Nord-Estul Greciei, încă la sfîrșitul mileniului II î.e.n., dar lumea egeeană, din conservatorism, sau nu se știe din ce alte motive, nu l-a adoptat.

I. H. Crișan: În cadrul congresului au fost prezentate două comunicări cu acest subiect. Exită o teză conform căreia metalurgia fierului n-a ajuns în Europa traversînd Anatolia, pe calea așa-zisă cimeriano-hitită.

R. A. Crossland: În legătură cu calea cimeriană-hitită... Nu este vorba de fierul meteoritic, ci de acela extras din munți. În orice caz, hitiții sînt cei care au folosit primii fierul în acest fel. Este posibil ca fierul să fi fost utilizat și în Anatolia de Nord-Vest sau în Balcani; cred, de altfel, că exista un comerț destul de intens pe coastele Mării Negre și nu numai hitiții din Anatolia au avut contacte cu zona Balcanilor.

I. H. Crișan: Toată Europa Occidentală denumește fierul prin cuvîntul **Eisen**, care provine din celticul **Isa** și înseamnă sfînt; este vorba, deci, despre un metal sacru, căzut din cer.

Dar pentru că tema mesei noastre rotunde este viața spirituală a tracilor, să ne oprim și asupra rolului important pe care aceștia îl ocupă în epopeile homerice, să vedem dacă a existat o epopee tracă, care, fără a avea proporțiile și implicațiile celei homerice, își face simțită, în multe locuri, prezența. Căci Achile aparține lumii nordice, nu celei sudice a lui Agamemnon. Achile este în conflict cu el nu din ambiție, ci pentru că este exponentul unei lumi mai libere, în evidentă contradicție cu lumea organizată a cetăților și statelor reprezentate de Agamemnon.

Folcloriștii — prof. Pop m-ar putea confirma sau infirma — nu sînt prea curajoși în această privință. Chiar grecii, cu tradiția lor multimilenară, nu îndrăznesc să împingă folclorul epic grecesc mai departe de sec. X î.e.n. Sînt totuși unele încercări și la ei de a se face anumite legături cu Homer. În Balcani există o tradiție neîntreruptă în filonul epic popular care leagă perioada lui Homer cu aceea a lui Marko Kralevici[3].

L. Ognenova-Marinova: Și la noi există un epos consacrat lui Kral Marko; e un cîntec foarte interesant despre el și prietenul său Ivo, răspîndit în Bulgaria de Sud-Vest.

Mihai Pop: Cu același subiect întîlnim și o versiune românească, mai istorizată însă decît forma mitologică din Macedonia.

În domeniul nostru, al folcloristicii, problemele sînt ceva mai dificile; noi nu ne putem sprijini pe săpături arheologice, ci pe puținele date ale literaturii antice și pe literatura orală. Eu, dacă îmi permiteți, mă îndoiesc că izvoarele clasice grecești reflectă exact viața folclorică a zonei traco-dacice, fie și numai pentru faptul că între cele două etnii (traco-dacă și cea greacă) existau mari deosebiri culturale.

Prof. Carpenter de la Cambridge, care s-a ocupat de Zamolxe și vestitele lui călătorii în lumea subpămînteană[4], a interpretat acest subiect ca fiind o reflectare a mitului renașterii naturii — izvor interesant, de altfel, pentru reconstituirea uneia din modalitățile culturii traco-dace. Cultura noastră se bazează pe un substrat și ulterior pe moștenirea romană, apoi pe cea creștino-bizantină etc. etc. Știm foarte multe lucruri azi despre ideologia și mitologia creștină, despre moștenirea romană; știm destul de puțin despre substrat. Dacă se studiază unele obiceiuri, se ajunge însă la concluzii importante. Iată de exemplu: timpul, conceptul esențial despre timp. Nu în ideologie, nu în credință, ci în obiceiuri găsim concepția noastră tradițională despre timp. Este o

[3]Erou de baladă, simbol al luptei pentru libertate — **n.r.**

[4]În mitologia dacă, Zamolxe făcea călătorii periodice în lumea subpămînteană — **n.r.**

concepție discontinuă: timpul este întrerupt de evenimente. Dacă mergi într-un sat și întrebi pe un țăran cînd s-au petrecut anumite evenimente, el nu va spune, de pildă, în 1912, ci va spune: cînd s-a însurat tata, cînd eram eu militar etc., deci timpul apare la el fracționat de anumite evenimente. El are o altă cronologie, o altă concepție despre timp...

Și apoi, iată un alt fenomen, la fel de interesant: timpul unei colectivități este, ca și cel individual, tot discontinuu, întrerupt sistematic de anumite evenimente: asta s-a întîmplat în primăvară, asta de Anul nou etc. În obiceiurile noastre se regăsește o concepție fundamentală despre timp și care nu este concepția iudeo-creștină și nici cea a lumii elene.

La fel în cîntecele noastre de înmormîntare, unde personajele cele mai importante sînt **moșii și moașele** („moș"este, probabil, un cuvînt dac).

L. Ognenova-Marinova: Ce înseamnă „moș"?

M. Pop: Străbun, predecesor, strămoș, „moș" este cuvîntul fundamental; strămoș este un derivat, ca și moșie, moșnean. Și în cultul strămo-

șilor, foarte puternic la noi, cei mai importanți sînt „moșii". Într-o anchetă efectuată în Oltenia, toată comunitatea îl numea pe decedat „moșul". Cînd i-am întrebat pe oameni de ce îi spun așa și nu altfel (mortul, de pildă), mi s-a spus că lumea îl numește mort, „pentru noi însă el este «moșul», fiindcă a trecut în partea străbunilor".

Ion Banu: Pornind de la daci, de la viața lor spirituală, putem avea, după părerea mea, o metodă utilă în studierea vieții tracilor în ansamblul ei, Am încercat în comunicarea pe care am prezentat-o la congres — urmînd unele sugestii care se găsesc în lucrări ale lui Mircea Eliade și Dionisie Pippidi — să reconstitui ideologia unei secte religioase menționată de Strabon și Josephus Flavius sub numele „pleistori", adică „cei mai mulți". În general, dacă se vorbește despre viața spirituală a traco-dacilor, natural, este relevată și importanța religiei, ba, cîteodată, viața spirituală este redusă la religie. Aceasta pentru că materialul documentar se referă, în primul rînd, la religie și artă. Dar alături de chestiuni pur religioase există un întreg ansamblu de manifestări ale conștiinței sociale, a căror modalitate de exprimare este religioasă, dar care au un alt conținut. Studiind constituirea sectei despre care vorbeam, am marcat apariția, fie și într-o formă rudimentară, a unui ansamblu de fenomene spirituale nereligioase. Se poate vorbi, de pildă, despre o antropologie arhaică (există întrebări de genul: ce este viața?, ce este omul?, ce este moartea?, dar nemurirea?, ce e viața de dincolo?). Există și o anume conștiință economică: o viață comunitară opusă existenței individuale, care angajează la o conștiință economică, ce își pune, bineînțeles, în mod empiric, probleme de organizare a muncii, de repartizare a bunurilor etc. Există chiar semne ale unei conștiințe politico-juridice, întrezărindu-se o anume afecțiune pentru colectivitate, o subordonare a scopurilor personale în interesul celor generale etc.

M. Pop: În genere sînt de acord cu cele spuse, dar vreau să precizez că religia exprimă o concepție despre viață, globală firește, și care nu se concretizează prin adagii; ea se realizează prin obiceiuri, prin reguli de viață, ea teoretizează lucruri care nu sînt generale, valabile întregii comunități, deoarece orice grup social încearcă să-și formuleze o doctrină.

În ce privește anumite reguli de viață, ele sînt prezente și azi. Ordinea lumii, a societății se bazează pe relații de reciprocitate, de compensare; dacă faci un lucru ești răsplătit de comunitate, iar aceasta este responsabilă pentru soarta membrilor săi. Concepția s-a păstrat, după părerea mea, foarte bine în cadrul comunităților noastre rurale.

I. H. Crișan: Pentru a elucida problemele vieții spirituale la traci este nevoie să apelăm și la textele autorilor antici. Voi aminti mărturiile lui Poseidonios, cunoscute nouă prin desele referiri pe care le face Strabon la ele, și care (citez din memorie) spun că la traci exista un zeu — autor al tuturor lucrurilor divine. Pomponius Mela afirma că dintre toți, geții erau cei mai pregătiți pentru a înfrunta moartea. Și știm cu toții cuvintele lui Herodot care spunea despre geți că se considerau nemuritori. Aș mai adăuga doar mărturiile lui Iulian Apostatul, care îi caracteriza pe traci ca fiind cei mai războinici și mai viteji din lume grație puterii armelor și mai cu seamă credinței lor în nemurire; ei credeau că după moarte se duc la Zamolxe și se pregăteau de moarte ca și cum ar fi făcut o călătorie. Cred că sînt și alte mărturii, de altfel, care ne-ar fi utile în caracterizarea generală a vieții spirituale a tracilor. Lumea mediteraneană, deci și grecii, considera moartea ca pe-o nenorocire, pe cînd traco-dacii o priveau cu seninătate, căci ei credeau în nemurirea sufletului. Grație acestui fapt, ei au îmbrățișat ușor concepția creștină despre viața de apoi și mai cu seamă ideea reînvierii. O oarecare resemnare, o anume seninătate în fața morții, s-a păstrat la noi pînă azi și ea și-a găsit o reflectare expresivă în celebra baladă **Miorița.**

M. Pop: Pentru ce se credeau dacii nemuritori? Pentru că în concepția lor, neantul avea două jumătăți: aceea a viilor și aceea a morților. Cei trecuți în jumătatea morților puteau reveni — nu este vorba de metempsihoză, ci de viața care renaște din moarte. În Nordul țării noastre, în Maramureș, cînd este înmormîntat cineva nu i se pune la căpătîi doar o cruce sau un stîlp, ci, întotdeauna, i se plantează și un prun — pom fructifer, care continuă, prin viața lui, viața celui dispărut. Seninătatea, dacă pot spune astfel, cu care traco-dacii treceau în lumea cealaltă era ceva în firea lucrurilor, era rațiunea de a muri într-o oarecare circumstanță, pentru că așa era ordinea lumii. Și dacă ei mureau, adică dispăreau din familia celor vii, erau primiți în familia strămoșilor, a morților. Iată cum se rotunjește concepția traco-dacilor despre spațiu și timp. Ea exprimă o continuitate a vieții ca persoană individuală și vie și a vieții ca ființă plecată „dincolo". În acest fel, fiecare individ aparținea atît colectivității, cît și strămoșilor.

Ion Rămureanu: Chiar din punct de vedere creștin — se spune că există o singură biserică: aceea a viilor și aceea a morților, a celor care trăiesc, ca și a sufletelor celor dispăruți.

M. Pop: Traco-dacii însă nu cred că aveau această împărțire în corp și suflet, ei aveau un concept global.

I. Rămureanu: Învierea creștină exprimă ideea continuității fizice

și nu pe cea spirituală. Iată de ce Blaga — referindu-se la daci — folosea termenul de postexistență și nu pe acela de nemurire.

I. I. Russu: Religia, în general, este o chestiune de suprastructură, care are la bază o anume viață economică. Religia romană este primitivă, rudimentară. Cîteva exemple. Să luăm divinitățile: ce este Mercur? Merx-mercis, mercerie etc., exprimă ideea esențială de comerț. Silvanus vine de la silva (pădure) și era zeul pădurilor și al cîmpurilor. Dacă trecem la daci, avem cîteva exemple clare: Zamolxe (zeul principal), ce înseamnă? Pămînt, cel care produce bunurile. Avem slavul **zemlea** (pămînt), dar și o divinitate greacă, **Semele,** exprimînd aceeași idee de pămînt și care a putut fi transmisă direct tracilor din Nordul Greciei sau din Frigia.

Apoi, Gebeleisis — zeul fulgerului și tunetului (Jupiter Fulgurans), personificînd natura înspăimîntătoare și teribilă; dar tot el aducea și ploaia binefăcătoare recoltelor; era complementarul lui Zamolxe. Acesta din urmă putea fi și zeul cerului în epoca lui Decebal, dar, în esență, la origine, el a fost divinitatea pămîntului.

Textele lui Herodot, traduse, analizate pînă la extrema limită arată că el a confundat uneori anumite elemente, dar informațiile lui rămîn utile. Pentru lingvistică, o mare importanță prezintă unele cuvinte și nume proprii. Deși în ultimele două decenii am avut unele puncte de vedere deosebite față de cele ale colegilor bulgari, mai ales în privința unității și diversității celor două mari grupuri ale lumii trace — cel din Sudul Dunării și cel din Nord (dacii) — azi se acceptă teza că limba lor făcea parte din grupul limbilor indo-europene. Ce spun anticii? De pildă, Strabon (care nu a avut preocupări în domeniul lingvisticii, dar cunoștea bine anumite lucruri) zice că tracii și dacii vorbeau aceeași limbă, poate un dialect, o limbă regională. Faptul poate fi confirmat prin cuvintele dace care au același fonetism ca cele ale limbii trace în general. Care este limba tracă din provincia Tracia și Moesia? Ni s-au păstrat nume de divinități și vreo 2 000 nume proprii. Dacă comparăm rădăcina lor fonetică cu cea a altor cuvinte din alte limbi, greaca de pildă, ajungem la concluzii interesante: **dizos** (cuvînt trac) poate însemna rîu, munte, dar și localitate: a fost comparat cu grecescul **teichos** care înseamnă zid, fortificație. Numele trac Diuzenus are același sens cu grecescul **Dio-genes. Gaidres** în Tracia de Sud este corespondentul grecescului **faidros,** dar există și un adjectiv în limba... lituaniană, **gaidres,** care înseamnă vesel, bine dispus. Numele propriu **Blôstis,** în greacă scris cu omega, corespunde în dicționarele comparative cu germanul **bluost. Blume.** În acest fel se pot face cercetări interesante în cazul limbii tracilor din Sud.

Pentru limba dacilor ne aflăm într-o situație mai puțin favorabilă. S-au păstrat nume proprii (**Burebista, Dava** etc.), se mai pot recupera și alte cuvinte cu ajutorul cărora demonstrăm că limba getо-dacă face parte din ansamblul indo-european. Sînt cuvinte în limba noastră a căror origine o cunoaștem foarte bine, dar ce ne facem cu cele a căror etimologie este încă nesatisfăcător prezentată? Acestea sînt așa-zisele cuvinte obscure, din care dau numai un exemplu: **rezema.** Originea lui latină este fabricată din **remediare,** dar a rezema înseamnă a menține, a conserva, a apăra obiceiurile, instituțiile societății, a susține religia, este exact sensul germanicului **recken.**

Prin analize și studii serioase, temeinice, vom ajunge la concluzia că la noi există o bogată moștenire socială, etnică și chiar biologică a lumii traco-dace. Nu uitați, de asemenea, că pe acest teritoriu s-a romanizat singurul popor care a conservat denumirea de roman (romanii din Italia sînt italieni, cei din Galia — francezi etc.). În acest sens, analogia invocată de profesorul C.C. Giurescu privind similitudinea genezei popoarelor român, spaniol, portughez, francez este edificatoare.

Revenind la o problemă de viață spirituală: cred că studiile privind moștenirea traco-dacă trebuie să înceapă cu cercetările lingvistice, pentru că elementele de limbă sînt sigure și de o continuitate impresionantă. În viața pastorală avem o seamă de elemente prețioase și sigure: cuvintele **brînză, urdă, strungă,** ca și cele privind viața de familie: **băiat, prunc, moș, mire** etc.; în ce privește viața spirituală, moștenirea este mai săracă. De ce? Pentru că dacii au trăit în condiții speciale, iar influența romană a avut darul de a nivela totul în cultură, chiar și în religie; apoi, mai tîrziu, a venit contactul cu lumea slavă...

Atunci, prin terminologie, am putea stabili o legătură între viața spirituală a dacilor și cea a românilor de azi? Da, dar sînt, firește, numeroase dificultăți. Profesorul Hubschmidt a spus lucruri foarte interesante. Dînsul este un mare specialist în problema influenței mediteraneene asupra tuturor limbilor romanice, inclusiv româna. A făcut o observație la care nu mă gîndisem niciodată, remarcînd că filologia română a fost cea mai interesată în studierea problemelor de substrat.

J. Hubschmidt: În comunicarea mea de ieri am subliniat importanța studiilor de substrat în limba română și am explicat aceasta prin comparație cu cele din Franța, Italia, Spania. În Franța, de exemplu,

nu există nici un specialist pentru problemele de substrat ale limbii franceze. Cei care se ocupă de limbile indo-europene se interesează de celtică, irlandeză, sanscrită, persană veche etc. La Societatea de lingvistică din Paris nu există nici o comunicare pe teme de substrat.

I. I. Russu: Există una despre substratul balcanic, a profesorului Georgiev...

J. Hubschmidt: Tocmai lipsa de specialiști în acest domeniu explică, poate, faptul că am fost numit profesor asociat pentru chestiunile de toponimie pre-română la École Pratique des Hautes Études, din Paris.

I. I. Russu: Găsiți că este important faptul că românii se ocupă de problema substratului?

J. Hubschmidt: Da, și am arătat acest lucru în comunicarea mea.

I. I. Russu: Ce diferență este între franceză și română, din punct de vedere al substratului?

J. Hubschmidt: Din punct de vedere al cuvintelor care supraviețuiesc în limba română, diferențele sînt mici; în română mai există

O comoară de artă și istorie tracică

Mormîntul de la Kazanlîk (R. P. Bulgaria) — din care revista noastră reproduce pe copertele 1, 2, 3, 4 cîteva picturi murale — reprezintă una dintre cele mai elocvente mărturii arheologice cu privire la civilizația tracă, la înaltul ei nivel de dezvoltare.

Mormîntul a fost descoperit întîmplător la 19 aprilie 1944, de o unitate militară care săpa tranșee într-o ridicătură de teren de 7,20 m, cu diametrul de 42 m. De formă circulară, construit din cărămizi arse inegale, mormîntul are 2,65 m diametru la bază și 3,25 m la vîrful cupolei. Toate părerile certifică apariția mormîntului de la Kazanlîk în intervalul a două secole — IV și III î.e.n., prin urmare el datează de peste două mii de ani.

Punerea în valoare a acestei descoperiri prezintă o însemnătate istorică deosebită.

Prin înalta lor realizare artistică, dar mai ales prin conținutul social-economic pe care îl exprimă, picturile murale de la Kazanlîk interesează întregul spațiu al vechii civilizații tracice. Pentru exemplificare, am ales cîteva motive care apar în mormîntul de la Kazanlîk, dar și pe alte monumente ale antichității sau care au răzbătut în epocile de mai tîrziu, cum este, de pildă, capul de zimbru, prezent pe stemele de stat ale Moldovei.

Așa cum scrie cercetătoarea bulgară Mara Țonceva, din studiul căreia am extras datele privind mormîntul de la Kazanlîk, acesta „are o mare valoare documentară", care, adăugăm noi, se va putea stabili printr-o coroborare a cît mai multor elemente privind civilizația tracă, în cadrul căreia una dintre ramurile ei importante — civilizația dacilor — se cuvine a fi avută, de asemenea, în vedere.

N.C.

cuvinte uzuale care în franceză sînt termeni specifici. În franceză există concepte în care supraviețuiesc cuvinte galice, dar acestea sînt necunoscute de cea mai mare parte a oamenilor. O studentă și-a ales pentru examenul de stat o temă interesantă: comparația între elementele pre-romane din limba română și cele din franceză.

I. H. Crișan: În legătură cu religia daco-getică se mai cuvine spus că la congres au fost prezentate mai multe comunicări ce au abordat diferite aspecte ale acestei importante probleme și mai cu seamă cea a caracterului ei. Încă din sec. XVIII, învățații au formulat mai multe păreri. Mai tîrziu V. Pârvan vorbea de henoteism, care înseamnă adorarea cu precădere, ori în exclusivitate, a uneia dintre zeitățile cunoscute într-o religie, cum sînt cazurile din vechea Indie. Mircea Eliade, pe baza unei largi comparații cu alte religii din antichitate, de pe diverse meridiane ale globului, a ajuns la concluzia că religia strămoșilor noștri se încadrează în rîndul acelor religii antice ce au fost grupate în tipul „Mistere", cunoscute în lumea mediteraneană și asiatică. Cultul lui Zamolxe și faimoasa doctrină a nemuririi care au impresionat atît de mult pe greci, erau completate cu interesul crescînd pentru medicină, astronomie, mistică și magie. Un proces identic se observă în numeroase alte religii de tip „Mistere" în epoca sincretismului greco-oriental, care se manifestă din plin în perioada de cucerire a Daciei. Așa se poate explica perpetuarea religiei daco-getice în epoca romană, deși identificarea ei este dificilă, deoarece aceeași religie era proprie unui număr mare de coloniști statorniciți în Dacia. Astfel, religia vine să se adauge la acei factori care au înlesnit procesul rapid de romanizare a geto-dacilor. Ea, ca și în alte provincii ale Imperiului roman, a supraviețuit, mai mult sau mai puțin transformată, regăsindu-se în credințele populare românești. Numeroasele elemente „păgîne" din întreaga noastră mitologie populară medievală, ori de mai tîrziu, sînt dovezi elocvente în acest sens.

R. A. Crossland: Vreau să amintesc aici o problemă și anume: ce imagine aveau grecii despre traci?

Colega noastră Ognenova a arătat că ideile, ideologia grecilor s-au modificat din perioada homerică pînă în cea clasică. Precizez că ei nu vorbesc despre traci așa cum vorbesc despre frigieni, deci ca despre un popor prea îndepărtat de ei din punct de vedere al ideilor, al culturii, deci ca despre un popor „barbar" din punctul lor de vedere. Cînd ajungem în sec. V î.e.n. observăm, într-adevăr, o diferență. Conștiința de sine a grecilor a evoluat, ei s-au diferențiat și credeau că sînt superiori altora, chiar și perșilor. Trebuie să se țină seama de acest lucru atunci cînd se fac cercetări.

Grecii îi considerau pe traci poate puțin fanatici și mistici, pătrunși de credința nemuririi. Nu știu să fi existat vreun autor grec care să vorbească despre reînviere. Poate că au crezut și ei într-o viață de după moarte; pentru mine este impresionant că și ei, fără a crede într-o nemurire agreabilă, erau totuși pregătiți să moară în timpul luptei.

În privința relațiilor spirituale dintre cele două popoare, trebuie să spunem că, în general, grecii prezentau anumite particularități, dar existau și zone întinse, Tesalia, de exemplu, unde aveau o viață, o ideologie asemănătoare cu cea a tracilor. Și mai trebuie spus că și tracii au influențat lumea greacă: în religie, în filozofie. Este greu de precizat cu ce anume, dar, în orice caz, contactul acesta îndelungat dintre cele două civilizații nu a dat naștere unor influențe numai într-un singur sens.

C. Poghirc: Îmi permiteți să trag unele concluzii asupra acestei probleme — relația dintre cele două culturi — greacă și tracă. Folcloriștii au dreptate cînd spun că mijloacele folclorice nu sînt aceleași ca în arheologie, dar se poate utiliza metoda stratigrafierii nivelurilor, care dezvăluie lucruri interesante. Nu întîmplător, bunăoară, calul lui Achile poartă un nume trac — Balio — și, dialectal, în română, **bali** înseamnă un cal pătat cu alb în frunte. Nu accidental acest cal prezice moartea lui Achile, exact ca în poveștile noastre, unde calul fermecat vorbește cu stăpînul și-i prezice moartea. Și apoi toată povestea din **Odiseea**, care revine în motivul soției părăsite de multă vreme...

Trebuie să subliniem un alt fapt important, referitor la tehnica artei figurative, unde există o foarte puternică influență greacă. Pot spune în acest sens că arta tracă este, într-un fel, un mod specific de a prelua și transforma motivele scitice, pe de-o parte, și pe cele grecești, pe de altă parte.

Din punct de vedere ideologic, nu se întîmplă însă același lucru. Sîntem în fața unui fenomen pe undeva ciudat: admirația extraordinară a grecilor față de traci, în special față de geți și de ideile lor spirituale. Este curios că un popor ca cel al grecilor recunoaște că înaintea lui Homer au existat alți mari poeți, precum Osaios, Linos, Orfeu care erau traci.

Aceste probleme au fost amplu tratate de către profesorul Russu în teza sa de doctorat, care s-a ocupat de rolul culturii trace în sînul culturii grecești.

Este, de asemenea, justă observația că în lumea greacă din sec. V î.e.n. existau două culturi: una literară, cultivată și o alta populară, comunitară, eminamente orală, dar asta nu înseamnă neapărat o diferență de nivel, ci mai degrabă o altă modalitate de exprimare. Tipul culturii grecești era acela al culturii individualității, al personalității, care s-a exprimat în materiale durabile — piatra, metalul — pe cînd în cealaltă parte este vorba de o cultură rezultat al unei gîndiri colective, exprimată în materiale simple, la îndemîna oricui — lemnul, de exemplu.

Grecii și romanii se temeau de moarte, în timp ce tracii nu, și nu se temeau pentru că ei nu vedeau nici o frontieră între viață și moarte. Viața și moartea formau un proces continuu.

Sînteți de acord cu mine că în această seară nu puteam trata decît în mod succint multiplele probleme implicate de tema mesei noastre rotunde.

Text pregătit pentru tipar de
Marian ȘTEFAN

PLANȘELE NOASTRE

① Înfăptuitorului primei uniri a Țărilor române în hotarele străvechii Dacii, poporul român i-a păstrat o nestearsă recunoștință, dedicîndu-i o mare bogăție de creații populare. Amintirea sa este evocată și de pictorul naiv Alexandru Chereches, din Cluj-Napoca, într-o pictură pe sticlă

②③ Sesizînd unicitatea artei sumeriene, André Malraux scria că „ea și-a creat propriile-i forme avînd o evoluție atît de imprevizibilă, încît istoria artelor, neizbutind să le plaseze într-un curent artistic anume, prin stilul lor, este constrînsă să le rețină ca atare":

Războiul și pacea, două aspecte antitetice ale existenței sumerienilor, ilustrate pe un monument din orașul Ur. Prima reprezentare artistică în istoria artelor plastice a unor care de luptă în mișcare. Jumătatea mileniului III î.e.n. **(Civilizații dispărute — Sumer,** p. 46)

④ Mărturii ale unei culturi străvechi și bogate: „Singkil" dans tradițional filipinez; în medalion — orgă din bambus, unică în lume și foarte apreciată pentru perfecta sa muzicalitate **(Doctorul José Rizal — „cel dintîi dintre filipinezi",** p. 53)

FESTIVALUL NAȚIONAL

„CÎNTAREA ROMÂNIEI"

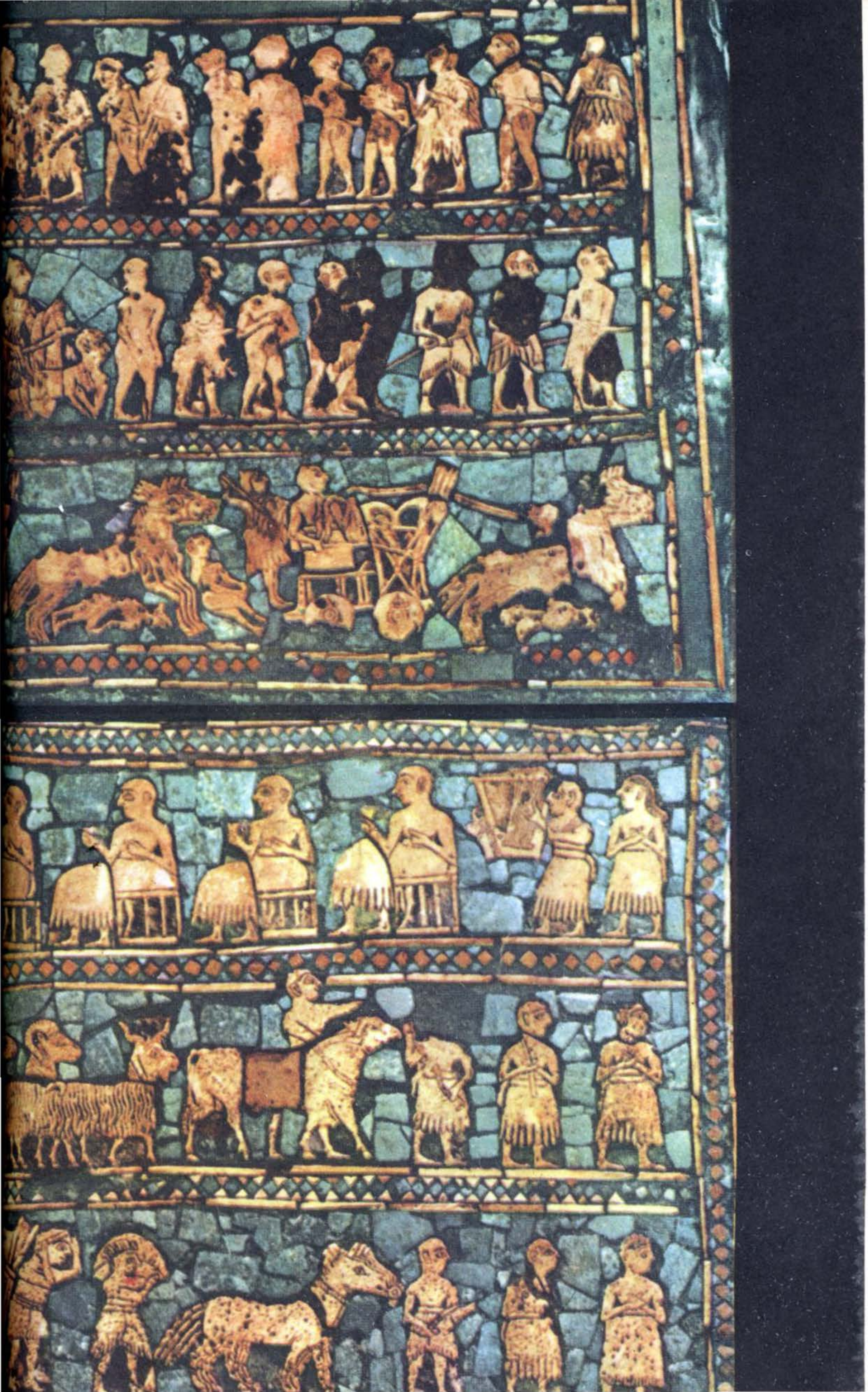

NICOLAE IORGA

ȘI AȘEZĂMINTELE CULTURALE DE LA VĂLENI

Despre Nicolae Iorga s-a scris mult și se va mai scrie, fără îndoială, pentru că cercetătorii nu vor înceta să găsească mereu noi aspecte ale covîrșitoarei sale personalități, ale vastei lui activități, desfășurată pe o multitudine de planuri. Rîndurile care urmează conturează două imagini mai puțin sau chiar deloc relevate pînă acum. Este foarte cunoscut, de pildă, faptul că, la Vălenii de Munte, Nicolae Iorga inițiase unul dintre focarele cele mai vii de cultură din perioada interbelică, Universitatea populară. Tot aici, profesorul întemeiase și vestita tipografie „a veșnicelor deficite" (cum îi spunea Iorga), dar aducînd o atît de prețioasă contribuție la cultura și știința românească. Tot aici și tot din inițiativa profesorului au mai funcționat două instituții: Școala de misionare și Așezămîntul cultural pentru minoritare — mai puțin cunoscute, dar deosebit de importante. Despre ele, și despre concepția de pedagog a lui Nicolae Iorga, relatează Constanța Ungureanu, o vreme secretară a savantului, apoi directoare a Așezămîntului cultural pentru minoritare; în celălalt articol, conf. univ. dr. docent Valeria Costăchel — care, de asemenea, a funcționat ca secretară a lui Nicolae Iorga — schițează portretul Ecaterinei Iorga-Bogdan, cea care a fost tovarășă de viață și colaboratoare a marelui istoric.

G.D.

„Am lămurit mai de aproape rostul viitoarei școli. Ea va cuprinde fete din toate ținuturile românești".

Astfel definea Nicolae Iorga, într-o scrisoare-articol din vara anului 1922, intitulată **Școala darului vostru,** scopul și menirea Școlii de misionare pe care intenționa s-o întemeieze la Vălenii de Munte. Un an mai tîrziu, în 1923, cu sprijin material venit și din partea românilor stabiliți în America, această școală, unică în felul ei, își deschidea porțile. Într-adevăr, nu era o școală obișnuită. Timp de 17 ani, pînă la tragica sa dispariție, Iorga și-a pus în practică concepțiile despre învățămînt, principiile sale pedagogice — altele decît cele pe care, ca profesor universitar, le putea expune de la catedră — și pe care, așa cum mărturisea mai tîrziu în lucrarea sa autobiografică **O viață de om,** „le culesesem din inima mea [...] și oricare ar fi fost valoarea cunoștințelor însușite, sistemul meu contribuia esențial la formarea acestui fond moral de unde pot pleca apoi toate inițiativele".

Combătînd sistemul mecanic de învățămînt, lipsit de înțelegere și cu o disciplină năroadă, cum îi spunea, Iorga își propunea ca această școală „să trezească din nou forțele comprimate, strivite sub catedră și manuale, a li face capabile de a voi, după cerințele adevărate ale propriei lor ființe". Așadar, un învățămînt menit să dezvolte personalitatea, să stimuleze gîndirea și talentul fiecăreia dintre eleve. De aceea și programul era alcătuit astfel încît să atingă aceste țeluri. Nu existau cataloage, nu se puneau note, și, pentru ca elevele să nu fie inhibate, nu erau scoase la lecție. Nimeni nu era silit să facă un lucru pentru care nu ar fi avut îndemînare și pricepere. Dar de muncit, muncea fiecare, potrivit principiului profesorului că „nu ai drept să ceri nimic de la o societate, dacă nu muncești". Chiar diferitele obiecte de învățămînt (științele naturale, istoria, literatura) erau predate „nu amestecînd o oară dintr-o materie cu o altă oară din altă materie, de să zăpăcească mintea", ci fiecare disciplină își avea un număr de săptămîni închinate numai ei, astfel încît „să nu se uite niciodată ceea ce **în chip liber**", se putea asimila.

Începută cu un număr restrîns de eleve, Școala de misionare era, an de an, tot mai solicitată, încît curînd, pentru admitere a trebuit să se instituie un examen ce se ținea la sfîrșitul lunii august.

Cum se desfășura un an de învățămînt?

Activitatea școlară începea la 1 septembrie și se încheia la 15 august, anul următor. Școala dura un an și nu avea profesori plătiți, nici pedagogi. Director de studii era însuși Nicolae Iorga, iar ca directoare administra-

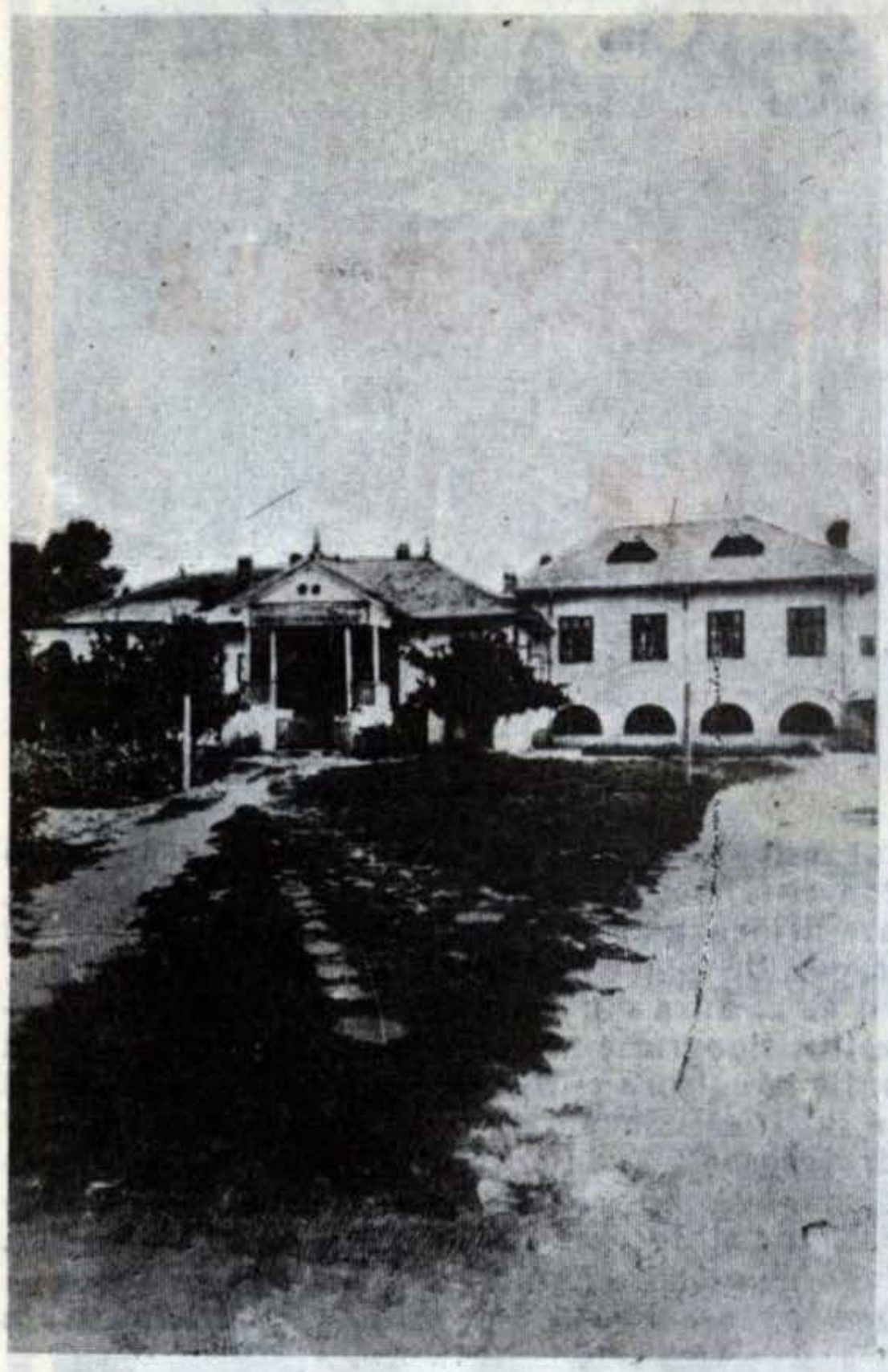

„Școala de misionare" (stînga) și locuința lui Iorga de la Vălenii de Munte (dreapta)

Nicolae și Ecaterina Iorga, împreună cu eleve ale școlii și oaspeți ai acesteia

tivă a funcționat, vreme îndelungată, Victoria Dima, una dintre cele mai apreciate institutoare din oraș, în acea vreme.

Timp de două luni, de la 1 septembrie la 1 noiembrie, Iorga ținea lecții în fiecare zi între orele 11 și 13.30. Era un curs de cultură generală, axat pe probleme esențiale de istorie. Ca și la Universitate, profesorul găsea, pentru fiecare nouă promoție de elevi, un alt punct de plecare în expunerile sale. Nu se repeta. N-ar fi conceput ca o lecție — odată prezentată — să fie reluată. Asemenea cursului universitar, cel prezentat la Văleni era mereu nou și îmbogățit, încît oricînd l-ai fi ascultat ai fi avut de învățat.

De la 1 noiembrie, cînd se deschideau cursurile universitare, profesorul pleca cu întreaga familie la București. Revenea însă în fiecare duminică dimineața pentru continuarea lecțiilor, obicei de la care nici un motiv nu l-ar fi putut determina să se abată. Nu o dată, ca invitați ai profesorului veneau specialiști în diferite domenii, oameni de cultură care, la rîndul lor, țineau prelegeri în fața elevelor. Asemenea lecții au ținut, de pildă, profesorul I. Andrieșescu, de la Iași, D. Caracostea, Radu Vulpe și soția sa, Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, Isabela Sadoveanu și mulți, mulți alții.

Ca o întregire firească, în 1925, pe lîngă această școală s-a ivit o alta — Așezămîntul cultural pentru minoritare — în cadrul căreia se instruiau fete maghiare, germane sau aparținînd altor naționalități conlocuitoare. Crearea acestei școli era o consecință firească a nevoii resimțite atunci, cînd de numai cîțiva ani România înfăptuise Unirea tuturor românilor. Din drumurile făcute de profesor peste Carpați, el și-a dat seama de greutățile pe care le întîmpinau naționalitățile conlocuitoare, care nu putuseră lua contact cu realizările de seamă ale culturii române din Vechiul Regat. Așa cum la cursurile de vară de la Văleni veneau sași, unguri și alții, la Așezămîntul pentru minoritare, tinerele de alte naționalități aveau posibilitatea să-și însușească — de-a lungul a 1-2 ani — multe cunoștințe despre cultura românească, dar mai cu seamă — așa cum se exprima una dintre absolvente cu ocazia aniversării a 25 ani de existență ai Universității populare întemeiate de Nicolae Iorga — „am învățat să cunoaștem adevăratul suflet românesc".

Și tot ca o completare a celor două școli, ca și a importanței pe care profesorul o acorda activităților practice, în 1933, a luat ființă Școala artelor uitate, care își propunea să reînvie două meșteșuguri populare: zugrăvitul pe lemn și făurirea de obiecte din ceramică. După numai cîteva luni, elevele — cele talentate, desigur — ajungeau să realizeze obiecte de excepțională valoare (respectînd canoanele

iconografice şi ale decoraţiei ceramicii), adevărate „minuni" — cum le spunea însuşi profesorul — ce erau prezentate chiar în cadrul unor expoziţii organizate peste hotare.

Moartea tragică a lui Nicolae Iorga a însemnat şi încetarea existenţei şcolilor întemeiate de el la Vălenii de Munte. În istoria învăţămîntului românesc ele vor rămîne însă ca o expresie a uneia din multele vocaţii ale întemeietorului lor: aceea de **pedagog.**

* * *

În lumea ştiinţifică şi literară dintre cele două războaie mondiale, chipul luminos al Ecaterinei Iorga (1877-1941) era binecunoscut. Soţie şi colaboratoare a marelui istoric — descinzînd ea însăşi dintr-o familie în care istoria şi cultura românească se aflau la loc de cinste (fraţii săi au fost cunoscuţii oameni de ştiinţă Ion Bogdan şi Gheorghe Bogdan-Duică) — ea l-a secundat pe Iorga peste tot în prodigioasa lui activitate.

Era mică de stat, blondă, cu un albastru cald al ochilor. Viaţa i-a împodobit prea devreme cu argint părul bogat, ce-i înrăma faţa cu trăsături fine şi regulate. Întreaga ei făptură degaja demnitate şi o deosebită distincţie.

Femeie de o inteligenţă ascuţită, cu un larg orizont, cu oarecare amprentă practică, poate şi datorită studiilor fizico-chimice făcute la Universitatea din Budapesta, Ecaterina Iorga era un caracter integru, ferm, avînd o intuiţie desăvîrşită a caracterelor oamenilor cu care a venit în contact în vîltoarea uluitoare a vieţii pe care a trăit-o.

Măritată devreme, la vîrsta de 21 ani, ea şi-a consacrat întreaga viaţă familiei — soţului şi copiilor. Mamă a opt copii, a găsit totuşi timpul, energia necesară şi interesul constant pentru activitatea multilaterală a soţului său. I-a copiat manuscrisele, i-a făcut traduceri, l-a ajutat la corecturi. De pildă, întreaga lucrare în trei volume, **L'historie de la vie byzantine** a trecut de cîteva ori prin mîna ei. Nicolae Iorga avea o desăvîrşită încredere în ea, încredinţîndu-i multe lucrări spre a face o serie de corijări sau adăugiri.

Ecaterina Iorga era la curent cu toate planurile de creaţie ştiinţifică şi literară ale soţului său. Unele lucrări au apărut chiar din îndemnul ei, cum e, de pildă, **O viaţă de om aşa cum a fost.**

Iată cum s-a ajuns la această lucrare. În 1931, cînd Nicolae Iorga împlinise vîrsta de 60 ani, a apărut o carte, în care era prezentată viaţa istoricului. Optica autorului era însă atît de departe de adevărata viaţă a lui Iorga, încît soţia l-a sfătuit să-şi descrie el însuşi viaţa. De altfel, în jurul vieţii, personalităţii şi activităţii sale circulau atîtea lucruri născocite, denaturate, intenţionat falsificate, încît soţia era convinsă de necesitatea de a opune acestor afirmaţii neadevărate, fapte reale, prezentate de istoricul însuşi. Şi, cu toate că nu agrea acest gen de scrieri, Iorga s-a hotărît să-i urmeze sfatul, arătînd în cadrul acestei opere autobiografice temerea că viaţa lui va fi redată în mod denaturat, în timp ce fiecare om „doreşte a fi puţin el însuşi după moarte".

Tot ei îi datorăm conservarea neştirbită a manuscrisului memoriilor lui Nicolae Iorga, de care, de la sfîrşitul tragic al soţului său nu se mai despărţea. Un material deosebit de preţios pentru cunoaşterea vieţii şi activităţii istoricului îl prezintă **Notele zilnice,** ţinute cu rigurozitate de Ecaterina Iorga. Corespondenţa între cei doi soţi constituie, de asemenea, o sursă de mare valoare; este vorba, îndeosebi de scrisorile din timpul primului război mondial, cînd profesorul era la Iaşi, iar familia sa la Odessa, ca şi cele din cursul anului 1937, cînd Ecaterina Iorga era bolnavă şi soţii nu s-au văzut cîteva luni.

După cum se ştie, călătoriile constituiau una dintre marile pasiuni ale lui Iorga. Drumeţ neobosit, el a străbătut în lung şi în lat pămîntul ţării sale, încît n-a rămas „un loc neumblat" după propria sa mărturisire. În timpul drumurilor sale prin Transilvania, în anii 1902-1906, a fost însoţit de soţia sa, parcurgînd această regiune cu trenul, cu căruţa şi cu piciorul. Născută la Braşov, Ecaterina Iorga cunoştea oamenii şi obiceiurile locului, fiind de un mare ajutor soţului său în strîngerea materialului informativ pentru cărţi ca: **Sate şi mînăstiri din România, Neamul românesc din Ardeal şi Ţara Ungurească** şi altele. De asemenea, în perioada 1921-1939, l-a însoţit şi în numeroasele călătorii în străinătate: la Sorbona (unde Nicolae Iorga ţinea anual un curs, ca profesor agregat), la Oxford (cînd lui Iorga i-a fost decernat titlul de Doctor Honoris Causa) sau în S.U.A., călătorie oglindită în cartea **America şi românii din America.**

Contribuţia ei se resimţea din plin şi în activitatea desfăşurată de profesor la Vălenii de Munte, în cadrul Universităţii populare, a Şcolii de misionare şi a Aşezămîntului pentru minoritare, Muzeului de artă veche, Teatrului de vară etc. Aici, în locuinţa de vară, necontenit vizitată de oaspeţi din ţară şi de peste hotare, a trebuit să facă de nenumărate ori oficiul de stăpînă a casei, îndatorire care cerea multă iscusinţă şi spirit ospitalier, ceea ce, de asemenea, nu-i lipseau.

Căsnicia Ecaterinei Iorga s-a întrerupt brusc şi tragic. Nenorocirea fără seamăn n-a frînt-o însă. În clipele de supremă durere, lîngă sicriul soţului său, răpus de gloanţele mişeilor, ea a păstrat o demnitate rară şi o stăpînire de sine puţin obişnuite. Şi numai cine a văzut-o în acele clipe la capela Cimitirului Belu — o femeie mică de stat, cernită, cu vălul negru tras peste obraz — a putut înţelege măreţia sufletului ei atît de greu încercat. S-a stins din viaţă în noiembrie 1941, la exact un an de la odiosul atentat căruia îi căzuse victimă savantul.

Constanţa UNGUREANU,
Valeria COSTĂCHEL

VIAȚA COTIDIANĂ A BUCUREȘTENILOR ÎN ANUL 1848 (III)

DUMITRU HÎNCU

Într-o scrisoare către George Bariț, scrisă chiar a doua zi după evenimentele revoluționare de la 11 iunie 1848[1], Aaron Florian înfățișa astfel evenimentele petrecute cu douăzeci și patru de ore mai înainte: „Deodată se auzi că trupe de țărani din mai multe părți cu stindarde naționale sosesc în Capitală. Atunci popolul Bucureșcilor ne mai putînd cumpăta bucuria aleargă în trăsuri și pe jos la barierele orașului. Întîmpinarea orășenilor cu țăranii a fost ceva sublim în felul său. Se îmbrățișară, se sărutară; țăranii fără arme, fără nimic, cu merindea numai în traistă, cu punturile nouei Constituții[2] în mîini intrară în Capitală sub stindardele lor, strigînd Dreptate! și orășenii unindu-se cu dînșii repetau: Dreptate!". Și mai departe: „Musica militară cînta Marsiliesa română, popolul striga: Să trăiască Constituția! Cocardele naționale se împărțeau pe la toți și stindardele tricolore fîlfîiau în toate părțile. De seara și pînă dimineața, Bucureșcii tot s-au aflat în cea mai mare mișcare; gloate de oameni pe jos se plimbară în deosebite direcții; trăsuri cu stindarde umblară pe toate ulițele. În toate bisericile se trăgeau clopotele și toată atmosfera era însgomotată de neprecurmatele strigări".

Figurile conducătorilor din anul 1848 au fost de mult turnate în bronzul istoriei, nenumărate articole despre ei[3], fiind publicate și în revista noastră. În aceste rînduri, să încercăm a surprinde atitudinile cîtorva din eroii anonimi, din rîndurile acelora fără de care n-am putea întregi astăzi schița a ceea ce a însemnat cu adevărat spiritul revoluției pașoptiste.

[1-3] Magazin istoric, nr. 5/1968; 3/1978; 3-6/1973, 4/1974, 6/1975.

Eroi — cu și fără stare civilă

La 19 iunie, o săptămînă după izbînda ei, revoluția a trebuit să facă față primului asalt împotrivă-i. Sub comanda coloneilor Odobescu și Solomon, guvernul provizoriu a fost asediat și arestat în palatul de pe Podul Mogoșoaiei (chiar pe locul unde se află astăzi Palatul Republicii). Riposta bucureștenilor a fost promptă și viguroasă. Surprinși mai întîi de ordinul lui Solomon, dat unor soldați înșelați și îmbătați, de a trage în carne vie, miile de bucureșteni, adunați în mare grabă să-și apere guvernul, au pus apoi mîna pe ce le-a căzut la îndemînă: pari, scînduri, iatagane, cuțite, sape, lopeți, pie-

tre, spade din prăvălia lui Andreas Trexler, săbierul din Hanul „Creţulescu", mai tîrziu şi pe cîteva arme de foc (pentru care se turnau gloanţe din literele de plumb ale tipografiei lui C. A. Rosetti) şi, după o luptă violentă, în cursul căreia au căzut morţi şi răniţi, au făcut să eşueze complotul.

Acesta este cadrul general al evenimentului, aşa cum a fost el reţinut de istorie. Dar cine au fost cei care s-au ridicat în apărarea Guvernului provizoriu al revoluţiei?

Despre Toma Gheorghiu nu se scrie în manuale. Contemporanii săi au considerat totuşi că el a jucat un rol decisiv într-un moment de cumpănă al acelei zile şi au ţinut să-i facă publică fapta, într-o petiţie anume înaintată guvernului: „Vrednica şi de lauda faptă ce văzurăm — au scris ei — ne silim din inimă a o spune şi la cunoşcinţa cinstitului guvern. Sîmbătă, la 19 iunie următor, unde ne aflam împrejurul palatului o mulţime de norod, în minutul pe cînd fu cinstitul guvern pus sub arest, dumnealui Toma Gheorghiu, ce este cofetar, cînd luă şpanga [baioneta] din mîinile unui epistat [subcomisar de poliţie], năvăli cu bărbăţie, vrînd să intre în palat, şi poprit fiind de gvardienii ce stăteau la uşă, se întoarse cu vrednicie strigînd: «săriţi fraţi într-un botez, cu ajutorul lui Dumnezeu să dăm mîna cu ei, doar vom pute pe vrăjmaş a-l doborî». Aşa înfierbîntînd sînge în cel mai mult număr de norod, umplu palatul, fără zăbavă, cînd numai într-o clipă cinstitul guvern se văzu săltat de sub arest şi pe Solomon tras pe scară afară, unde norodul îl putea ajunge cu bătaia pietrelor şi alte multe unelte".

Despre un alt participant la evenimentele petrecute în ziua de 19 iunie, ştim dintr-un articol publicat în *Pruncul român*, din 22 iunie următoarele: „În mijlocul primejdiei, cînd toată lumea nu se gîndea decît la apărare, un om din popol, aducîndu-şi aminte că soţia d-lui C. A. Rosetti zace lăuză în casă şi c-o să fie într-o mare neodihnă pentru soarta soţului ei, lasă pentru un minut fraţii săi şi aleargă la dînsa, pe care nu o cunoşcea, pe care nu o văzuse nici o dată, cu braţele goale, cu cămaşa ruptă, intră în odaia ei, îi spune: «Nu te teme, bărbatul dumitale este sănătos şi nu e nici o primejdie». Zis aceste cuvinte, ese îndată şi aleargă iar în mijlocul fraţilor săi, ca să sprijine dreptatea şi frăţia".

În aceeaşi zi, de altfel, a intrat în istorie şi Ana Ipătescu. Intervenţia ei curajoasă a dobîndit îndată o mare notorietate printre contemporani, iar mai tîrziu şi-a căpătat locul cuvenit şi în admiraţia posterităţii. În timp ce membrii guvernului, arestaţi, priveau neputincioşi de sus, de la ferestre, măcelul din curtea palatului, strecurată prin mulţime cu cîte un pistol în fiecare mînă, Ana Ipătescu a strigat: „Curaj, copii, moarte trădătorilor!", şi glasul ei i-a electrizat pe toţi cei din juru-i. Pînă atunci însă în afară de familie şi de prieteni nu fusese cunoscută, şi în orice caz nu în cercurile revoluţionarilor. Căci ne-a rămas o scrisoare a lui A. G. Golescu către Nicolae Bălcescu, datată Viena, 19 iulie — deci o lună după întîmplarea de mai sus — în care, după ce-i vesteşte prietenului că gazetele ungureşti au început să se ocupe mai mult de revoluţia noastră şi că toate ziarele din capitala Austriei au scris despre fapta Anei Ipătescu, ba mai mult s-au tipărit chiar 40 000 foi volante „despre această faptă antică, spre formarea moralului popolului", A.G. Golescu îi sugera: „Împrieteniţi-vă cu dînsa, [...] doar de s-ar întinde focul ei şi în alte inimi".

Din nefericire, o seamă de bucureştence au rămas, din ziua aceea, îndurerate. Erau nevestele celor morţi, căzuţi sub gloanţele trupei lui Odobescu şi Solomon: Elencu, soţia lui Toma Georgescu din mahalaua Popa Ivaşcu, Maria, mama lui Dumitrache din mahalaua Oţetari, Anica, soţia lui Gheorghe Arnăutu din mahalaua Popescu, Petra a lui Stoica Vizitiu şi Niţa a lui Dumitrache croitoru, amîndoi din Sf. Voivozi. Numele altor doi morţi n-au rămas însemnate şi s-au pierdut în negura vremii. Pe cei opt răniţi îi cunoaştem. Despre unul dintre ei, poate cel mai grav rănit, Panait sin Ivan, abagiu din Sf. Ştefan, ştim, din presa vremii, că Guvernul provizoriu i-a returnat cei 27 galbeni pe care i-a cheltuit cu vindecarea sa şi a hotărît să-i facă o pensie de cinci galbeni pe lună, pînă cînd viitoarea Adunare obştească avea să decidă în privinţa tuturor celor răniţi şi a familiilor celor morţi. Un neguţător, pe nume Balzano, a oferit din propria-i pungă un ajutor lunar pentru familiile morţilor şi pentru cei răniţi.

În p. 36: *eliberarea Guvernului provizoriu (montaj fotografic după o pictură contemporană); în centru, Ana Ipătescu*

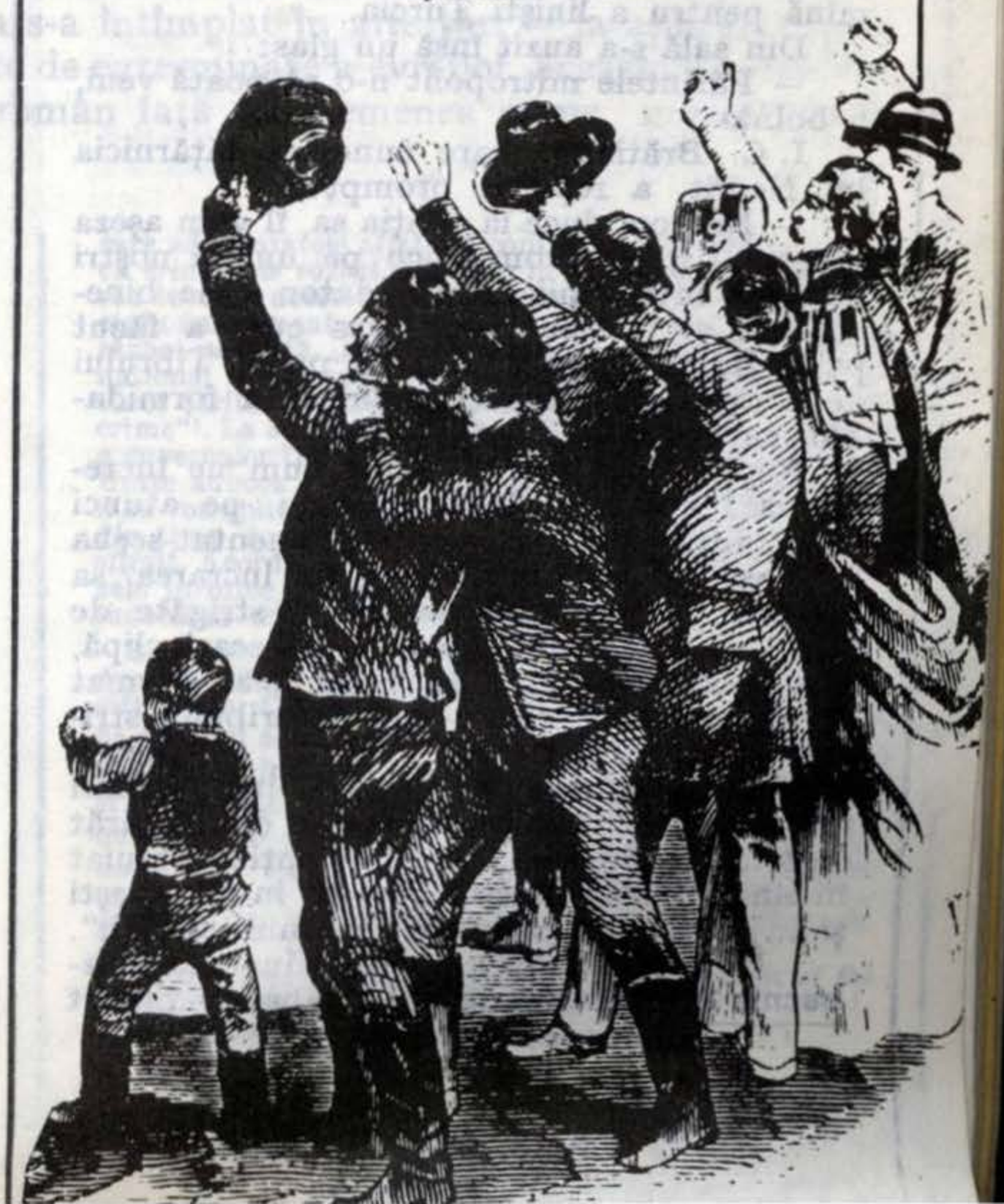

Ca urmare a acţiunilor energice ale populaţiei, Guvernul provizoriu a fost eliberat, iar cei doi colonei, Solomon şi Odobescu, au fost arestaţi.

Un tabac însoţit de un cimpoier

Cînd în Bucureşti s-a răspîndit vestea că turcii au trecut Dunărea la Giurgiu[1], au dezarmat compania de garnizoană şi i-au arestat pe ofiţeri, în frunte cu căpitanul lor, era „club" — cum se spunea — în localul fostei Adunări obşteşti de pe Dealul Mitropoliei. Căci de la revoluţie, bucureştenii luaseră obiceiul de a se întruni aproape zilnic fie la Filaret, de la trei după-amiază pînă seara la opt, fie sus, la Mitropolie, între nouă seara şi unu din noapte. Veneau locuitori din toate mahalalele Capitalei, pentru a dezbate chestiunile la ordinea zilei: desfiinţarea bătăii în armată sau a pedepsei cu moartea, întărirea gărzii naţionale sau măsurile ce trebuiau luate pentru noua organizare a ţării ş.a. Fruntaşii revoluţiei încurajau ţinerea acestor „cluburi" pe care, de multe ori, le şi prezidau, privindu-le ca un bun mijloc de „a iniţia publicul nostru în viaţa socială şi politică", cum îi scria A. G. Golescu (Albu) lui Al. G. Golescu (Negru).

Aşadar, în seara în care s-a răspîndit vestea amintită, era din nou „club" în Dealul Mitropoliei. Preşedintele adunării era I.C. Brătianu. Cînd s-a ridicat deci problema intrării turcilor în ţară şi chiar eventuala lor venire în Bucureşti, preşedintele — pentru a nu înăspri relaţiile cu Poarta — a opinat că ei să fie primiţi cu „blîndeţe", ieşind înaintea lor în frunte cu mitropolitul Neofit, cu preoţii în odăjdii şi cu Evanghelia şi crucea în mînă pentru a linişti Turcia.

Din sală s-a auzit însă un glas:

— Părintele mitropolit n-o să poată veni, e bolnav.

I. C. Brătianu, care cunoştea făţărnicia lui Neofit, a replicat prompt:

— Ne vom duce la sfinţia sa, îl vom aşeza într-un jilţ şi-l vom duce pe umerii noştri înaintea invaziunii, căci e dator a ne binecuvînta şi la nenorocire, aşa cum a făcut papa Romei, care a ieşit pe podul Tibrului de a oprit pe Atila ce înainta cu formidabila sa armată.

Replica a stîrnit — după cum ne încredinţează colonelul D. Papazoglu, pe atunci tînăr ofiţer, care a povestit şi comentat scena la sfîrşitul veacului trecut în lucrarea sa *Fondarea oraşului Bucureşti* — strigăte de bravo şi bătăi din palme. În aceeaşi clipă, în sală a intrat însă un tabac înalt, urmat de un cimpoier, şi s-a suit la tribună strigînd: „Ce vă încurcaţi boerilor cu preoţi, cruci şi Evanghelie; eu cunosc bine pe turci din mica mea copilărie; ei nu se dau îndărăt decît cînd văd ăsta (şi ridică cuţitul) muiat în sînge. Sîntem destui bărbaţi în Bucureşti şi [...] vom lupta cu toţii şi vom muri cu toţii".

La aceste cuvinte, toată adunarea a izbucnit în aplauze, iar cînd tabacul, însoţit de cimpoier, a coborît de la tribună, toţi cei de-acolo l-au petrecut pînă la poarta Mitropoliei.

În noaptea de 28 spre 29 iunie, la zvonul că o armată ţaristă trecuse Prutul şi se îndrepta spre Bucureşti, Guvernul provizoriu a hotărît să se retragă temporar la Rucăr. Profitînd imediat de această slăbiciune, inamicii revoluţiei au căutat din nou să înăbuşe revoluţia. De partea lor s-a raliat, o dată mai mult, nestatornicul mitropolit Neofit, care a şi dat o proclamaţie în care anunţa: „Rebeliştii fugind din Capitală [...] grăbim vestind această bună vestire locuitorilor ţării. Tot deodată le arătăm că, într-o unire cu d-lor boeri care se află în Capitală s-au luat toate măsurile pentru statornicirea liniştei obşteşti". Măsuri care nu s-au lăsat într-adevăr aşteptate. Dorobanţii poliţiei au dat îndată buzna pe uliţe cu bicele lor, sub comanda faimoşilor căpitani Costache şi Gheorghe. La toate răspîntiile se puteau vedea oameni bătuţi cu gîrbaciul pînă la sînge, spre a vîrî groaza în ceilalţi. Barierele oraşului erau păzite de soldaţi, nimeni nu putea intra sau ieşi din Bucureşti. Foştii colonei Odobescu şi Solomon au fost puşi în libertate; vornicul Em. Băleanu şi banul Teodor Văcărescu se proclamaseră caimacami şi... aşteptau armatele străine.

Dar, în locul acestora, s-au pomenit cu poporul Bucureştilor care, avîndu-l în frunte pe I. C. Brătianu, a alungat, la 30 iunie, căimăcămia boierească şi a rechemat guvernul refugiat la Rucăr. Mai multe palate boiereşti au fost atacate cu pietre şi li s-au spart geamurile; casa lui căpitan Costache a fost dărîmată şi mobila sfărîmată bucată cu bucată.

Dar pe măsură ce inamicul extern se dovedea mai agresiv, şi mai primejdios, deveneau mai activi, mai lipsiţi de scrupule şi vrăjmăşii din interior. Nu se mai mulţumeau cu o propagandă perfidă şi insidioasă, ci treceau la organizarea de atentate şi răzmeriţe. Astfel, în noaptea de 24 spre 25 august, patru inşi, costumaţi la fel, în bluze, l-au pîndit pe Cezar Bolliac, care urma să se întoarcă de la Clubul regeneraţiei, unde se întîlneau fruntaşii revoluţiei. Către miezul nopţii, o trăsură s-a oprit în faţa casei fruntaşului revoluţionar şi, în momentul cînd cel ce cobora dădea să se îndrepte spre casă atentatorii au tras asupră-i. Rănitul n-a fost însă Cezar Bolliac, ci un tînăr, pe nume Romanescu, secretar al cancelariei Locotenenţei domneşti, care voise să se abată pe la Bolliac. Din fericire, glontele i-a ras numai ceafa, provocîndu-i o leziune superficială. Acest atentat era doar una din manifestările activităţii contrarevoluţionarilor. A doua zi, pe uliţele Bucureştilor a fost răspîndită o chemare la vigilenţă a Ministerului Trebilor din Lăuntru: „Români! sculaţi la pază, sculaţi căci numai cu veghierea voastră, cu amorul vostru, România va ieşi din luptă tînără şi frumoasă cum trebuie să fie maica românilor. La gvardie, români! La gvardia

(Continuare în p. 45)

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1978.

BARBARIA CU FAȚĂ NAZISTĂ

NICOLAE MINEI

La 29 iunie 1976, ziarul Scînteia **publica un amplu reportaj despre adunarea comemorativă ținută la Iași cu prilejul împlinirii a 35 ani de la masacrul săvîrșit de trupele hitleriste la Iași, în zilele de 28, 29 și 30 iunie 1941, zguduitoare expresie a barbariei fasciste. Arătînd că miile de evrei maltratați în chip bestial și încărcați în „trenurile morții" se înscriau în suita actelor de teroare care au marcat dictatura fascistă și ocupația hitleristă și cărora le-au căzut victime numeroși comuniști și antifasciști, precum și reprezentanți ai științei și culturii, din rîndurile poporului român și ale naționalităților conlocuitoare, organul central al C.C. al P.C.R. scria: „Organizatorii și executorii acestui odios masacru au fost trupele hitleriste, sprijinite de legionari și elemente fasciste din armata română. Pogromul de la Iași a stîrnit repulsie și indignare în opinia publică românească, în rîndurile maselor largi, care, chiar și în condițiile de cruntă teroare de atunci, și-au manifestat reprobarea față de asemenea acte, solidaritatea cu victimele barbariei fasciste. Cu deosebită vigoare a înfierat crimele de la Iași Partidul Comunist Român, care întotdeauna a respins și a demascat diversiunea rasistă, națională, menită să spargă unitatea de luptă a celor ce muncesc".**

În cadrul aceluiași reportaj, evocîndu-se crimele comise de trupele naziste, împreună cu elementele legionare și antisemite, în plin regim de dictatură militaro-fascistă, de înfeudare a țării la Germania hitleristă și de tîrîre a ei în războiul antisovietic, se arăta că „dacă în România nu s-a ajuns — cum s-a întîmplat în alte țări — la aplicarea planului barbar conceput de căpeteniile naziste de exterminare a evreilor, aceasta s-a datorat rezistenței naționale, repulsiei poporului român față de asemenea crime monstruoase, umanismului său".

Cel mai evitabil și cel mai crîncen dintre războaie

În 1944, vocabularul dreptului internațional și-a apropiat o nouă noțiune — cea de **genocid.**

La mijlocul celui de-al cincilea deceniu al secolului XX, apariția vocabulei genocid devenise o crîncenă necesitate definitorie, dată fiind amploarea fără precedent a asasinatelor și atrocităților în masă săvîrșite de fasciști în cursul celui de-al doilea război mondial. Genocidul s-a dovedit a fi suprema fărădelege pe care a înregistrat-o vreodată istoria: crima comisă împotriva unei întregi colectivități umane, fie ea grupare etnică, națională sau națiune.

De îndată ce veștile despre giganticele abatoare umane instalate de hitleriști pe teritoriul Europei cotropite au început să filtreze prin capacul de plumb al teroarei brune, opinia publică din statele Coaliției antihitleriste a declanșat o puternică presiune asupra guvernelor respective pentru a nu omite, din țelurile de război ale Aliaților, arestarea, judecarea și condamnarea celor vinovați de exterminarea premeditată a unor întregi populații. Declarația de la Palatul Saint James (Londra), din 13 ianuarie 1942, concentra, într-un singur document, caracterul internațional pe care-l au atentatele împotriva omenirii. Se stabilea că *actele de război*, încadrate și îngrădite de legi și uzanțe, la care aderă statele aflate în conflict, nu au nimic comun cu *crimele de război*, făptuite în pofida și prin încălcarea tuturor acestor norme. Se mai enunța un alt principiu fundamental — acela că represiunea crimelor de război necesită „acțiuni organizate sistematic, pe plan național și internațional, comportînd solidaritatea tuturor țărilor ai căror cetățeni au fost victimele acestor crime"[1]. La 30 octombrie 1943, Declarația de la Moscova a guvernelor Uniunii Sovietice, Marii Britanii și Statelor Unite aducea o nouă precizare, arătînd că vinovaților li se vor aplica pedepsele prevăzute în legislația internă din timp de pace pentru ucigașii de drept comun. În sfîrșit, Acordul de la Londra (8 august 1945) punea bazele juridice legale internaționale pentru urmărirea și judecarea criminalilor de război.

Setea de dreptate a popoarelor, dorința lor de a pedepsi pe călăii fasciști aveau temeiuri de o tragică legitimitate. Cel de-al doilea război mondial a implicat 61 state și s-a desfășurat pe teritoriul a 40 dintre ele, mobilizînd în forțele armate peste 110 000 000 bărbați și femei de pe toate continentele, dezlănțuind o putere de foc și de distrugere de cîteva sute de ori mai mare decît cea din 1914-1918, provocînd moartea a 40-50 000 000 oameni, dintre care peste jumătate o reprezenta populația civilă, schilodind și lăsînd fără adă-

[1] Citat după Wilbur Sorensen, *The Aftermath of the Bloodbath* (După baia de sînge), New-York, 1951, pp. 112-113.

post alte zeci de milioane, masacrînd, în lagăre special construite și după un plan dinainte stabilit, 12 000 000 deținuți, dintre care circa 6 milioane evrei. Declanșat și purtat de hitleriști și de complicii sau uneltele lor, conflictul a depășit considerabil, prin înspăimîntătorii parametri ai hecatombelor și pustiirilor sale, toate încleștările armate consemnate de istorie și a pus sub semnul întrebării soarta întregii noastre civilizații[1].

Așa arată bilanțul, cu totul fragmentar și incomplet, al „celui mai evitabil dintre războaie" — pentru a folosi o celebră apreciere a lui Winston Churchill. Și, tocmai pentru că era într-atît de evitabil, el a stîrnit mînia popoarelor, împotriva autorilor morali și materiali ai groaznicelor măceluri, dar nu numai împotriva lor. Istoriografia postbelică a cîntărit cu severitate și a osîndit fără cruțare culpele celor care, cu intenție sau fără, au acționat, în mod obiectiv, în calitate de sprijinitori ai lui Hitler. Mînați de meschinele lor interese de clasă sau înșelați pueril de declarațiile demagogice ale Berlinului, unii îi considerau pe naziști drept cîinii de pază ideali ai capitalismului, cu atît mai prețioși cu cît erau mai feroci: vorbind la Clubul Partidului Conservator din Londra, în septembrie 1937, lordul Halifax aprecia, cu satisfacție, că „vrînd-nevrînd, barbaria nazistă acționează de partea noastră, constituind antidotul ideal împotriva barbariei comuniste, care aparține taberei vrăjmașe"[2].

Din Anglia și Franța pînă în Polonia și Ungaria, din Norvegia și Finlanda pînă în Grecia și Portugalia, pe tot cuprinsul Europei s-au găsit politicieni care l-au ajutat pe Hitler — din motive diferite, în momente diferite, cu obiective diferite. În capul acestei coloane, ce mărșăluia spre abis, se aflau acei miniștri din guvernele de la Londra și Paris, care au practicat cu încăpățînare conciliatorismul, facilitînd rapida înarmare a Germaniei, tolerîndu-i prădalnicele acte de agresiune și afirmînd, cu aceeași inconștientă convingere, că asigurau astfel „pacea pentru o generație". Alții au crezut că fascismul putea servi ca eficient „berbece" pentru asaltarea cetății burgheze din Vestul Europei. Astfel Hitler s-a simțit stimulat atît de conciliatori, cît și de cei care au executat amețitoare piruete de politică externă și răsturnări de alianțe, stabilind peste noapte relații de strînsă cooperare cu cel de-al treilea Reich.

Un portret-robot al Germaniei hitleriste

Atunci cînd războiul le-a cuprins țările, protagoniștii acestei politici sinucigașe au căutat, cu disperare, argumente, explicații sau scuze. Unii le mai caută și astăzi. Dar tribunalul suprem al istoriei nu le-a acceptat pledoariile post-factum, refuzîndu-le orice justificare, contestîndu-le orice circumstanță atenuantă. Căci, încă de la bun început, „Führerul" și-a clamat, cu tipică aroganță nazistă, atît scopurile pe care le viza, cît și mijloacele pe care intenționa să le folosească. „Într-adevăr — scrie istoricul american William Shirer — orice alte acuzații i s-ar putea aduce lui Adolf Hitler, nimeni nu ar avea temei să-i reproșeze că nu a zugrăvit în scris chipul acelei Germanii pe care voia s-o clădească după cucerirea puterii politice și chipul acelei lumi pe care voia s-o instaureze după victoria militară a Germaniei. Planul rezervat celui de-al treilea Reich și schema de bază a barbarei ordini noi pe care Hitler a impus-o Europei zdrobite în triumfalii săi ani sînt expuse cu cinism, în cele mai mici amănunte, în paginile unei cărți care nu ascunde nimic"[3].

Această carte este *Mein Kampf*. Alcătuită inițial din două volume (scrise în 1924-1926), opera fundamentală a ideologiei naziste conține, în cele 782 pagini ale sale, un uluitor și abracadabrant amestec de teze pseudoștiințifice, prejudecăți obscurantiste, superstiții medievale, afirmații fără temei, premise mincinoase, concluzii ilogice, generalizări ridicole... Dar, sub delirul verbal al unui paranoic, se distinge clar programul implacabil al genocidului pe care aveau să-l comită hoardele fasciste în cursul celui de-al doilea război mondial. Cu un deceniu și jumătate înainte de izbucnirea acestuia, Hitler își stabilea ca obiectiv fățiș dobîndirea pentru Germania a unui imens spațiu vital *(Lebensraum)*, răpit, bineînțeles, altor țări: dacă ele nu-l cedează de bună voie, „intră în joc legea concurenței vitale și ceea ce nu se obține prin mijloace pașnice se smulge prin forța pumnului"[4]. Direcția principală de invazie: Europa de Est. „Noul Reich va trebui să pornească iarăși pe drumul urmat de vechii cavaleri teutoni, pentru a cuceri cu spada germană: țarina pe care plugul german va face să crească grîul..."[5]. Ceea ce însă nu pune deloc la adăpost statele din Apusul continentului, în primul rînd Franța, chiar dacă „Germania nu consideră distrugerea acesteia decît ca un mijloc capabil să-i dea posibilitatea de a se extinde în alte părți"[6].

Pentru a farda ideologic expansionismul agresiv pe care-l preconizează, Hitler se adresează așa-zisei „teorii a raselor". E vorba de născocirile antropologice, falsurile istorice și denaturările darwinismului, pe care le-au asamblat, într-un grotesc amalgam, doi aristocrați cu ifose filozofice — francezul Joseph-Arthur de Gobineau și englezul Houston Stewart Chamberlain[7]. Elucubrațiile lor i-au servit „Führerului" drept suport doctrinar pentru a împărți umanitatea în două categorii: o infimă minoritate de „supraoameni" *(Übermenschen)*, formată din germani — pretinși descendenți ai miticei „seminții ariene" din tenebrele preistoriei — și o covîrșitoare majoritate de „suboameni" *(Untermenschen)*, cuprinzînd practic tot restul populației europene și mondiale. În capitolul IX al volumului I din *Mein Kampf*, Hitler decretează, cu atît mai axiomatic cu cît e mai lipsit de argumente: „Existența tipurilor umane inferioare a fost, dintotdeauna, o condiție prealabilă esențială pentru formarea civilizațiilor superioare. Nu încape îndoială că prima cultură umană s-a bizuit mai puțin pe domesticirea animalelor, cît pe utilizarea făpturilor omenești inferioare [...]. Cît timp [arianul] a știut să fie un stăpîn nemilos, nu numai că a rămas stăpîn, dar a fost cel care a ocrotit și dezvoltat cultura"[8].

De-a lungul cărții, hidosul refren rasist revine obsedant, sub forma nenumăratelor variante ale uneia și aceleiași teme: „Toți cei care, pe această lume, nu aparțin rasei superioare, nu sînt decît deșeuri"[9]. Cum se contura destinul acestora după subjugarea lor de către „supraoamenii" ce formau „neamul stăpînilor" *(Herrenvolk)*? „Zeci de milioane, poate chiar sute de milioane vor trebui să piară, inevitabil, stîrpindu-se astfel din rădăcini o sursă de infestare biologică a arienilor; ceilalți își vor relua străvechile lor îndatoriri de animale domestice, atribuindu-li-se muncile brute și primitive, nedemne de rasa superioară, permițîndu-li-se însușirea unui nivel de cultură strict rudimentar și interzicîndu-li-se înmulțirea excesivă, ca și dobîndirea oricărei conștiințe de identitate națională sau de solidaritate socială"[10].

Formula chimică a veninului

Din nefericire, aceste destăinuiri fără echivoc nu au tulburat cîtuși de puțin seninătatea olimpiană a multora dintre cei aflați la cîrma marilor puteri europene în deceniile 3 și 4 ale secolului nostru. Ei au strunjit agresivitatea multidirecțională, enunțată pe șleau în opusul programatic al lui Hitler, în forme și dimensiuni pe măsura propriilor lor proiecte. Unii au contat, asemenea ministrului de Externe francez, Georges Bonnet, pe faptul că „cel de-al treilea Reich are o singură vocație, cea a

---

[1] *Marea conflagrație a secolului XX*, București, Editura Politică, 1971, pp. 553-558.

[2] Alistair Parkinson, *The Years We Lost* (Anii pe care i-am pierdut), Londra, 1976, p. 301.

[3] William Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich* (Ascensiunea și prăbușirea celui de-al III-lea Reich), New-York, 1960, p. 108.

[4] *Mein Kampf*, München, 1935, pp. 138-139.

[5] *Ibidem*, p. 649.

[6] *Ibidem*, p. 674.

[7] Rudă îndepărtată cu premierul britanic Neville Chamberlain — promotorul nr. 1 al politicii de conciliere — omonimul său mai vîrstnic a nutrit o mare admirație pentru debuturile politice ale lui Hitler, la începuturile deceniului 1920-1930.

[8] *Mein Kampf*, pp. 295-296.

[9] *Ibidem*, p. 406.

[10] *Ibidem*, pp. 542-543.

Răsăritului, unde îl așteaptă recoltele stepei rusești, petrolul subsolului caucazian și tronul pe care-l va abandona Stalin"[1]. Alții au preferat să reducă sîngeroasele perspective schițate de căpetenia nazistă la ceea ce ambasadorul britanic la Berlin, Sir Nevile Henderson, definea cu blîndețe drept „rătăcirile naive și pasagere ale unui extremist în opoziție, îngropate și date uitării îndată după cucerirea puterii"[2]. „Rătăciri naive și pasagere ale unui extremist din opoziție" le defineau cu indulgență, conciliatorii occidentali, în vreme ce parteneri de ultimă oră ai Germaniei naziste le promovau, cu ostentativ respect, la rangul de... ideologie cu trăsături proprii. Ambele categorii de atitudini s-au soldat cu rezultate nefaste, creînd o atmosferă de falsă securitate în cercurile guvernamentale din Franța și Anglia, ducînd la tocirea vigilenței popoarelor, rupînd unitatea de luptă a frontului antifascist, semănînd confuzie și demoralizare în opinia publică internațională. Dispunînd astfel de condiții propice, virusul nazist a proliferat vertiginos, cu efecte din ce în ce mai nocive. „Rătăcirile naive și pasagere" au devenit lectură obligatorie în Germania hitleristă, unde *Mein Kampf* s-a tipărit, între 1933 și 1939, în peste 6 000 000 exemplare, iar „vocația răsăritului" s-a concretizat în remilitarizarea Renaniei, anexarea Austriei, cotropirea Cehoslovaciei și a Poloniei cu finalul știut: declanșarea celui de-al doilea război mondial.

Mein Kampf dezvăluia, de asemenea, că formula chimică a veninului secretat de năpîrca nazistă conține un ingredient esențial, derivat direct al rasismului: antisemitismul. Ca și celelalte „puncte fundamentale de doctrină național-socialistă", acesta a lunecat repede de la un enunț strident și vitriolic la o aplicare concretă de proporții apocaliptice. Se știe în ce a constat „soluția finală" a problemei evreiești în Europa și cum a fost ea tradusă nu în viață, ci în moarte de către faimosul Birou IV B, din *Reichsicherheitshauptamt*, (Oficiul central de securitate a Reichului), birou dirijat cu birocratică pedanterie de cel despre care unul dintre complicii săi declara: „Eichmann spunea că se va scutura de rîs în groapă, căci senzația de a avea pe conștiință șase milioane de morminte va fi pentru el sursa unei satisfacții extraordinare"[3]. Indisolubil asociate lagărelor de exterminare, localități ca Auschwitz, Maidanek, Belsen, Treblinka sau Mauthausen au devenit de mult simboluri ale oroarei împinse la paroxism, așa cum nume ca Himmler, Heydrich, Höss sau Frank au intrat în vocabularele limbilor europene ca sinonime ale călăilor de o bestialitate fără limite. Lumea se cutremură evocînd indescriptibilele suferințe fizice și morale prin care au trecut victimele înainte de a păși peste pragul suferinței — arse în cuptoare, sufocate de gazul Cyklon B, martirizate de experimentele medicilor SS sau pur și simplu răpuse de inaniție și epuizare.

Proporțiile holocaustului

În toate țările europene căzute sub dominația zvasticii, evreii (stigmatizați ca „nearieni" în legislația rasială) au vărsat o parte însemnată din tributul de sînge plătit nesățiosului moloh. Deși statisticile întocmite nu au putut avea o precizie riguroasă și totalurile oscilează adesea de la autor la autor, cifrele minime existente, ca și bilanțurile parțiale, încheiate chiar de hitleriști, sînt suficiente pentru a evalua scara la care s-a desfășurat genocidul. La 17 aprilie 1943, Gerhardt Köhrrer, șeful inspecției statistice a Reichului, raporta că, la 31 decembrie 1942, populația „nearianã" scăzuse considerabil față de 1933, anul venirii la putere a hitleriștilor. Astfel, în Germania propriu-zisă, din 561 000 nu mai rămăseseră decît 51 327; în Austria ea scăzuse de la 220 000 la 8 102, în „protectoratul Boemiei și Moraviei" de la 118 000 la 15 550, în „guvernămîntul general" și „regiunile de Est" (pe teritoriul Poloniei cotropite, unde erau deportați evrei de pe întregul continent), de la 2 790 000 la 351 124, în zona ocupată din Franța de la 41 911 la 7 995, în Olanda de la 38 571 la 13 832, în Belgia de la 16 886 la 1 616[4].

La fel de tragică era situația în statele satelite Reichului. Încă din 1940, guvernul de marionete al Slovaciei i-a internat în lagăre și ghettouri pe toți cei 90 000 evrei de acolo, expediind 52 000 dintre ei, în 1942, spre lagărele de exterminare din Polonia. La fel au procedat autoritățile horthyiste cu cei 17 000 evrei din Ucraina subcarpatică, în august 1941, pentru ca, cinci luni mai tîrziu, să masacreze pe loc alți 1 500, în Banatul iugoslav ocupat. Cei 8 000 evrei surprinși de Wehrmacht în Serbia au pierit în două etape — bărbații în noiembrie 1941, iar femeile și copiii în vara lui 1942.

La aceste bilanțuri provizorii, ultimii doi ani de război aveau să adauge noi și masive contingente de victime. Se estimează că, numai pe teritoriile vremelnic ocupate în U.R.S.S., totalul general al evreilor exterminați se ridică la 1 500 000-2 000 000. La aceeași macabră rubrică, Belgia înscrie peste 25 000, Franța 95-100 000, Olanda 110 000. Între 15 mai și 30 iunie 1944, din Ungaria, inclusiv de pe teritoriul părții de Nord a Transilvaniei, smulsă României prin Dictatul de la Viena[5], au fost deportați în lagărele de exterminare peste 450 000 „nearieni"; începînd din octombrie 1944, cînd au luat locul horthyiștilor la conducerea țării, szalasiștii au masacrat alte mii într-o serie de pogromuri și au organizat un „marș al morții", între Budapesta și Viena, în care au pierit aproape 30 000 evrei din Capitală. În 1943-1944 au pornit pe drumul fără întoarcere al crematoriilor aproape 75 000 evrei din Grecia, în special din Salonic, 13 000 din Bulgaria și peste 10 000 din Italia.

Sumbrele perspective ale unui început de vară

Dar România? Unde o putem găsi, în dreptul căror coloane de cifre funerare ale sumbrului tabel de calcule? Ce aspecte a îmbrăcat la noi genocidul fascist, ce amploare a căpătat și ce ravagii a provocat? La aceste întrebări, numeroasele studii, statistici, bilanțuri comparative etc., apărute în străinătate, dau răspunsuri care, deși nu concordă între ele, se caracterizează printr-o ciudată trăsătură comună, mai discretă sau mai pronunțată, în funcție de autor, dar veșnic și pretutindeni prezentă, fără nici o excepție: *supradimensionarea numărului de victime*. Consultînd majoritatea lucrărilor de referință pe această temă, am constatat că datele publicate sînt de 4,7 pînă la 30,8 ori mai mari decît cele reale. După cum se vede, factorii de eroare se eșalonează pe un registru care, chiar la nivelul său minim, denaturează grav adevărul istoric; atingînd cota maximă, exagerarea ia alura unui fals grosolan, folosit cu premeditare nu pentru a fi acceptat tale quale, ci pentru a crea, de la bun început, o atmosferă apăsătoare, neprielnică cercetării obiective.

Cum stau, în realitate, lucrurile? Iată cîteva repere menite să ajute cititorul să desprindă adevărul de falsurile grosolane.

Ultima decadă a lunii iunie 1941 aducea evreilor din România grave motive de aprehensiune. Pe firmamentul militar și politic, steaua lui Hitler căpătase o strălucire gigantică, după victoriile repurtate într-o neîntreruptă serie pe toate teatrele de operații din Europa continentală, în cei aproape doi ani de la începutul războiului. Zdrobind succesiv, cu o ușurință neverosimilă, dar explicabilă, rezistența tuturor aliaților noștri tradiționali, loviturile de baros ale Wehrmachtului forjaseră simultan, una cîte una, verigile lanțului care dădeau pradă țara noastră Reichului hitlerist. Ultima dintre ele data de foarte curînd: în zorii zilei care marca solstițiul unei veri încrîncenate, „Führerul" sfîrtecase

---

[1] Anatole de Monzie, *Ci-devant* (Fost ministru), Paris, 1941, p. 74.

[2] Nevile Henderson, *Failure of a Mission* (Eșecul unei misiuni), Londra, 1940, p. 168.

[3] *Procès des grands criminels de guerre devant le Tribunal militaire international*, Nürnberg, 1948, vol. IV, p. 383.

[4] Léon Poliakov, *Bréviaire de la haine* (Breviarul urii), ed. a II-a, Paris, 1960, pp. 389-394.

[5] *Magazin istoric*, nr. 8/1975.

încă o dată obrazul continentului, crestîndu-l cu tăișul de oțel incandescent al frontului antisovietic. Flancul drept al acestuia, la extremitatea sa meridională, traversa Moldova, adică exact zona României cu cea mai mare densitate de populație evreiască.

Destinul acesteia lua astfel o întorsătură care se anunța fatală. Sumbra perspectivă dădea noi dimensiuni suferințelor îndurate pînă atunci. Legislația rasială, promulgată de regimul dictaturii militaro-fasciste, instaurat în septembrie 1940, stridenta campanie de propagandă antisemită, scrisă și vorbită, în care se angajaseră numeroase oficialități, ba chiar și asasinatele comise de legionari, în cele patru luni cît deținuseră puterea, păreau să se reducă acum la proporțiile relativ minore ale unor semne premonitorii, ca subtilele frisoane ale scoarței terestre care vestiseră cataclismul cutremurului de la 10 noiembrie 1940.

Nimeni dintre cei amenințați cu pieirea nu mai putea întreține vreo iluzie cu privire la naziști, a căror bestială lipsă de scrupule se afișa cu ostentație. În această parte a lumii, cinica lor samavolnicie se manifestase cu un an în urmă, cînd, prin abjectul Dictat de la Viena, acompaniat de o amplă demonstrație de forță ce amenința cu ștergerea statului român de pe harta Europei, amputaseră Nord-Vestul României, trecînd o parte importantă a Transilvaniei în patrimoniul ocupanților horthyiști. Ulterior, devenind, în realitate, ocupanți militari ai țării noastre, hitleriștii îl aveau la cheremul lor pe dictatorul Ion Antonescu, mai ales din ianuarie 1941, cînd îi îngăduiseră, în propriul lor interes, să elimine de la putere pe legionari și să rămînă singur la cîrmă. În sfîrșit, de cîteva zile, tîrînd țara în ultima lor agresiune tîlhărească, creaseră implicit tensiunea, frămîntările și nesiguranța, caracteristice unei astfel de situații și extrem de favorabile pentru exploziile devastatoare ale prejudecăților, suspiciunii și urii. Aparența premiselor locale, ca și experiența celor aproape doi ani de război, îi îndrituiau pe hitleriști să conchidă că nici un obstacol nu se mai putea ridica în calea unei măcelăriri în masă a populației evreiești din România. Și iată că, la 28-30 iunie 1941, o cumplită confirmare au părut să aducă zguduitoarele evenimente[1], care s-au petrecut la Iași și de-a lungul cîtorva trasee de cale ferată, o frenezie sanguinară — care, într-un scurt răstimp, a anihilat, pe criterii exclusiv rasiale, cîteva mii de locuitori pașnici ai vechii cetăți de scaun a Moldovei.

Definiții false pentru o tragedie autentică

Tragica înlănțuire de evenimente petrecute în urmă cu 37 ani, cunoscute sub numele „pogromul de la Iași", reprezintă cea mai ucigașă manifestare a urii de rasă pe care a cunoscut-o vreodată țara noastră. Despre aceste evenimente s-a scris mult, de către autori diferiți, de naționalități diferite, în limbi diferite, la date diferite. Dar relatările sînt diferite, într-atît de diferite, încît par a fi variații pe o temă dată. Deosebirile se ivesc în modul de tratare, începînd uneori chiar de la nararea propriu-zisă a faptelor și sfîrșind, cel mai frecvent, cu interpretările și concluziile autorilor respectivi. În anumite cazuri, neconcordanțele dintre versiunile aflate în circulație capătă anvergura unor veritabile contradicții.

Surprinzător la prima vedere, fenomenul este departe de a fi izolat: o soartă similară au avut (sau continuă să aibă încă) și alte episoade ale celui de-al doilea război mondial, asupra cărora cronicarii nu s-au pus de acord. Cauzele trebuie căutate, la un capăt, în caracterul falibil al memoriei umane, în insuficiența de surse, în erorile de informație etc., iar la celălalt capăt, în optica personală și, mai cu seamă, în țelurile mărturisite sau nu ale semnatarului. În analele genocidului, subiectivismul se manifestă cu o deosebită acuitate, atît în pledoariile tendențioase care încearcă să minimalizeze cu orice preț culpele călăilor, cît și în mărturiile supraviețuitorilor, inevitabil și definitiv traumatizați pe plan psihic și emoțional, de cutremurătoarele experiențe prin care au trecut.

Oricît ar părea de ciudat, diverși autori străini care abordează această temă se întîlnesc pe o platformă comună, definind tragicul eveniment de la Iași drept „una dintre multele erupții ale unui vulcan veșnic sub tensiune — antisemitismul românilor"[2]. Firește, formularea prezintă deosebiri de la autor la autor, dar ideea rămîne aceeași. O definiție pe cît de simplistă pe atît de mistificatoare, care aruncă vina asupra unei gloate întărîtate, caracteristică veritabilelor pogromuri și formată din mai toți ieșenii neevrei, ca și asupra cvasiunanimității autorităților românești, civile și militare. Astfel, în locul unui tablou fidel și clar, rămîne doar un vălmășag confuz de umbre — cele multe ale victimelor și cele, încă și mai multe, ale ucigașilor. Pata neagră dar vagă a grupului de criminali marchează astfel o covîrșitoare majoritate de chipuri și siluete ale neevreilor care *nu au participat la măcel*, mai mult — *i s-au opus și i-au limitat pînă la urmă proporțiile*.

La avocații nazismului, un asemenea subterfugiu are rolul diversionist de a permite veritabililor criminali să se piardă în masa celor aruncați pe nedrept într-o imensă boxă a acuzaților și de a difuza răspunderile pe o arie vastă, cu contururi dintre cele mai vagi în timp și spațiu. Dar cum se explică un punct de vedere analog la autorii de o neîndoielnică bunăcredință, ale căror texte vibrează de o legitimă revoltă? O parte din vină o poartă sursele primare ale lucrărilor respective — amintirile supraviețuitorilor, cărora nu li se poate pretinde, după ce au trăit efectiv o groaznică tragedie, să rețină cu acuratețe științifică distribuția rolurilor principale și să discearnă clar pe cei ce au asigurat regia de culise. Dar dintre toți factorii susceptibili de a vicia optica cercetătorilor și de a-i împinge la greșeli de evaluare și interpretare, la loc de frunte, se situează, fără doar și poate, tocmai *caracterul de excepție al „pogromului de la Iași", trăsăturile care îi conferă o singularitate deplină și absolută în istoria României*. Prin amploarea luată de tragicele evenimente, prin desfășurarea lor vădit prestabilită, prin lipsa haoticei spontaneități, tipică veritabilelor pogromuri, prin bestialitatea mecanică și stereotipă a unor procedee de mult aplicate pe meleaguri străine, prin invocarea unui pretext deja folosit în împrejurări similare, dar pe alte meridiane europene, prin compoziția eterogenă a forțelor implicate, unele fățiș, altele ocult, prin ierarhizarea obiectivelor după un tipar specific, în care prioritatea o deține exterminarea unui număr cît mai mare de oameni, prin toate aceste particularități, *masacrul de la Iași reprezintă un fenomen unic în analele populației de naționalitate evreiască din țara noastră*.

În ianuarie 1941, deci numai cu cinci luni înainte, rebeliunea legionară s-a caracterizat, după cum se știe, printr-o serie de asasinate; dar ele au fost comise la întîmplare, în mod sporadic și dezorganizat, de către bande improvizate ad-hoc, care nu acționau după un plan prealabil și nu-și luau osteneala de a formula „justificări" destinate opiniei publice. Cruzimile săvîrșite, departe de a fi uniforme, purtau amprente variate, în funcție de „fantezia" autorilor. Dar pînă și în cazurile cele mai zguduitoare, omorul a fost un mijloc adjuvant spre atingerea scopului principal — jaful. Rezultatul global al tuturor acestor caracteristici s-a oglindit în bilanțul final al victimelor din ianuarie 1941; numărul lor reprezintă o măruntă fracțiune din totalul înregistrat în iunie 1941.

În lipsa unui precedent cît de cît comparabil, nu s-a putut stabili un etalon pentru evaluarea dimensiunilor crimei de la Iași, nu s-a putut construi un model dinamic pentru reconstituirea procesului său de desfășurare, ceea ce explică în largă măsură erorile constatate în literatura istorică consacrată „pogromului de la Iași".

Stăvilarul omeniei românești

Desigur, în trecut, ca pretutindeni în societățile întemeiate pe exploatare, antisemitismul și celelalte manifestări de discriminare națională sau religioasă au servit adesea în țara noastră drept arme perfide în mîinile celor mai reacționare cercuri ale burgheziei și moșierimii pentru a canaliza, pe făgașe diversioniste, torentul de nemulțumiri ale maselor populare asuprite. Dar, spre deosebire de mari părți ale Europei Centrale

---

[1] Articolul din aceste pagini reprezintă studiul introductiv al lucrării *Zile însîngerate la Iași. Iunie 1941.* de Aurel Karetki și Maria Covaci în curs de apariție la Editura Politică și care cuprinde mărturii ce pun într-o lumină clară și veridică evenimentele dramatice petrecute la Iași în iunie 1941.

[2] I. Tenenbaum, *In Search of a Lost People* (În căutarea unui popor pierdut), New-York, 1948, p. 118.

și de Est, glia românească nu s-a dovedit prielnică pentru semințele otrăvite ale urii, oferind în cele mai diverse perioade ale trecutului său sălaș cald și primitor celor izgoniți de persecuțiile care bîntuiau în regiuni limitrofe sau pe tărîmuri mai îndepărtate.

Fără a mai vorbi despre vremuri mai îndepărtate, să amintim că, încă din primele decenii ale sec. XVI familii ale evreilor expulzați din Spania, de către Ferdinand Catolicul s-au stabilit mai întîi în Țara Românească, apoi în Moldova. De-a lungul veacurilor următoare, cele două Țări românești au găzduit numeroși evrei, alungați de prigoanele periodice care se dezlănțuiau împotriva lor în Galiția, Ucraina, Rusia, Germania sau Austria. Formele și metodele variau de la măceluri organizate de hatmanii căzăcimii, clerul rutean sau șleahticii polonezi, pînă la legislații fiscale cu caracter discriminatoriu și cu efecte ruinătoare, așa cum au promulgat țarii Alexandru II și Alexandru III, exproprieri forțate, de felul celor decretate de cabinetul imperial de la Viena, recrutări la munci forțate pe moșiile nobililor locali, dizlocări masive de populație, executate de autoritățile germane cu o brutalitate care anticipa ferocitatea nazistă, expulzări arbitrare practicate mai pretutindeni etc., etc.

Deosebit de importantă a fost imigrația evreilor în România în ultimele două decenii ale secolului trecut, cînd pe cuprinsul Imperiului țarist s-a dezlănțuit un val de sălbatice pogromuri. De atunci încolo, fenomenul s-a repetat la scurte intervaluri și din cauze felurite: băile de sînge, organizate de „sutele negre" după revoluția din 1905, în uriașul ghetou din zona apuseană a Imperiului țarist, unde era obligată, prin ucaz țarist, să se concentreze populația evreiască; vertiginoasa pauperizare a acesteia în ajunul și în cursul primului război mondial, ca urmare a măsurilor spoliatorii introduse de guvernul de la Petrograd; măcelurile comise de bandele albgardiste în Ucraina, Bielorusia și Polonia, după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie; teroarea instaurată de reacțiunea horthyistă după înăbușirea puterii sovietice în Ungaria etc., etc.

România nu a cunoscut asemenea excese, așa cum nu a cunoscut nici prigoane cu fard legalist, de tipul mascaradei judiciare înscenate în Franța căpitanului Dreyfus, la sfîrșitul secolului trecut. Ce-i drept, antisemitismul nu a lipsit mai niciodată din viața publică interbelică, unde i se făcea o stridentă publicitate de către cuziști, legionari și unii lideri ai partidelor burgheze (deși în conducerea acestora se aflau și mulți evrei). Pe toți îi mîna interesul de a desemna țapi ispășitori pentru păcatele marelui capital, inclusiv ale celui deținut de evrei. Dar, neaflînd ecou în sînul maselor populare zgomotoasa demagogie s-a tradus, pe plan concret, prin acțiuni improvizate, care, tocmai datorită opoziției maselor, nu au avut amploare. Mai mult decît atît, în ciuda endemicei agitații întreținute de profesioniștii antisemitismului, opinia publică din țara noastră a reușit, între cele două războaie mondiale, să impună puterii legislative și executive eliminarea treptată a multora dintre clauzele discriminatorii la adresa evreilor și a altor minorități naționale.

Stăvilarul ridicat de omenia poporului român a rezistat și la asaltul năprazznicului val de persecuție rasială pe care l-a stîrnit ideologia fascistă în Europa interbelică. În frunte cu comuniștii, care luptau cu eroism și abnegație antrenînd într-un larg front antifascist pe toți apărătorii democrației și păcii, clasa muncitoare din țara noastră a opus virtuțile unui patriotism înflăcărat și al unei exemplare solidarități internaționaliste dezmățului, violenței și urii față de om din ideologia nazistă. Purtătorii acestei ideologii au căutat să folosească asasinatul drept armă politică, lovind mișelește, pe ascuns. Stigmatizați și uriți de opinia publică, ei au fost împiedicați însă în perioada respectivă, să transforme crima într-un sistem organizat de acțiune și, pe fondul propagării antisemitismului, să lovească fățiș în populația evreiască.

Așa se explică de ce printre victimele legionarilor, în deceniile 3 și 4, se numără mult mai multe personalități de frunte ale vieții noastre publice (inclusiv doi prim-miniștri în funcțiune și doi foști prim-miniștri) decît evrei. Așa cum nu încape îndoială că oprobriul și indignarea, unanim provocate de crimele gardiștilor în lunile cînd se aflau la putere, au contribuit în mod hotărîtor la izolarea și zdrobirea lor în zilele rebeliunii din ianuarie 1941. După lichidarea acesteia, Ion Antonescu confruntat cu starea de spirit profund antilegionară a țării, a tipărit cele două volume intitulate *Pe marginea prăpastiei*, un bilanț al nelegiuirilor săvîrșite de foștii săi parteneri de guvernare; inclusiv crimele, maltratările și jafurile la care fuseseră supuși evreii. Se crea, astfel, cazul de necrezut al singurului dictator înfeudat lui Hitler care, condamnînd practicile legionare, condamna fățiș și explicit practicile rasiale ale nazismului.

O situație unică

Aceeași omenie a poporului român, aceeași statornică presiune a opiniei publice din țara noastră a dus la *o situație unică în această parte a Europei*. O situație pe care cei mai mulți autori străini fie o ignorează complet, fie o relevă parțial și fugar. Despre ce e vorba? Cu excepția foarte răzlețelor și efemerelor inițiative ale unor autorități locale, evreii din România[1] nu au fost îngrămădiți în ghetouri și nu au trebuit să poarte infamanta „stea galbenă". Dar, mai presus de orice, *ei nu au cunoscut oroarea lagărelor de exterminare, nici pe teritoriul țării, nici prin deportare pe meleaguri străine, acolo unde funcționau fabricile naziste ale morții.*

Pentru a înțelege mai bine ce a însemnat salvarea unei populații masive (în jur de 350 000 oameni) de la o pieire în aparență ineluctabilă, trebuie ținut seama de contextul epocii și de obsesiile exterminatoare ale hitleriștilor. „În ordinea de priorități naziste, masacrarea evreilor trecea înaintea efortului de război, scrie istoricul american Maurice Friedberg. [...] Într-o vreme cînd trupele germane de pe Frontul de Est așteptau îndelung să capete tehnica de luptă necesară, mii de vagoane și locomotive serveau la transportarea evreilor spre camerele de gazare. Cu atîta încăpățînare voia Hitler să-i omoare pe toți, încît era gata să plătească masacrarea lor cu sîngele soldaților germani"[2].

Evident, funesta „soluție finală" a problemei evreiești urma să se aplice și în țara noastră, cu aceeași fanatică rigurozitate. Încă din noiembrie 1941, un expert al lui Eichmann, căpitanul Richter, se instalase la București pentru a pregăti deportările. Un alt colaborator al Biroului IV B$_4$, Rintelen scria subsecretarului de Stat Luther: „Se prevede că evreii din România vor fi deportați, în transporturi succesive, spre regiunea Lublin, unde cei apți pentru muncă vor fi repartizați în mod corespunzător, iar ceilalți vor fi supuși tratamentului special" [gazarea][3].

Pentru a aplica „soluția finală" într-o țară, hitleriștii aveau nevoie de două condiții: neutralizarea populației majoritare și obținerea unei largi colaborări din partea oficialităților. De la această regulă de fier nu s-a abătut nici un colț al Europei unde hitleriștii au masacrat populația evreiască. Un exemplu, printre multe altele, cu atît mai concludent cu cît provine din Franța, țară cu tradiție umanistă și democratică; documentele din arhivele naziste atestă că, fără conlucrarea — cel mai adesea spontană — a autorităților de la Paris și Vichy, Gestapoul nu ar fi putut pune mîna decît pe o mică fracțiune din numărul celor 100 000 evrei francezi care și-au găsit sfîrșitul în lagărele din Polonia[4]. Dintre ei, 12 884 (printre care 4 051 copii în vîrstă de 2-12 ani), capturați într-o razie gigantică, *efectuată exclusiv de poliția pariziană*, la 16-17 iulie 1942, au fost apoi predați germanilor și deportați la Auschwitz, de unde aveau să se întoarcă abia cîteva sute de oameni.

În România, holocaustul nu a avut loc tocmai pentru că, cu foarte puține și nesemnificative excepții, *călăii cu zvastică nu numai că nu s-au bucurat de concursuri binevoitoare*, oferite din proprie inițiativă, *dar s-au lovit de un refuz prompt, categoric și fără echivoc în tentativele lor de a recruta complicități, cu caracter privat sau oficial, pentru organizarea deportărilor sau a altor acțiuni de genocid.*[5] Veșnic prezent și de veghe, manifestîndu-se cu o consecvență neabătută și cu o vigoare neînfricată, umanismul militant al poporului român a zădărnicit, rînd pe rînd, planurile hitleriste de exterminare în masă a evreilor din țara noastră. Expresie firească a statorniciei vechilor și nobilelor tradiții românești de înfrățire și solidarizare cu naționalitățile conlocuitoare la vreme de restriște, această atitudine a fost deopotrivă, una din laturile luptei dîrze, de mare amploare, purtată împotriva ocupantului hitlerist și a uneltelor sale autohtone de către forțele revoluționare democratice, antifasciste, de către cele mai largi mase populare, în frunte cu Partidul Comunist Român.

---

[1] Am în vedere, bineînțeles, România în hotarele ei din august 1940, după Dictatul de la Viena.

[2] Maurice Friedberg, *Consequences of the Final Solution*, în *Slavic Review*, University of Illinois, vol.34, nr. 4, decembrie 1975, p. 822.

[3] L. Poliakov, *op. cit.* p. 168.

[4] *Historia* (hors série), nr. 26, mai 1972, pp. 178-189.

[5] *Magazin istoric*, nr. 6/1976.

Amenințările lui Manfred von Killinger

„Românii nu erau deloc devotați cuceritorilor germani, deoarece dublul jug economic și militar impus de aceștia din urmă provoca ostilitatea întregii țări, scrie istoricul vest-german M. Broszat. Încă de la începutul lui 1942, cererea Reichului ca România să-și sporească contribuția militară s-a izbit de o împotrivire puternică și generală [...]. Aceeași rezistență au stîrnit-o la români diversele încercări naziste de a înfăptui exterminarea în masă a evreilor"[1].

Nu se poate spune că hitleriștii nu au făcut tot ce le stătea în putință pentru a trece peste obstacolele ridicate de poporul român în calea programului lor criminal. Sosit la București în ziua de 24 ianuarie 1941, noul ministru plenipotențiar german, Manfred von Killinger s-a grăbit să-i ceară lui Antonescu „ducerea pînă la capăt a politicii antisemite preconizate de legionari"[2]. Din ordinul personal al lui Killinger, imunda fițuică *Porunca vremii*, stipendiată nemijlocit de Legația germană, în numerele din 6, 14 și 30 iulie 1941, a insistat cu furie pentru introducerea „stelei galbene", revenind asupra subiectului la 8 octombrie și 22 decembrie ale aceluiași an. La 14 noiembrie 1941, a declanșat o campanie în acest sens însuși oficiosul Legației germane, ziarul *Bukarester Tageblatt*. Pînă și presa berlineză „s-a simțit datoare să atragă atenția românilor, cu toată seriozitatea, asupra necesității de a pune capăt pericolului iudaic, odată pentru totdeauna, prin nimicirea celor care-l întruchipează. Orice neglijență sau tărăgănare în această privință provoacă inevitabil neliniște și tensiune, deoarece, în ultimă instanță, avem de-a face cu o sabotare a uneia dintre concepțiile de bază ale național-socialismului. Iar atunci cînd au de-a face cu sabotori, Führerul și Germania lovesc rapid și fără cruțare"[3].

Nu era prima oară cînd Berlinul profera amenințări la adresa României, care nici ea nu era la primul „sabotaj". Se știe că, încă din septembrie 1939, pe teritoriul țării noastre și-au găsit adăpost circa 100 000 polonezi[4], refugiați din calea hoardelor cotropitoare ale Wehrmachtului, de care naziștii nu s-au putut atinge, în pofida brutalelor lor presiuni și șantaje[5]. Ceea ce se știe mai puțin este că frontiera de Nord a României a rămas permeabilă, în toți anii următori, pentru numeroși evrei din Polonia ocupată, care au scăpat astfel de la o moarte sigură. La un mod mai mult implicit decît explicit, faptul este atestat pînă și de cei ce jonglează necontenit cu conceptul de „antisemitism românesc" (căruia, în treacăt fie spus, îi atribuie un caracter axiomatic, ceea ce îi scutește de obligația de a-l demonstra). Astfel, despre primirea evreilor polonezi în țara noastră de-a lungul întregului război, ca și despre refuzul cetățenilor și autorităților de a preda hitleriștilor „măcar pe unul singur dintre acești refugiați", vorbește un amplu studiu al istoricului israelian Th. Lavi[6]. Aceeași lucrare, precum și articolul unui alt cercetător, Alexander Safran, fost slujitor al cultului mozaic în România, actualmente rabinul șef al orașului Geneva, abordează un fenomen geamăn cu cel amintit mai sus și care de asemenea nu și-a căpătat încă locul cuvenit în istoriografia celui de-al doilea război mondial: din ghetourile horthyiste ale părții de Nord a Transilvaniei și, mai ales, de la deportările în masă organizate acolo de szalasiști, singurii evrei care s-au salvat au fost cei refugiați în România[7]. În sfîrșit laolaltă cu Lavi și Safran, semnatarii unor lucrări de referință în domeniul genocidului fascist consemnează *emigrările în Palestina, fenomen de asemenea unic în Europa*. Ele au fost efectuate pe cale oficială, în grupuri succesive, cu începere din 1942, sub nasul hitleriștilor, care au protestat cu o furie isterică, dar neputincioasă[8].

Iată, așadar că, dintre țările aflate sub ocupație nazistă, România s-a remarcat prin cîteva trăsături distincte, fiind *singura care nu a cunoscut nici ghetourile, nici „steaua galbenă"* (cu rarele și vremelnicele excepții amintite), *nici lagărele de exterminare și nici deportările spre cuptoarele Auschwitzului sau Maidanekului*[9], *singura care a oferit azil evreilor de peste hotare, singura care a spus un NU răspicat genocidului pînă într-atît încît* — din proprie inițiativă și fără constrîngere — *nu a dat în ghearele hitleriștilor nici o viață de om*[10]. Cît despre emigrările spre Palestina, încuviințate în toiul războiului, cu toate protestele lui Killinger și ale altor oficialități naziste, ele au echivalat practic cu exodul unor bărbați apți de a purta armele, care, odată ajunși la destinație, aveau să îngroașe rîndurile inamicilor Germaniei hitleriste, înrolîndu-se în Armata 8 britanică. Era un transfer de forțe, fără precedent în analele conflagrațiilor moderne și nerepetat nici în cadrul celui de-al doilea război mondial!

Într-un asemenea context, cum a fost posibil și ce a însemnat „pogromul de la Iași"? Cine l-a pus la cale, din ce interese și în ce scop? Cum se explică acest unic masacru comis în România în tot cursul războiului?

Destrămînd păienjenișul de exagerări, denaturări sau falsuri, care au învăluit cutremurătorul episod și, în același timp, elucidînd misterul ridicat de incompatibilitatea unei asemenea barbarii cu profundul și statornicul umanism care a impregnat raporturile dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, mărturiile obiective confirmă fără nici un echivoc, că inițiatorii și organizatorii principali ai pogromului de la Iași au fost elemente aparținînd forțelor hitleriste. Iată cîteva dintre împrejurările și momentele reale ale tragicelor evenimente:

— la 29 iunie 1941, în plin debut al invaziei în U.R.S.S., Wehrmachtul se afla în situația, cu totul insolită pentru

---

[1] M. Broszat, *Das Dritte Reich und die rumänische Judenpolitik* (Cel de-al III-lea Reich și politica față de evrei în România) în „Gutachten, Institut für Zeitgeschichte", München, 1958, pp. 166-167.

[2] Henri Prost, *Le destin de la Roumanie*, Paris, 1954, p. 159.

[3] *Völkischer Beobachter* din 29 mai 1943. Un articol cu conținut similar a apărut în *Berliner Börsenzeitung* în iunie 1943.

[4] *Magazin istoric*, nr. 4/1977.

[5] Gheorghe Zaharia, *România în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial*, în *Anale de istorie*, nr. 3/1976, p. 69-70.

[6] Th. Lavi, *Documents on the Struggle of Rumanian Jewry for Its Rights During the Second World War* (Documente despre lupta evreilor români pentru drepturile lor, în cursul celui de-al doilea război mondial), în *Yad Washem Studies*, vol. IV, Ierusalim, 1960, pp. 304 și 311.

[7] Alexander Safran: *The Rulers of Fascist Rumania Whom i Had to Deal With*, în *Yad Washem Studies*, vol. VI, Ierusalim, 1967, p. 177.

[8] Léon Poliakov, *op. cit.*, p. 187; vezi și Th. Lavi, *op. cit*, p. 298, Franz Korherr, *Die Endlösung der europäischen Judenfrage* (Soluția finală a problemei evreilor din Europa), Frankfurt, 1953, pp. 204-205.

[9] Deportările dincolo de Nistru, efectuate de autoritățile antonesciene, nu au avut drept scop, fie el mărturisit sau ascuns, exterminarea celor în cauză. Pieirea unui număr dintre ei are trei cauze principale: abuzurile comise de anumiți reprezentanți ai autorităților, care au delapidat fondurile alocate pentru achiziția de alimente; excesele criminale ale unor elemente degenerate din organele de pază și supraveghere; intervenția asasinilor naziști, organizați în *Einsatzkommandouri*, care, în plină retragere pe Frontul de Est, au pătruns cu forța în lagăre, exterminînd pe deținuți. Victimele din această categorie reprezentau un multiplu important al totalului celorlalte două: Rîbnița, de pildă, a fost înecată în sînge de hitleriști, un singur deportat scăpînd cu viață.

Dar și în această privință, România a înscris, în 1943 și 1944, un alt fapt unic în analele celui de-al doilea război mondial: readucerea în țară a tuturor supraviețuitorilor, care s-a operat, fără a se ține seama de furibunda împotrivire a Wehrmachtului, SS-ului și Gestapoului, de imensele riscuri implicate de această încălcare a dispozițiilor naziste, de dificultățile de transport și aprovizionare etc., etc.

[10] Pentru a pune acest fapt în lumina meritată, trebuie să precizăm că pînă și în Olanda — țară reputată pentru curajul cu care mulți cetățeni ai săi au încercat să limiteze ravagiile rasismului — 83 la sută din evreii masacrați au fost denunțați Gestapoului de către unelte autohtone ale ocupanților.

căpeteniile sale, de a avea, în spatele imediat al frontului, masa celor circa 55 000 evrei de la Iași, cărora autoritățile românești nu le impuseseră nici una din barbarele restricții preconizate de naziști;

— conform dogmei hitleriste, indiferent de naționalitatea forțelor armate împotriva cărora luptaseră sau aveau să lupte soldații și ofițerii germani, „vrăjmașul lor cel mai important și cel mai primejdios, dușmanul de moarte, căruia nu i se putea răspunde decît cu moartea, era totdeauna și pretutindeni evreul"[1]. Din cauza lui, repeta mereu Goebbels, „numai și numai din vina evreilor, dura războiul de doi ani și se spulberaseră iluziile în victoria-fulger promisă de Hitler"[2];

— în componența trupelor germane de diverse arme și subordonări, cantonate în Nordul Moldovei, se includeau o bună parte din *Einsatzkommando C* și elemente ale viitorului *Einsatzkommando D* — „detașamente speciale" care aveau să se ilustreze printr-o înspăimîntătoare masacrare a evreilor pe teritoriile vremelnic ocupate din U.R.S.S. La procesul acestor bande de experți ai asasinatelor în masă, Sturmbannführerul Heinz Ohlendof, care comandase *Einsatzkommando D*, și-a asumat personal răspunderea „pentru un total de aproximativ 90 000 victime, printre care și [cele de la] Iași, în iunie 1941". La același proces s-a stabilit în mod incontestabil că, „începînd din primele zile ale anului 1941, inițiativa în acțiunile de exterminare a evreilor a aparținut, pe de-a întregul, emisarilor lui Hitler (Richter, Killinger și alții)"[3];

— prin procedeele aplicate, prin durata și maniera desfășurării, ca și prin diverse alte caracteristici, „pogromul de la Iași" s-a dovedit întru totul similar cu măcelurile organizate de naziști în iulie și august 1941, la Kovno, Riga, Tallin și în Galiția răsăriteană[4];

— un martor ocular german, dr. Franz Babinger, pe atunci profesor la Universitatea din Iași, a declarat la 4 aprilie 1957, în fața Tribunalului din Stuttgart, că, la 29 iunie 1941, a văzut „o unitate regulată de infanterie germană, aparținînd diviziei generalului von Salmuth și comandată de un maior, care împușca evrei în centrul orașului și în Palatul de Justiție [...]. În tot timpul acțiunii, au circulat prin oraș automobile germane, care transmiteau muzică de dans prin difuzoare"[5].

— în raportul său din 30 iunie, Armata 11 hitleristă afirma că „la Iași s-a tras asupra trupelor germane, drept care s-a ordonat Companiei III speciale nr. 633 din *Feldgendarmerie* [probabil că sub această titulatură convențională se ascundea în realitate o formație de *Einsatzkommando*] să instaureze ordinea". Dar în raportul jandarmeriei hitleriste din 12 iulie se pretinde că „represiunile au avut loc după ce evreii ieșeni au încercat să se răscoale, ucigînd cca. 2 000-2 500 germani"[6]. De semnalat este și faptul că, indiferent de cele întîmplate, nici unul din cele două rapoarte nu găsesc de cuviință să menționeze participarea la masacru a vreunei autorități civile sau militare românești, nici măcar a celor efectiv vinovate.

Sumarele considerații de mai sus au pornit de la ideea că a restitui adevărul este, pentru orice istoric demn de acest nume, nu numai un privilegiu rezervat specialistului, ci și o datorie de onoare a cetățeanului față de societatea în care trăiește și al cărei trecut îl investighează. Cu atît mai nobilă devine această misiune atunci cînd adevărul restituit se poate condensa, parafrazînd un celebru dicton latin, într-un motto care ar suna:

HOMO HOMINI HOMO.

---

[1] R. Henkys, *Die nazional-sozialistischen Gewaltverbrechen* (Fărădelegile naziste), Stuttgart, 1964, p. 183.

[2] N. Masur, *Ein Jude spricht mit Himmler* (Un evreu stă de vorbă cu Himmler), Hamburg, 1951, p. 36.

[3] *Nürnberg Military Trials* (Procesele de la Nürnberg ale militarilor), case No. 9, vol. IV, pp. 168, 175 etc.

[4] Gerald Reitlinger, *Die Endlösung* (Soluția finală), München, 1956, p. 208.

[5] Pinkas Hakelihot, *Enciclopedia comunităților evreiești din România* (în limba ebraică), vol. I, Ierusalim, 1970, p. 168.

[6] *Ibidem* p. 170.

BUCUREȘTENII ÎN 1848

(Urmare din p. 38)

națională, la paza orașului...". Cei ce doreau înăbușirea revoluției recurgeau însă și la alte metode. La numai cîteva zile după atentatul amintit, complicii din armată ai fostului colonel Solomon, aflat acum peste hotare, au pus la cale o demonstrație, fără arme, a 400 soldați ce-și cereau „drepturile" — deși, din felul cum le formulau, se vedea limpede că nici ei nu știau bine ce voiau și că erau împinși de cineva din umbră. Cereau, de pildă, un surplus de carne, făgăduit fățarnic de mitropolitul Neofit cu vreo două luni în urmă cînd Guvernul provizoriu se refugiase spre munți; cereau să li se „împuțineze" slujba, să fie trimiși pe graniță, să li se schimbe șefii, să li se mărească leafa. Mitropolitul, căruia i s-au adresat, s-a mulțumit să înalțe din umeri și să le răspundă: „Faceți ce vă place". Nici nu era nevoie să fie mai explicit. Soldații au înțeles și au fugit spre cazarmă să se înarmeze. La înapoierea în oraș, mai puțini la număr, au fost însă întîmpinați de garda națională și de o mulțime de alți bucureșteni care i-au potolit și i-au determinat să se întoarcă la cazarmă. Lovitura a fost totuși destul de abil pregătită, tocmai pentru o zi cînd cîteva mii dintre cei mai activi cetățeni ai Capitalei erau plecați la Giurgiu spre a protesta pe lîngă Fuad-efendi[1] împotriva intenției Curților de la Constantinopol și Petersburg de a impune cu forța revenirea la regimul regulamentar. Și altă coincidență: cu o zi înainte, mulți din componenții notorii ai taberei reacționare părăsiseră brusc București.

Da, era nevoie de vigilență și nenumărate mărturii arătau că bucureștenii de rînd înțelegeau acest imperativ. Un Constantin Viișoreanu într-o petiție către ministrul de Război, după ce amintea unde și cum militase pînă atunci pentru cauza revoluției, preciza: „Acestea toate le citez aici, domnule ministru, nu ca să vă aduc aminte cele ce am făcut și eu pentru patria mea, ci ca să vă arăt că am făcut prea puțin pe lîngă ceea ce am hotărît să fac pentru țeara și pentru națiia mea de acum înainte. De aceea [...] vin, domnule ministru, să vă rog ca să binevoiți a mă onora și pe mine cu însumare între soldații armiei regulate, căci sînt hotărît acum să-mi apăr patria și cu brațul". Paisprezece elevi ai Colegiului Sf. Sava îi scriau generalului Christian Tell: „Domnule vezi înainte-ți juni studenți care vin să reclame o armă cu care să moară, cînd nu vor mai pute trăi, cînd patria le va cere vieața spre scăparea ei; venim, domnule, să ne înrolăm ca simpli soldați [...]. Fie, domnule, ca exemplul nostru să-l urmeze toți studenții, fie ca brațele tuturor românilor să se sacrifice pe altarul patriei și atunci ne-am împlinit pe jumătate misiunea prin darea exemplului".

Acesta era climatul acelor zile revoluționare. Încît nu e de mirare că atunci cînd trupele străine au intrat în București au fost atîtea pilde de sacrificiu pentru cauza revoluției.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1978.

civilizații dispărute

SUMER

spirit practic și ingeniozitate

Prof. dr. docent EGON WEIGL
(Republica Democrată Germană)

În anul 1621, Pietro della Valla, un călător italian prin ținutul dintre Eufrat și Tigru, trimitea unui prieten o scrisoare în care, alături de observații despre moravurile locale și curiozitățile orientale, copia și cîteva semne găsite la Persepolis. Erau primele cuneiforme[1], despre existența cărora lumea europeană avea să afle în același an și care aparțineau unei civilizații, dacă nu cea mai strălucită, cu siguranță una dintre cele mai vechi cunoscute azi. Numele poporului care o făurise a rămas însă necunoscut încă aproape 250 ani, pînă cînd, în 1869, Jules Oppert, studiind un text scris cu cuneiforme, a stabilit că este vorba despre sumerieni, **inventatorii acestei scrieri, preluată abia mai tîrziu de cuceritorii țării, babilonienii și asirienii.**

Se presupune că sumerienii — a căror origine este încă necunoscută — ar fi imigrat în jurul anului 3500 î.e.n. în Mesopotamia, dinspre Marea Caspică, prin Persia. Între mileniile V și IV î.e.n., țara fusese stăpînită de un popor cu origine tot necunoscută, și care, după numele locului unde s-au efectuat săpăturile — Teli Obeid (în apropierea Urului de odinioară), figurează în literatura de specialitate sub denumirea de „obeid". Spre sfîrșitul mileniului V, în ținutul obeid au năvălit triburi de nomazi semiți din deșertul sirian și din peninsula arabă, ajungîndu-se astfel la un amestec cu populația locală, iar în jurul lui 3500 î.e.n. imigrarea sumerienilor a determinat o nouă penetrare etnică și culturală. Antropologic vorbind — dacă analizăm sculpturile rămase — sumerienii se deosebeau esențial de populația semită din Orientul Apropiat. Limba lor, parțial monosilabică, atît cît se cunoaște din scriere, nu poate fi raportată la nici o alta. Aproximativ între 2000 și 1800 î.e.n., ea a dispărut ca idiom viu și, în perioada următoare, a fost cultivată doar în școală de către preoții babilonieni și asirieni ca limbă „moartă".

Dar cultura materială și spirituală sumeriană a lăsat urme de neșters în istoria umanității.

F. D.

---

[1] Magazin istoric, nr. 7-8/1968.

Pentru noi, este greu de imaginat că a existat o vreme cînd omul nu cunoştea roata carului. Meşteşugarii sumerieni au fost primii care, în mileniul IV î.e.n., au construit din trei bucăţi de lemn o roată, iniţial fără spiţe şi bătută cu cuie de aramă, ca să nu patineze. Unii cercetători consideră această invenţie tehnică ca „cea mai mare din toate timpurile". Tot ei sînt „părinţii" roţii olarului şi ai cuptorului pentru ars vasele de lut (aprox. 3500 î.e.n.).

Două semne pentru o limbă

Pentru construcţii, în lipsa pietrei şi a lemnului, resimţită în zonele pe care le locuiau, sumerienii au fabricat cărămizi dintr-un amestec de lut şi stuf ars. Din acest material şi-au ridicat locuinţe, temple, turnuri de temple (ziggurate) şi palate trainice. Astfel au apărut primele oraşe din istoria omenirii, printre care Eridu, Uruk, Lagaş, Nippur, Kiş, Umma şi altele, cu o populaţie numeroasă. Sumerienii s-au dovedit şi remarcabili arhitecţi. Înzestraţi cu un înalt simţ artistic, ei şi-au împodobit templele şi palatele cu basoreliefuri, obiecte de cult, coloane etc. Sculptura şi arta reliefului, a intarsiilor[1] şi ornamentării au cunoscut, ca şi prelucrarea metalelor şi giuvaergeria, o mare înflorire.

O contribuţie inestimabilă la dezvoltarea civilizaţiei umane a adus-o acest popor şi prin inventarea scrierii cuneiforme, scriere care şi-a avut iniţial originea în cea hieroglifică. Ea era alcătuită din liniuţe săpate în lutul moale cu un condei de ardezie cu trei muchii (ulterior aceste semne ciudate au fost cioplite şi în piatră şi scrijelite în metal). O expediţie germană a reuşit să scoată la iveală ruine de temple sumeriene, pe teritoriul oraşului Ur, din Sudul Mesopotamiei, unde au găsit şi sute de tăbliţe de lut acoperite cu scrieri hieroglifice, precursoarele scrierii cuneiforme. Sub influenţa scrierii hieroglifice a sumerienilor, au luat naştere scrierile hieroglifică egipteană, elamită veche, cretană, indiană, ş.a. Odată cu trecerea de la scrierea hieroglifică la cea cuneiformă, sumerienii au pornit pe o cale absolut nouă de redare scrisă a limbii vorbite: locul folosirii semnelor concrete figurative, care oglindeau direct semnificaţiile cuvintelor, l-a luat un procedeu de redare abstract, am spune „matematic-combinatoriu", şi anume ordonarea semnelor convenţionale în cuvinte şi silabe. Din punct de vedere al psihologiei gîndirii, este vorba despre un salt calitativ de la concret la abstract, o performanţă uluitoare pentru acea perioadă. Înaltul nivel intelectual al acestei realizări constă şi în aceea că sumerienii au reuşit să o scoată la capăt cu reprezentarea cuvintelor şi silabelor, folosind doar două semne hieroglifice distincte ↑ şi <.

[1] Intarsio = metodă de împodobire a unui obiect, prin aplicarea de ornamente, care se înfig în crestături anume făcute.

Cele mai vechi cărţi de agricultură şi medicină

Se ştie cu certitudine că sumerienii au alcătuit primul „manual" de agricultură. Printre numeroasele documente scrise în cuneiforme şi descoperite de arheologul englez Sir G. Leonard Woolley, cu prilejul săpăturilor efectuate timp de 20 ani sub ruinele oraşului de odinioară Ur, s-a găsit şi un almanah ţărănesc, care cuprinde, sub forma sfaturilor date de un agricultor fiului său, indicaţii amănunţite privind obţinerea unor recolte bogate. Cercetările au dus la concluzia că autorul acestei lucrări, descoperită în mai multe variante, era un „ummia", adică un profesor la o „edduba", şcoală sumeriană. Manualul prezintă procedee de irigare şi cultivare a pămîntului, de folosire a uneltelor agricole (plug, sapă etc.) şi se încheie cu recomandări de ordin religios. Sumerienii au realizat şi lucrări de irigaţii, care presupuneau vaste cunoştinţe matematice.

Gîndirea lor sistematică s-a concretizat şi în cele cîteva documente în scriere cuneiformă, descoperite pînă acum, care se referă la practica medicală. Este vorba despre două tăbliţe de lut, grav avariate şi datînd din jurul anului 3000 î.e.n., care reprezintă, potrivit unor autori „cea mai veche carte de medicină" din lume, cunoscută pînă acum. Pe una dintre tăbliţe, sînt enumerate 15 reţete, care indică atît substanţe farmacolo-

(Continuare în p. 62)

Muzician cîntînd la timpan (detaliu de pe un vas) şi, în p. 46: bărbat ţinînd în mînă o cupă (sculptură)

MUSSOLINI INVADEAZĂ GRECIA

L. G. MARCANTONATOS

Devenită gen literar-istoric prioritar atît prin volumul său cît şi prin uriaşul număr de autori, memorialistica din anii celui de-al doilea război mondial se distinge prin evocarea evenimentelor de către personalităţi de prim, secund, terţ ordin. Mult mai rare, amintirile celor din ultimul eşalon nu sînt însă mai puţin importante, semnificaţia lor privind în primul rînd impactul pe care dramaticele evenimente îl aveau asupra „omului de pe stradă". Acestei memorialistici îi aparţine şi trilogia Jurnalul unui martor din Atena în timpul războiului **de L.G. Marcantonatos[1].**

„Marile personalităţi — scrie L.G. Marcantonatos — care au jucat un rol de prim plan în istorie, lasă, de obicei, memorii în care, dominînd evenimentele de la înălţimea poziţiei lor, expun modul în care au acţionat în anumite momente şi în care acţiunile lor le-au înrîurit epoca. Dar omul simplu, omul de pe stradă are mult mai rar ocazia să se exprime, să-şi împărtăşească trăirile, să relateze cum a depăşit încercările la care a fost supus de către cei mari. De aceea, mărturia lui merită culeasă, ea completează pe aceea a protagoniştilor dramei, luminează scena pe care au evoluat ei".

Astăzi un cunoscut expert în domeniul dreptului internaţional (cu numeroase studii publicate în ţara sa şi peste hotarele ei), L.G. Marcantonatos era în toamna anului 1940 un proaspăt absolvent de facultate, a cărui primă ambiţie era să se prezinte la un concurs pentru ocuparea unui post în Ministerul Afacerilor Externe. Agresiunea împotriva Greciei a amînat sine die **acest proiect, iar tînărului Marcantonatos i s-a oferit să lucreze în cadrul Oficiului cenzurii militare a corespondenţelor transmise de ziariştii străini acreditaţi la Atena. Venind într-un permanent contact cu lumea politico-**

[1] De fapt cel de-al treilea volum a fost publicat, primul în 1947, la Paris, în editura de la Tournelle cu titlul **Les heures douloureuses de la Grèce liberée**, sub pseudonimul Léon Marc, fiind consacrat gravelor frămîntări interne din Grecia între 12 octombrie 1944 şi 30 ianuarie 1945.

În 1976, la Salonic, Institutul pentru studii balcanice a publicat volumul I, care acoperă perioada de la agresiunea fascistă italiană pînă la ocuparea Atenei de către hitlerişti. O recenzie a apărut în **Anuarul** pe 1977 al Institutului de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol" din Iaşi.

diplomatică și de presă, autorul avea un post de unde își putea recolta note și observații pe o arie relativ mai largă decît a celor mai mulți dintre concetățenii săi. El revine, plin de simpatie, în cîteva rînduri asupra țării noastre — care trecea prin calvarul verii și toamnei anului 1940. L-a ajutat în această privință și legătura de amiciție cu Cuza Hota (de origine macedo-română), atașat de presă pe atunci al Legației României la Atena, „spirit strălucitor și pitoresc", cum i se părea a fi. O discuție din 4 noiembrie 1940 cu acesta îi releva „atmosfera irespirabilă care domnește în Germania și Italia în preajma celei de-a doua ierni de război și îngrijorările dictatorilor care ezită să joace totul pe o carte printr-un atac direct contra Angliei". Cîteva zile mai înainte, Cuza Hota îi comparase situația politică internațională a Greciei și a României în termeni de fabulă:

„În ce lume trăim, dragul meu!, exclamă el. Nu mai știi unde te afli. Toată lumea încearcă să-ți fure ceasul și nu mai știi dacă dușmanii îți sînt prieteni, sau dacă prietenii îți sînt dușmani. Numai știi pe cine să te bizui. Germanii sînt prieteni cu italienii. Ei spun că sînt și prietenii voștri. Englezii se pretind și ei prietenii voștri, dar cum vă ajută ei? Un alt lucru e sigur: toți vor să facă să-ți dispară ceasul, fără ca să știi cine ți l-a furat și, culmea obrăzniciei, ești furat și în același timp ți se demonstrează că nu ești furat. Iată ce s-a petrecut la noi, în România. Prietenii ne jupoaie, pretinzînd că ne protejează. Ceasul dumneavoastră vă aparține, spun ei. Din moment ce sîntem prietenii voștri, vă putem lua cu împrumut ceasul, nu e nici un rău în asta. În zilele noastre, banditii se prefac a fi gentlemeni, iar gentlemenii se poartă ca banditii. Cum să îi mai recunoști? Ce depravare, ce confuzie de valori!".

Marcantonatos reflectă în Jurnalul său atitudinea de revoltă și condamnare față de crimele legionare. La 28 noiembrie 1940, la Asociația presei străine din Atena, „vorbim despre noaptea Sfîntului Bartolomeu din România. Am aflat că Iorga a fost asasinat împreună cu mulți alți oameni politici. Sîntem cu toții indignați. Bronnaire (președintele Asociației presei străine din capitala Greciei) spune: «Ce ticăloși acești legionari!». Pare evident ca Germania să se afle în spatele acestor execuții". A doua zi, într-o discuție cu un diplomat polonez, aceeași concluzie: „evenimentele din România se datoresc inițiativei Germaniei".

Autorul relatează apoi impresia profundă produsă asupra sa de știrile aduse de martorii de la fața locului, despre marea simpatie pe care poporul român o resimte pentru cauza independenței Greciei, „simbol al demnității și rezistenței naționale". El amintește că în România „s-au produs incidente între populație și trupele germane staționate în ceea ce a mai rămas din teritoriul românesc. Oamenii strigau: «Jos Dictatul de la Viena!» pentru a protesta împotriva arbitrajului care a dezmembrat țara". El consacră multe rînduri situației grele create ca urmare a dizlocării Wehrmachtului pe teritoriul românesc și folosirii acestuia, în disprețul voinței poporului român, pentru pregătirea agresiunilor în Balcani și împotriva U.R.S.S.

Paginile pe care le reproducem zugrăvesc cîteva zile din viața atenienilor în momentul invaziei fasciste italiene.

În noaptea de 27 spre 28 octombrie 1940, ambasadorul italian, dîndu-se la telefon drept ambasadorul Franței, a solicitat o întrevedere de urgență generalului Ioannis Metaxas, dictatorul Greciei, de la 4 august 1936, care l-a primit în halat și papuci. Sosit la orele 3 noaptea la reședința acestuia, ambasadorul lui Mussolini i-a înmînat o notă cu caracter ultimativ — care expira la orele 6 în aceeași dimineață — ai cărei termeni puneau de fapt capăt independenței și suveranității Greciei. Totodată, Metaxas a fost informat că trupele italiene au și primit ordinul de a trece frontiera albano-greacă pe toată lungimea ei.

Respingerea ultimatumului mussolinian a însemnat și începutul luptei împotriva agresiunii fasciste. Cu tot dezechilibrul numeric și în dotare, ca și în sistemele logistice și strategice, cu toată existența unei masive „coloane a V-a", la nivelele multor comandamente, și cu tot sprijinul extrem de redus primit din partea armatei, aviației și flotei britanice (Marea Britanie acordase cunoscutele garanții Greciei și României la 13 aprilie 1939, prin care se angaja să le sprijine în lupta pentru respingerea agresiunii), armata greacă, animată de idealul sacru al libertății și apărării patriei, a reușit să respingă pe agresor. În cîteva săptămîni, întreaga presă internațională vorbea despre înfrîngerea lui Mussolini în Grecia, frontul deplasîndu-se, din decembrie, pe teritoriul albanez pe o adîncime de 60 kilometri. 16 divizii grecești au imobilizat 27 divizii italiene[1].

Soarta avea să încline din nou împotriva țării marii epoci a lui Pericle, odată cu intrarea în scenă a Germaniei hitleriste. Cu toate simpatiile profasciste și pronaziste ale regimului dictaturii militare a guvernului fostului premier Metaxas (decedat la 28 ianuarie 1940), nici Italia, nici cel de-al III-lea Reich, care dețineau extrem de solide influențe în Grecia, nu au ezitat să o atace spre a o ocupa. Dacă Mussolini și-a precipitat agresiunea în octombrie 1940, spre a-și lua revanșa, pentru că Hitler nu l-a anunțat în prealabil că și-a trimis trupele pe poziții de ocupant, „solicitat" de dictatorul Ion Antonescu, în schimb Führerul a dat ordinul de invadare a Greciei încă prin Directiva din 13 decembrie 1940. Numele ei de cod, Operația Mariția. Astfel, la 6 aprilie 1941, Hitler a lansat două agresiuni dintr-o dată: împotriva Iugoslaviei și a Greciei. Peste numai trei săptămîni naziștii au intrat în Atena, iar la mijlocul lunii, mai toată Grecia continentală și majoritatea insulelor se găseau sub ocupație. În ultima zi a aceleiași luni, Creta a căzut și ea în mîinile agresorilor. Pentru poporul grec începea atunci marea eroică rezistență împotriva ocupanților, pe altarul căreia, în cursul celor trei ani și jumătate (pînă la 12 octombrie 1944, zi care coincidea cu retragerea ocupanților naziști din Capitală), aveau să cadă numeroși patrioți.

Titlul fragmentului ales, prezentat într-o formă prescurtată, aparține redacției noastre.

---

[1] Magazin istoric, nr. 5/1973.

1940

Luni, 28 octombrie

Agresiunea italiană împotriva Greciei. Prima zi de război.

De joia trecută plutește în aer ceva deosebit de îngrijorător. De două-trei luni, mai precis de la 15 august, de la Sfînta Maria, cînd un submarin „necunoscut" [italian — *n.r.*] a torpilat în portul Insulei Tinos crucișătorul „Elly", trăim într-o permanentă tensiune și sub amenințarea unei furtuni iminente. Joi, 24 octombrie, la reuniunea noastră lunară de la Cercul corespondenților de presă străini, neliniștea cuprinsese pe toată lumea.

Vineri nu se întîmplase nimic special. După-amiază fusesem la cinema. Ministrul Marinei era și el în sală.

Sîmbătă dimineață mă întîlnisem cu Moschopoulos, care tocmai publicase în *Mesagerul Atenei* două foiletoane despre „Cele 16 asedii ale Gibraltarului", ceea ce m-a făcut să-l întreb în glumă: „Credeți c-o să fie în curînd și al 17-lea?"[1]. În ceea ce privește amenințarea războiului, nimic nou. Așteptarea continua.

... Sîmbătă seara trecusem pe la Cerc să-l văd pe Travlos, corespondentul unei agenții de presă americane. Îl chema Demetru, așa că era ziua lui onomastică. Îl găsisem teribil de surescitat. Mi-a spus că a fost alertat telefonic de la Budapesta. După cît se părea, presa italiană de dimineață se dezlănțuise împotriva Greciei, comunicațiile aeriene dintre cele două țări se întrerupseseră, iar trimișii speciali ai ziarelor italiene la Atena primiseră ordin să se întoarcă neîntîrziat în Italia.

Dar circulau și vești liniștitoare. Ambasadorul Papadakis, purtătorul de cuvînt al Ministerului Afacerilor Străine, făcuse declarații că n-ar exista motive de îngrijorare. Pe deasupra, în aceeași după-amiază, mai mulți membri ai guvernului, în frunte cu președintele Consiliului de Miniștri, Metaxas, participaseră la Hotelul „Marea Britanie", la o recepție dată cu ocazia căsătoriei unei rude a lui Metaxas cu fiica unui grec din Egipt. Seara, prim-ministrul trebuia să asiste la premiera cu „*Madame Bovary*", o adaptare scenică după Flaubert, la Teatrul Regal. În sfîrșit, în seara precedentă, ministrul Italiei oferise în saloanele legației o recepție în onoarea fiului compozitorului Puccini, venit la Atena cu prilejul inaugurării stagiunii operei cu „*Madam Butterfly*". Toate aceste vești mă mai liniștiseră și mă întorsesem mai ușurat acasă.

Ieri, duminică 27 octombrie, am dormit pînă tîrziu. Ziarele de dimineață au publicat informații despre noile acuzații italiene privind așa-zisele activități ale comitagiilor[2] greci pe teritoriul albanez, despre atentatele lor teroriste etc. După lectura ziarelor, am ieșit în oraș. În fața imobilului unde funcționa „Casa d'Italia", din strada Patissia, era un mare concurs al tineretului italian îmbrăcat în uniforme fasciste. Nu departe, se aflau grupați vreo treizeci de agenți de poliție, veniți să viziteze muzeul de arheologie plasat chiar în fața imobilului italian. Era o explicație greu de crezut. Fără îndoială că agenții erau prezenți pentru a preveni vreun incident. În Piața Constituției m-am întîlnit cu Roesner, atașat de presă al Legației germane. Spre marea mea surprindere, m-a salutat cu salutul hitlerist, după care a întors capul cu un aer jenat.

M-am întors acasă pe la ora unu și am mai citit ziarele de prînz. Toate comentau, pentru a le respinge, acuzațiile italiene. Era un fapt semnificativ, deoarece, de obicei, ziarele de duminica nu conțineau nici informații, nici comentarii politice. Pregătite dinainte, de vineri seara sau sîmbăta dimineața, ele nu publicau decît articole literare și științifice. Pentru ca ele să conțină telegrame și comentarii pe marginea ultimelor informații, se refăcuse întreaga ediție. Am mai remarcat că *Mesagerul Atenei*, care, în mod normal, nu ieșea lunea, a publicat o notă prin care anunța că va apărea și mîine. Ce sens au oare aceste indicii? După-amiază am stat în casă, am lucrat puțin, am citit și, pe la ora 11, m-am culcat.

Nu știu cît am dormit. M-a trezit brusc vuietul violent al sirenelor. Am privit deșteptătorul. Era șapte fix. M-am gîndit, la început, că e semnalul vreunei uzine. Dar erau mai multe sirene, nu una. Sunetul gîfîit, stăruitor, asiduu se repercuta peste tot. Fără îndoială că se întîmpla ceva anormal. Am sărit din pat. Se treziseră și ai mei. Am ieșit pe balcon oarecum neliniștiți. Cu ușa de la balcon deschisă, vuietul sirenelor se auzea și mai intens. La ferestrele de peste drum, multe chipuri surprinse, abia trezite din somn, se întreabă din priviri ce se întîmplă. Sirenele continuă să sune, iar tramvaiele nu mai circulă. O singură explicație — italienii!

Nu vreau totuși să-mi pierd speranța. Poate că, din cauza tensiunii ultimelor săptămîni și amenințărilor din ultimele zile, guvernul a hotărît să facă pe neașteptate un exercițiu de apărare pasivă, ca să verifice buna funcționare a semnalelor de alarmă și disciplina populației. La șapte și un sfert, sirenele încetează. Din clădirea de peste drum ies toți cei ce s-au refugiat în adăposturile betonate, cu care sînt prevăzute doar casele mai noi. A noastră, construită acum vreo doisprezece ani, nu era așa ceva. De sus, văd trecînd oameni cu ziare în mînă. Mă îmbrac repede și alerg la cel mai apropiat chioșc. Cam prin fața patiseriei de lîngă noi, văd un puști care întinde un ziar patronului. O manșetă cu litere de-o șchioapă îmi atrage privirea: „Italia atacă Grecia". Deci asta era! Nițeluș mai departe, cumpăr un alt ziar, care anunță aceeași veste. Mă întorc în goană acasă. Mama mă așteaptă în balcon. Îi strig de departe: „E război!". Informațiile publicate sînt scurte. Șeful guvernului a primit azi-dimineață un ultimatum, pe care l-a respins. Ostilitățile trebuiau să înceapă la ora 6. Tata și cu mine ne hotărîm să plecăm după vești. Pe stradă, traficul a devenit neregulat. Tramvaiele trec mai rar ca de obicei și sînt toate su-

---

[1] Datorită deosebitei valori economice și strategice pe care o deține Strîmtoarea Gibraltar, care leagă Oceanul Atlantic de Marea Mediterană, a fost, încă din antichitate un obiect de dispută între diverse state.

[2] Agitatori naționaliști care comiteau uneori crime și jafuri pe teritoriile statelor vecine.

praaglomerate. Trotuarele sînt pline de lume. Multe mașini particulare au și fost rechiziționate: în ele vezi cîte un jandarm în față, lîngă șofer. Ne întîlnim cu camioane pline cu oameni de toate vîrstele, care stau în picioare și cîntă sau strigă lozinci patriotice. Totul seamănă cu un „mușuroi răvășit", ca să folosesc expresia lui Roger Martin du Gard din *Vara lui 1914*.

Mă întîlnesc cu un prieten care îmi spune că în centrul Capitalei au loc mari manifestații de simpatie față de guvern și că, cîteva magazine ale unor italieni au fost devastate. În timp ce stăm de vorbă, îl vedem pe președintele Consiliului de Miniștri într-o mașină, cu un general alături, îndreptîndu-se spre Aeroportul Tatoï. Trecătorii îl aclamă frenetic. Mai tîrziu, am aflat că cel de lîngă președinte era regele.

Îmi văd de drum mai departe. Deodată sirenele încep să vuiască din nou. Dar, pe stradă, oamenii rămîn calmi. Nimeni nu intră în panică. Un fel de resemnare activă, însoțită de o oarecare ușurare, caracterizează mulțimea. Prea multe săptămîni am trăit în tensiune, așteptîndu-ne în fiecare clipă la ceva foarte rău. Acum răul s-a produs. Trebuie să ne resemnăm și să acționăm în consecință. Nimeni dintre noi nu a vrut război, fiecare, de la mic la mare, a făcut tot ce a putut ca să-l evite. Dar, din moment ce sîntem atacați, fără motiv și fără rost, ce avem altceva de făcut decît să ne apărăm... Problema care ni se pune e simplă și nu încape alternativă în privința atitudinii pe care trebuie să o adoptăm. Fiecare își dă seama de gravitatea situației, de încercările care îl așteaptă pe el, pe ai lui și întreaga țară. Și e gata să le înfrunte cu seninătate, sigur de justețea cauzei sale și hotărît să le învingă.

Odată încetată alarma, vînzătorii de ziare se împrăștie cu edițiile speciale, anunțînd decretarea mobilizării generale. În același timp, se lipesc peste tot afișe care anunță condițiile mobilizării și locurile unde trebuie să se prezinte cei în cauză. Deocamdată măsurile acestea nu mă ating, deoarece categoria căreia îi aparțin — cei amînați la încorporare și neinstruiți — nu este încă mobilizată.

La scurt timp după aceea, abia m-am întors acasă, o nouă alarmă. Din balcon privesc spre Turkovunia, de unde se aude canonada antiaerienei. În depărtare, se zăresc cîteva avioane negre, zburînd la mică altitudine, profilate pe cerul albastru deschis. Tunurile trag, țîșnesc flăcări și deasupra apar norișori cenușii de fum. Tirul devine mai aprig. Intru în casă. După puțină vreme, alarma încetează. Cînd ne așezăm la masa de prînz, o nouă alarmă, care va fi ultima pe ziua de azi.

După-amiază ies iar să-mi cumpăr un ziar. Pe stradă mă oprește o femeie necunoscută și mă întreabă care sînt ultimele vești. E vizibil alarmată: „Cum o să dormim la noapte? — spune ea. Iar o să vină?" Mulți se tem de un bombardament nocturn. Numărul trecătorilor a crescut simțitor față de dimineață. Cum autobuzele nu mai circulă, mulți merg pe jos. Unii cară valize sau boccele. Din cînd în cînd, vezi șarete trase de cai sau măgari și automobile supraîncărcate cu geamantane și baloturi. În multe dintre ele, deasupra tuturor bagajelor, se clatină un cărucior de copil. Cei care au o casă sau rude la țară încearcă de pe acum să se pună la adăpost și părăsesc Capitala, care e mult mai expusă bombardamentelor. În curînd, se va pune negreșit și problema hranei. Toți cei care au avut bani, acum, la sfîrșit de lună, s-au aprovizionat din plin de la băcăniile ale căror rafturi au rămas pînă seara goale.

Treptat, noaptea se lasă peste această primă zi de război, aducînd cu sine și mai multă neliniște. La sfîrșitul după-amiezii, s-a auzit că a fost bombardat Aeroportul Tatoï, din Nordul Atenei, și că atacul aerian de dimineață a făcut vreo cincizeci de victime în rîndurile populației civile.

Se lasă noaptea. Patrule de apărare pasivă circulă pe străzi, amintind oamenilor să stingă toate luminile necamuflate. Luați pe nepregătite, noi nu avem hîrtie albastră ca să punem la ferestre. Așa că ne hotărîm să ne strîngem cu toții în dormitorul părinților, a cărui unică fereastră o putem masca cu o cuvertură. Cu gîndul la un atac al avioanelor italiene, care ni se pare iminent, fiecare vrea să fie cît mai aproape de ai lui. Această atmosferă de reculegere este, în realitate, plină de neliniște și de nesiguranță în ziua de mîine. Încerc să citesc și, ca să-mi risipesc ideile negre, aleg o carte veselă. Tentativă zadarnică de a scăpa de grijile momentului.

Miercuri, 30 octombrie

Noaptea a fost calmă și am dormit bine. Ziarele de dimineață publică comunicatul de aseară: „Operațiunile se desfășoară conform unui plan dinainte stabilit". Acest stil sibilinic nu satisface nimănui curiozitatea. Interpretarea cea mai verosimilă pare a fi că a avut loc o retragere strategică. S-ar putea ca formularea vagă a comunicatului să fi fost intenționată. Am uitat să scriu ieri că, spre seară, a circulat insistent vestea că trupele noastre au cucerit localitățile Korița și Santi Quaranta, ceea ce declanșase peste tot un entuziasm ușor de imaginat. În general, trebuie să ne ferim de asemenea elanuri nejustificate care, atunci cînd sînt dezmințite de adevăr, lasă populația cu atît mai dezamăgită și mai deprimată cu cît s-a înflăcărat mai repede. Textul concis al comunicatului este, de fapt, un apel rece la rațiune: nu ne putem aștepta de la început la evenimente spectaculoase. Războiul se cîștigă cu răbdare și perseverență. Îmi amintesc în privința asta de ștampila poștei franceze de pe un plic sosit în urmă cu cîteva luni: „Victoria este răbdare cu carul".

Orașul tinde să-și recapete înfățișarea obișnuită. În fața Academiei, niște muncitori sapă fără grabă adăposturi-tranșee. Numărul vitrinelor cu geamuri acoperite cu benzi de hîrtie, potrivit indicațiilor apărării pasive, este încă redus. Unele geamuri sînt decorate cu fantezie: pe fondul obligatoriu de hîrtie albastră sînt lipite, în lungime, benzi simetrice de hîrtie albă, întretăiate în colțul de sus stînga de altele mai scurte, astfel încît seamănă cu steagul național. În fața Hote-

lului „Marea Britanie", unde s-a instalat Marele Cartier General, se află o mulțime de gură-cască. Militari grăbiți intră și ies într-un du-te-vino continuu.

De la începutul războiului, e uluitor cît de ușor intră în vorbă oamenii pe stradă. Schimbă impresii, deși nu se cunosc, încearcă să afle vești noi. Toți se simt dintr-o dată solidari, conștienți de necesitatea întrajutorării. E nevoie să ne sprijinim unii pe ceilalți. Dacă cineva citește un ziar, trecătorii se opresc ca să i se uite peste umăr, să-și spună părerea și să comenteze veștile. Toată lumea e optimistă.

Trec apoi pe la Legația Poloniei ca să-l văd pe prietenul meu Smieszek. Discutăm îndelung despre toate astea. Îmi mărturisește admirația sa pentru atitudinea fermă a Greciei încă de la începutul conflictului. În drum spre casă asist la o scenă penibilă. Doi puști de 15-16 ani, doi derbedei din cei care bat străzile și călătoresc pe tampoanele tramvaielor, aleargă cît îi țin picioarele urmăriți de vreo cinci-șase tipi cu înfățișare cruntă, care strigă trecătorilor să pună mîna pe fugari. Cei doi sînt prinși repede, ajunși din urmă și bătuți măr. Aflu cauza incidentului. Trecea un camion militar plin cu soldați înarmați care cîntau și strigau cît îi ținea gura „La Roma"!. În timp ce trecătorii îi aclamau, cei doi derbedei care hoinăreau pe acolo au strigat: „Duceți-vă dracului"!. De unde și reacția brutală a publicului. Acum sînt duși cu alai la comisariat.

Acasă verific și perfecționez camuflajul. Totul pare în regulă. Am uitat să spun că azi după-masă, pe la ora 4, a fost o alarmă. Blazați, obișnuiți, oamenii nu și-au mai dat nici măcar osteneala să coboare în adăposturi. De dimineață, în magazine, nu se găseau nici ouă, nici cartofi. Așteptăm să sosească mîine.

Smieszek mi-a dat niște detalii bizare despre recepția oferită vineri seara în saloanele legației de către ministrul Italiei în onoarea fiului lui Puccini. S-a servit un tort imens, decorat cu steguleție grecești și italienc și s-au ținut toasturi pentru prietenia dintre cele două popoare. Asta se întîmpla vineri seara, adică cu două zile înaintea agresiunii... Înainte de a mă culca ies pe balcon. În noaptea asta camuflajul e total. Nici o rază de lumină, nici un trecător.

Joi, 31 octombrie

A patra zi de război. Situația germanilor în Grecia a devenit foarte delicată. Alaltăieri corespondentul de la *Reuter* îmi spunea că personalul legației va părăsi țara în aceeași zi. Nici vorbă de așa ceva; germanii continuă să se plimbe nestingheriți. Totuși a fost stabilită o restricție în legătură cu circulația străinilor, în general. O măsură luată de poliție azi-dimineață le interzice să părăsească domiciliul după ora nouă seara.

Cîțiva pași mai departe dau nas în nas cu Pyliotis, pe care nu l-am găsit ieri acasă. E plin de energie și optimism, nu vorbește decît de unchiul lui, colonel, șef de stat major al Diviziei N, de care e foarte mîndru. Dar dacă ne gîndim cît de cît, există nenumărate motive de neliniște. Chiar dacă vom repurta cele mai mari succese în Albania, cum am putea crede că germanii vor rămîne inactivi? Și ce vom putea face împotriva armatei germane, care pînă acum a fost victorioasă peste tot? Orice om cu rațiune, logică și bun simț gîndește astfel. Dar la ce sînt bune, în acest moment, rațiunea și logica? Tragedia războiului este că nu permite nimănui să-l judece. Nu avem dreptul să raționăm sau să gîndim, trebuie să credem. Să credem în pofida rațiunii și chiar a bunului simț.

După-amiază ies în oraș din nou. Vremea e minunată, ca în toate zilele de la începutul războiului. Un timp de vis, ca în *Idilele* lui Teocrit. Iarba colorează în verde colinele, cerul e senin. Ultimele ediții ale ziarelor vorbesc de prizonierii italieni. Trupele noastre rezistă pe toată linia frontului. Rezistă. În străinătate au loc manifestații aproape universale de simpatie față de noi.

De dimineață l-am văzut pe Phyliridis. Avocat la Curtea de Casație, îmbibat de cultură franceză, mi-a vorbit cu o violență de care nu-l credeam capabil despre ceea ce numește el „trădarea celor de la Vichy", care, după părerea lui, au trădat lumea, începînd cu țara lor. Agresiunea actuală împotriva Greciei ar fi rezultatul discuțiilor Hitler-Pétain și al concesiilor făcute de acesta din urmă primului, în detrimentul Italiei, care își vede îngrădite ambițiile ei din Mediterana Occidentală și își scoate pîrleala pe spinarea noastră, în Mediterana Orientală. Iată garanția franceză din 1939, iată puterea protectoare, iată mașinațiile lui Laval! Și Phyliridis continuă...

Azi n-a fost alarmă.
Pe ziduri au apărut afișe mari galbene „Zdrobiți-i pe defetiști! Victoria e de partea noastră".

1941

Sîmbătă, 11 ianuarie

Ieri s-a anunțat intrarea trupelor noastre în orașul Klisura și astăzi destituirea generalului Soddu, care comanda trupele italiene în Albania[1]. Succesorul său, generalul Cavallero, este al treilea comandant-șef pe care Mussolini îl pune în linia întîi îndreptată împotriva noastră, de la începutul campaniei.

Presa nu scapă ocazia de a pune în evidență știrea. Un ziar publică caricatura noului comandant-șef, înaintînd șovăielnic într-un ring, unde zac deja, la picioarele unui fantasin ridicol, puternic ancorat, trei domni mototoliți zdravăn, în uniformele lor de un roșu aprins. Dedesubt legenda:

„Pe urmele acestor domni!"
Cei trei căzuți se numesc: Prasca, Soddu și Badoglio[2]. Demisia acestuia din urmă datează de la 6 decembrie, adică a urmat imediat intrării trupelor noastre în orașul Koriția, și a precedat cu puțin cucerirea orașelor Santi Quaranta și Argirokastron și ofensiva engleză din Cirenaica.

Dintr-o clipă într-alta se așteaptă căderea orașului Tepelenë.

---

[1] La rîndul lui, generalul Soddu, subsecretar de Stat la Ministerul de Război și subșef de stat major al armatei, îl înlocuise pe generalul Visconti-Prasca, dizgrațiat la 9 noiembrie 1940.

[2] Mussolini l-a făcut responsabil pe mareșalul Pietro Badoglio de primele eșecuri ale armatei fasciste italiene în Grecia.

DOCTORUL JOSÉ RIZAL „cel dintîi dintre filipinezi"

IOANA URSU

În dimineaţa zilei de 29 decembrie 1896, doctorul José Rizal, „cel dintîi dintre filipinezi", cum l-a numit unul din biografii săi, León Ma. Guerrero, scria din închisoarea din Manila, prietenului său apropiat, profesorul Ferdinand Blumentritt: „Cînd vei primi această scrisoare, eu voi fi mort. Voi fi împuşcat mîine la ora şapte". A doua zi, înainte de execuţie, lui José Rizal i se îndeplinea ultima dorinţă: oficierea căsătoriei cu irlandeza Josephine Bracken, care-i fusese tovarăşă de viaţă în anii grei ai exilului. Peste două ore, fruntaşul filipinez cădea sub gloanţele plutonului de execuţie.

În acea vreme, insurecţia filipinezilor pentru eliberarea de sub dominaţia colonială era în plină desfăşurare[1]. Izbucnită la 26 august în acelaşi an, ea cuprinsese o bună parte a ţării. Nimic n-a putut stinge setea de libertate a filipinezilor: după doi ani de lupte îndîrjite, la 12 iunie 1898, ţara lor şi-a proclamat independenţa, punînd astfel capăt unei perioade de 350 ani de dominaţie spaniolă şi marcînd un moment important în şirul luptelor duse de veacuri de-a rîndul de patrioţii filipinezi împotriva colonialismului.

[1] **Magazin istoric, nr. 2/1975.**

„Un cîmp de grîu cosit"

José Rizal s-a născut la 19 iunie 1861, la Kalamba, (provincia Luzon) într-o familie înstărită. Numele acesteia era Mercados, dar tatăl îşi adăugase şi pe al doilea nume, de Rizal, cu toate că îl prefera pe primul. Lui José i-a plăcut, însă cel de-al doilea, pentru că în spaniolă, „rizal înseamnă un cîmp cu grîu cosit, încă atunci cînd este verde şi care rodeşte din nou". Împrejurările au dovedit-o, fiindcă viaţa lui Rizal a fost, cum am văzut, „secerată" în plină tinereţe.

După doi ani de colegiu la Manila, José a plecat în Spania, unde a studiat, la Barcelona şi Madrid, medicina, filozofia şi literele. A întreprins apoi o lungă călătorie prin cîteva ţări occidentale în speranţa că, cercetînd la faţa locului structurile statelor dezvoltate, va putea găsi soluţii pentru eliberarea ţării sale din tripla înrobire politică, socială şi religioasă.

În timpul cît s-a aflat la Paris a studiat oftalmologia sub îndrumarea profesorului dr. Louis de Wecker, care mulți ani după aceea și-a amintit de el ca despre „un om fin, prietenos și harnic, respectat pentru capacitatea sa".

Încă de cînd se afla la Madrid, în anii studenției, a început să scrie romanul istoric *Noli me tangere* (Nu mă atinge). L-a continuat la Paris și l-a încheiat în Germania în 1887, unde l-a și tipărit. „Am scris *Noli*, spunea Rizal, pentru a trezi sentimentele compatrioților mei. Ca să ilustrez trecutul [...] și realitățile țării mele".

Trimițîndu-i unui prieten un exemplar al cărții, Rizal îi scria: „Regimul și călugării îmi vor ataca probabil cartea [...], dar eu am încredere în zeul Adevărului și în cei ce au văzut suferințele noastre de aproape".

Autoritățile au făcut, într-adevăr, tot ce le-a stat în putință pentru a împiedica pe filipinezi să ia cunoștință de conținutul lucrării. La 30 august 1887, un comitet special a examinat, la cererea arhiepiscopului, călugărul dominican Pedro Payo, romanul *Noli me tangere* și l-a găsit „eretic, subversiv pentru ordinea publică și dăunător guvernului spaniol și administrației acestor insule". Payo a transmis aceste concluzii guvernatorului general, Emilio Terrero, care, la rîndul său, le-a înaintat Comitetului Cenzurii, alcătuit din preoți și laici. La 29 decembrie 1887, călugărul Salvador Font, în numele comitetului, a recomandat ca „importarea, reproducerea sau circulația acestei cărți periculoase să fie categoric interzisă". Scrisă „pentru filipinezi" cu scopul de a „fi citită deci de către ei", lucrarea a pătruns în Arhipelag, numai pe căi ilegale.

Spre sfîrșitul lunii aprilie 1887, José Rizal scria prietenului său, profesorul Ferdinand Blumentritt: „Plec înapoi în țara mea. Bucură-te cu mine! Totuși, în ciuda tuturor acestor lucruri, simt o strîngere de inimă la părăsirea Europei, așa de frumoasă, de liberă, de culturalizată și de civilizată. Dar voi fi mai folositor în țara mea decît aici". În ajunul plecării, îi trimitea aceluiași prieten o nouă scrisoare: „Sfatul tău de a rămîne la Madrid și de a scrie acolo vădește cele mai bune intenții, dar nici nu pot, nici nu am de gînd să-l urmez. Nu pot suporta viața la Madrid. Acolo noi sîntem reduși la niște voci ce urlă în pustiu [...] Nicăieri nu este viața mai plăcută pentru mine decît în propria noastră țară, în sînul familiei". Toți prietenii se opuneau întoarcerii sale în Filipine, sfătuindu-l ca, în cazul în care ține neapărat s-o facă, înainte de a pleca acasă să-și ia, din motive de securitate, cetățenia străină. Rizal a refuzat, cu toate că, în decursul anilor, i s-a oferit de două ori cetățenia germană și o dată cea engleză.

În august 1887 s-a întors în satul natal, Kalamba, unde a încercat să apere drepturile cetățenilor aflați într-un conflict pentru pămînt cu călugării dominicani. Atitudinea sa a stîrnit ostilitatea autorităților, care l-au silit să-și părăsească țara. De data aceasta s-a îndreptat către Japonia și apoi către Statele Unite. În această ultimă țară a luat parte la activitatea împotriva prejudecăților rasiale, a îngrădirilor libertății și democrației pentru o serie de categorii sociale.

Conștiința trecutului

În 1888, patriotul filipinez debarca la Liverpool, îndreptîndu-se apoi către capitala Marii Britanii. De data aceasta a rămas la Londra nouă luni, pregătind în biblioteca de la British Museum o ediție a cărții *Sucesos de las Islas Filipinas*, scrisă de spaniolul dr. Antonio de Morga. Era una din primele lucrări despre istoria Arhipelagului. În prefața pe care a redactat-o, Rizal adresa poporului său următorul mesaj: „Dacă această carte va reuși să redeștepte conștiința trecutului care a pălit în amintirea voastră, dacă va contribui la înlăturarea minciunii și a umilinței, înseamnă că truda mea nu a fost zadarnică, că voi putea, de acum, să-mi îndrept cercetările către viitor...".

În notele făcute pe marginea *Istoriei* lui Morga, Rizal a descris civilizația filipinezilor, anterioară ocupației colonialiste, reliefînd, printre altele, că strămoșii din insule erau oameni mîndri, cu un puternic simț al onoarei. Posedau o limbă și o scriere proprie, în care au apărut valoroase opere de cultură. Înainte de venirea colonialiștilor, țara avea o economie înfloritoare.

Din notele lui Rizal se desprindea ideea că poporul filipinez trebuia să adopte o nouă poziție, mai demnă, în numele strămoșilor și în fața istoriei. Dealtfel, cele peste o sută de răscoale anticoloniale, culminînd cu războiul de eliberare națională din 1896, arătau că spiritul de libertate al filipinezilor nu se împăcase niciodată cu dominația străină.

Concepțiile democrat-revoluționare ale dr. José Rizal și-au găsit o puternică reliefare și în romanul istoric *El Filibusterismo* (Pirateria) început încă în perioada cînd se afla la Londra și încheiat în 1891. Lucrarea a fost tipărită în Belgia. Consacrată eroilor filipinezi, José Burgos, Mariano Gómez și Jacinto Zamora — organizatorii marii răscoale antispaniole din provincia Cavita — executați de autoritățile coloniale la 15 februarie 1872, cartea reprezintă o aspră filipică la adresa colonialismului, a discriminărilor rasiale, a conceptului de „rasă superioară", precum și contra nedreptăților și abuzurilor comise în numele acestor teorii.

În 1889, patriotul filipinez a înființat la Paris Asociația internațională a filipinologilor, din care au făcut parte personalități din diferite țări, susținători ai cauzei poporului său. Scopul Asociației era „studiul Filipinelor dintr-un punct de vedere științific și istoric". Din păcate, existența acestei organizații a fost de scurtă durată.

În același timp, un grup de tineri filipinezi, aflați la studiu la Madrid, împreună cu un grup de intelectuali progresiști spanioli, au creat în Spania Asociația hispano-filipineză. Organizația a editat bisăptămînalul filipinezilor în exil *La Solidaridad*, unde dr. José Rizal a publicat numeroase și valoroase articole cu conținut istoric și poezii patriotice.

În 1892 a revenit în țară unde a întemeiat Liga filipineză, la Manila. Liga a fost prima organizație națională care urmărea înfăptuirea unor reforme legislative, dezvoltarea industriei și a agriculturii.

În programul redactat de fondatorul ei erau înscrise, de asemenea, unificarea economică și politică a Arhipelagului, protejarea populației de nedreptăți și violențe, precum și alte măsuri destinate progresului social.

Dar cea mai importantă contribuție pe care José Rizal a adus-o la eliberarea și progresul țării sale a fost opera sa teoretică, de mare diversitate și profunzime științifică. Prin scrieri de răsunet, marele fiu al poporului filipinez și-a formulat și propagat concepțiile sale democrat-revoluționare, străbătute de un vibrant patriotism și umanism și de un cald îndemn de înțelegere și pace între popoare. Opera sa, care a îmbrățișat multiple domenii ale științei, a depășit cu mult aria celor peste 7 000 insule ale Arhipelagului filipinez, făcînd cunoscută țara sa și poporul său în multe zone ale lumii.

José Rizal a lăsat și numeroase alte lucrări în proză, poezii străbătute de un puternic suflu patriotic, eseuri cu caracter educativ. Multe pagini din lucrările sale au fost consacrate păcii și înțelegerii între oameni: „Învățați-vă copiii să-și păstreze onoarea, să iubească poporul căruia îi aparțin și, mai presus de orice, țara în care s-au născut. Deprindeți-i să-și facă datoria și să rămînă demni chiar cu prețul vieții", scria el în *Scrisoare către tinerele femei din Malolos*. În mesajul *Către concetățenii mei*, scris în 1896, cu cîteva zile înainte de a fi executat, el definea crezul vieții sale: „Am căutat libertatea pentru patria mea și încă o mai caut. Ca un prim pas, am insistat asupra dezvoltării oamenilor, pentru ca prin educație și muncă ei să-și cîștige adevărata individualitate și forță care îi vor face să merite această libertate".

Pentru activitatea sa, pentru conținutul patriotic și revoluționar al cărților sale, José Rizal a fost arestat în iulie 1892, la scurt timp după crearea Ligii filipineze. A fost închis la Fort Santiago, iar apoi i s-a stabilit domiciliu forțat la Dapitan, în Insula Mindanao, pînă la executarea sa, în decembrie 1896.

În amintirea concetățenilor săi, el a rămas cel dintîi dintre ei, pentru că, cum subliniază același biograf pe care-l menționam la începutul acestui articol, León Ma. Guerrero, „este primul care a fost situat ca atare în inimile filipinezilor. El a fost primul care s-a gîndit să «unească întregul Arhipelag» și care a avut viziunea unei societăți «omogene și compacte» formată din toate vechile comunități tribale de la Batanes la Marea Sulu, bazată pe interese comune și «protecție reciprocă» mai degrabă decît pe teoria călugărilor spanioli a unei duble supuneri, față de Spania ca fiind catolică, față de catolici ca fiind spanioli".

Despre marele patriot, fostul președinte al Filipinelor, Sergio Osmeña, spunea: „Sînt mulți cei care au contribuit la construirea națiunii filipineze. Avem multe nume de filipinezi, atît femei cît și bărbați, care și-au sacrificat totul pentru cauza patriei lor. Dar după părerea mea, doctorul Rizal poate fi considerat cu adevărat părintele mișcării de eliberare națională".

În scrierile sale despre Rizal, León Ma. Guerrero, remarca: „Națiunile sînt cunoscute prin eroii lor". Într-adevăr, opera și activitatea marelui patriot filipinez confirmă pe deplin această apreciere. În 1902, cu prilejul unei dezbateri în Congresul S.U.A.[1] senatorul W.D. Cooper a citit colegilor săi o traducere în engleză a poeziei lui Rizal *Last farewell* (Ultimul adio). După recitarea ei, în mijlocul tăcerii respectuoase a ascultătorilor, senatorul american a declarat: „Spun acelora dintre dv. care afirmă că filipinezii sînt un popor de barbari și sălbatici, incapabili de a-și asigura un viitor civilizat, vă spun că acest neam disprețuit și-a creat dreptul nu numai la respect față de el însuși, ci și la respectul întregii omeniri, atunci cînd l-a dăruit lumii pe José Rizal".

În p. 53: *execuția doctorului José Rizal așa cum a imaginat-o artistul filipinez Carlos V. Francisco*

În capitala țării, Manila, un impresionant monument amintește de lupta și jertfa eroului național

[1] În iulie 1902, Congresul S.U.A. a adoptat *Legea cu privire la Filipine*, potrivit căreia Arhipelagul a obținut autonomia internă; guvernatorul general american al insulelor și-a păstrat nu numai dreptul de veto, dar și posibilitățile de a adopta o serie de măsuri în folosul intereselor Nord-americane.

MISIUNEA A FOST ÎNDEPLINITĂ

Colonel MIHAI GROZAVU

Magazinul Tehnometal din Tîrgoviște. În plină zi a anului 1948, cîțiva indivizi înarmați pătrund în magazin, îl jefuiesc și reușesc să dispară. Cîtva timp mai tîrziu, lovitura se repetă, aproape identic, la banca din Topoloveni. În acei ani, în care tînărul regim democrat-popular făcea eforturi pentru a se consolida, în unele zone ale țării acționau încă bande care tulburau liniștea și siguranța publică. Printre răufăcătorii care atacau și jefuiau fără nici un fel de scrupule, se afla și banda condusă de Roibu și Bălăcescu, originari de prin părțile Gorjului, cunoscuți ca infractori periculoși încă din timpul celui de-al doilea război mondial. Lichidarea unor asemenea focare de pericol public constituia o sarcină de prim ordin pentru Miliția populară, aflată atunci la începuturile existenței sale. Nu odată, în îndeplinirea misiunilor, lucrătorii de miliție au plătit cu viața. Prinderea grupului Roibu-Bălăcescu a fost încredințată tînărului ofițer de miliție Teodor Amuza, azi căpitan în rezervă, rănit în luptele cu bandiții, om care se poate mîndri cu participarea activă la capturarea a mai multor bande.

Acțiunea a început, firesc, cu adunarea informațiilor. Din documentele preluate de la vechea poliție și jandarmerie, s-a putut deduce că cei doi infractori își recrutau complici din rîndul unor elemente decăzute social, care se pricepeau la lăcătușerie și folosirea aparatelor de sudură, utilizîndu-le la spargerea caselor de bani. Multă vreme, banda s-a folosit de un autoturism **Chevrolet,** cu care se deplasa în diferite localități din țară, unde își propunea să dea o nouă lovitură. De regulă, cei doi „studiau" ziua terenul și noaptea acționau împreună cu „tehnicienii". În cîteva rînduri, bandiții au atacat însă și ziua, așa cum a fost cazul magazinului din Tîrgoviște și al băncii din Topoloveni.

Colectivului de luptă împotriva bandelor i s-a părut ciudat că din materialele existente despre bandiții care acționau de mai mult timp în diferite locuri nu rezulta ce măsuri fuseseră întreprinse de către poliție și jandarmerie pentru lichidarea lor. Cu timpul s-a constatat că acest lucru se datora unor oameni rămași din vechiul aparat și uneori chiar complicității acestora.

Iată, acum, împrejurările în care a fost capturată banda Roibu-Bălăcescu.

Era în 1950. De mai multă vreme nu se mai semnala nimic despre acești doi bandiți. În rîndul lucrătorilor de miliție se crease impresia că aceștia s-ar fi „retras din afaceri", ori că ar fi intrat în alte grupuri, schimbîndu-și maniera de „lucru". Dar iată că, de la Gorj, a sosit o veste alarmantă: oficiul P.T.T.R. din comuna Pociovalișteа fusese jefuit, iar dirigintele, împușcat. Miliția locală acționase operativ, avusese loc un schimb de focuri între urmăritori și bandiți, nu departe de locul faptei, dar, la adăpostul întunericului, autorii omorului și jafului reușiseră să dispară.

Din indiciile culese cu ocazia investigațiilor rezulta că între autori se număraseră și cei doi cunoscuți șefi de bandă.

„Conducerea Direcției judiciare — își amintește Teodor Amuza — mi-a încredințat misiunea să mă deplasez de urgență în fosta regiune Craiova pentru a organiza urmărirea și prinderea bandei. Îm-

preună cu ofiţerii Ahmet şi Stamin, din Serviciul judiciar regional, am format o echipă şi am plecat la Tg. Jiu...".

Zile şi nopţi de-a rîndul, cei cîţiva ofiţeri au cutreierat satele, văile şi dealurile, observînd şi adunînd tot ceea ce ar fi putut aduce vreun indiciu despre locul unde se aflau ascunşi membrii bandei. Pe la casele lor, infractorii cunoscuţi nu mai trecuseră de multă vreme, dar nu era exclus să-şi facă apariţia sau măcar să dea vreun semn de viaţă.

La un moment dat, s-a aflat că Bălăcescu ar fi dat de ştire unui vechi cunoscut că vrea să-l întîlnească pentru a-i comunica ceva important. După ce a stat cîteva zile ascuns într-o şură de paie din apropierea casei individului respectiv, Teodor Amuza a reuşit să intre în posesia unei informaţii deosebit de preţioase: locul unde se afla C. Buică din Rîmnicu Vîlcea, pe care Roibu şi Bălăcescu îl mai folosiseră la spargerea unor case de bani. Deplasarea la Rîmnicu Vîlcea şi investigaţiile făcute în anturajul lui Buică aveau să confirme cele aflate de ofiţerii judiciari. Între timp, Buică se hotărîse să rupă legăturile cu banda, dar şefii acesteia îl căutau insistent pentru a pregăti o nouă lovitură. În aceste condiţii, ofiţerilor de miliţie nu le-a fost greu să-l convingă pe Buică să-i ajute. El a răspuns apelului transmis de Bălăcescu, ţinînd însă la curent echipa de urmărire cu tot ceea ce plănuiau capii bandei.

Atacul pus la cale viza filiala C.E.C. din Haţeg, Bălăcescu dîndu-i lui Buică de înţeles că la noua spargere va lua parte un număr mai mare de indivizi, unii necunoscuţi încă de el. Grupul urma să se întîlnească peste cîteva zile în Gara Pui, ultima staţie în care oprea acceleratul Craiova-Simeria, înainte de a ajunge la Haţeg.

Considerîndu-se că arestarea bandei în jurul filialei C.E.C. ar fi comportat o serie de riscuri (folosirea armamentului într-o zonă aglomerată, eventuala fugă a vreunui membru al bandei) s-a hotărît capturarea ei chiar în tren. Conform planului, de la Craiova, a plecat cu acceleratul încă o echipă de ofiţeri de miliţie, care, dincolo de Petroşani, trebuia să intre în rol. Semnalul acţiunii urma să-l dea Teodor Amuza care, împreună cu alţi doi ofiţeri. Ahmet şi Stamin, îmbrăcaţi în haine ţărăneşti din partea locului, trebuiau să urce în accelerat, în Gara Pui, odată cu membrii bandei.

Iată cum relatează T. Amuza epilogul acţiunii: „Înţelegîndu-mă din priviri cu Ahmet, el s-a oprit undeva, în apropierea lui Roibu, iar eu mi-am făcut loc lîngă Bălăcescu. Aşteptam ca din ambele părţi ale vagonului în care ne aflam să apară «conductorii». Cînd aceştia, inclusiv «controlorul» s-au apropiat, am acţionat simultan pentru imobilizarea bandiţilor. Spre surprinderea noastră, Bălăcescu, nemaiputînd face uz de forţa sa herculeană, a recurs la o stratagemă pe care n-am prevăzut-o. Pentru a deruta pe ceilalţi călători şi a profita de eventuala intervenţie a acestora a început să strige cît îl ţinea gura: «Bandiţii! Bandiţii! Săriţi, oameni buni! Ne-au atacat bandiţii!»

Efectul psihologic pe care mizase Bălăcescu s-a produs în favoarea adevăraţilor bandiţi. Zadarnic încercam să explicăm celor care se năpustiseră asupra noastră să sîntem ofiţeri de miliţie, că ne aflăm într-o misiune importantă, că, de fapt, cei pe care voiau să-i ajute erau nişte criminali şi spărgători. Procedeul folosit de noi, costumele în care ne «deghizasem», trucul folosit de bandit, i-au făcut pe călători să nu ne dea crezare. Atît eu, cît şi colegii mei am primit mulţi pumni ca să-i... eliberăm pe cei imobilizaţi.

Abia după ce am reuşit să-i desfac haina lui Bălăcescu, lăsînd să iasă la iveală pistoalele pe care le purta la brîu, cei din jurul nostru au înţeles, în sfîrşit, cine erau adevăraţii bandiţi, ajutîndune să-i coborîm din accelerat".

MIŞCAREA MEMORANDISTĂ

(Urmare din p. 17)

fesori, într-o telegramă către preşedintele P.N.R. scriau: „Admirăm devotamentul d-voastră în lupta pentru viaţa naţională. Vă dorim curaj şi succes desăvîrşit". La rîndul lor, studenţii din Geneva scriau, printre altele, că se „declară solidari cu românii oprimaţi în nobila şi curajoasa luptă întreprinsă pentru revendicarea atît de legitimă a drepturilor naţiunii lor", iar studenţii din Sofia trimiteau un apel călduros redactorilor *Memorandului*: „Junimea studioasă bulgară condamnă faptele fără de lege şi neomenoase ale guvernului maghiar faţă de acuzaţii români din Transilvania".

Numeroase ziare au denunţat stările de lucruri antidemocratice practicate de stăpînitorii străini ai Ardealului. Astfel, *L'Indépendance bélge*, din 4 iunie 1892 a încriminat politica de maghiarizare forţată, promovată de statul ungar faţă de români, scriind: „Tot ceea ce şovinismul cel mai exaltat a putut născoci în materie de vexaţiuni, a fost pus în lucrare, spre a oprima poporul românesc, pentru a stinge în el sentimentul individualităţii sale şi a-l face apt pentru maghiarizare".

Forţa demascatoare a *Memorandului*, puternic act de acuzare împotriva stăpînirii austro-ungare, cît şi răsunetul avut pe plan european, au îngrijorat autorităţile maghiare, care au luat aspre măsuri contra memorandiştilor. Guvernul ungar a dat dispoziţii de anchetare a fruntaşilor români transilvăneni. După ce, la 21 septembrie 1892, fusese adus la bara judecăţii Aurel C. Popovici, pentru redactarea *Replicei* şi Eugen Brote, pentru tipărirea şi punerea în circulaţie a *Memorandului*, la 13 mai 1893, procurorul general din Cluj, Vita Sándor, a extins denunţul asupra întregului Comitet Executiv al Partidului Naţional Român din Transilvania.

S-a pus astfel la cale o monstruoasă înscenare juridică, intrată în istorie drept „Procesul memorandiştilor", de care ne vom ocupa în numărul viitor.

ECHILIBRU ȘI RAȚIUNE POLITICĂ LA CURTEA LUI HONORÉ II

JEAN-BAPTISTE ROBERT

Coasta de Azur. Prelungirile calcaroase ale Alpilor Maritimi, care domină Marea Mediterană, găzduiesc un oraș, care, după Vatican, este cel mai mic stat suveran din lume: Monaco (1,8 km², 24 000 locuitori, în 1975, monarhie constituțională și principat ereditar, potrivit Constituției din decembrie 1962). Din 1950, în fruntea statului monegasc se află prințul Rainier III, care ne-a vizitat țara în octombrie 1966 — căsătorit, în 1956, cu talentata actriță Grace Kelly, una dintre gloriile feminine ale filmului american din anii '50.

Monaco... O fîșie de pămînt, de 3 km lungime și 200 pînă la 300 m lățime, care constituia limita „naturală", cum o socoteau romanii, dintre Italia și Galia. Un litoral mult timp impracticabil, învins abia în 1868, cînd a fost străbătut de calea ferată Monaco-Nisa, lungă de 16 km și marcată de 11 tunele.

Dimensiunile modeste ale acestui ținut îl obligă pe cercetătorul care îi studiază epocile revolute să evite metodele, devenite clasice, ale istoriei economice și sociale. El este îndeosebi frămîntat de o întrebare de natură politică, al cărui răspuns exprimă esența istoriei monegasce: cum a izbutit un teritoriu atît de mic să reziste forțelor centrifuge de reîmpărțire a zonelor de interese, care, de-a lungul secolelor, au prăbușit edificii inițial mult mai impunătoare și în aparență mult mai solide? Răspunsul este în marea voință a acestui mic stat de a-și dirija destinul, în capacitatea de a-și elabora și a duce o politică elastică, sensibilă la mutații succesive, pentru ca entitatea statală să supraviețuiască. În acest sens, arhivele principatului sînt convingătoare pentru originalitatea monegască: de o abundență aproape disproporțională cu locul modest ocupat de Monaco ca suprafață, un sfert din ele îl reprezintă acte de tranzacții funciare și mobiliare, iar restul documente diplomatice.

Istoria orașului se confundă cu cea a statului. Protagoniștii antici ai acestor locuri au fost ligurii [triburi indigene], fenicienii, grecii și romanii. Timp de cinci secole (din sec. X pînă în sec. V î.e.n.), fenicienii au vizitat cu navele lor golfurile litoralului stîncos dintre Italia și Franța, întemeind aici o colonie. În sec. V î.e.n., Grecia a ocupat coasta, extinzîndu-se apoi pînă în Alpii Maritimi; Hecateu din Milet scria despre Monoikos, polis ligustiké **(Monaco, oraș liguric). Orașul a consacrat un templu lui Melkart, supranumit „Unicul", în grecește** Monoikos, **deci în latinește** Monaecus, **de unde și numele întîlnit în documente de** Portus Herculis Monaeci, **apoi de Monaco. De la romani, care au succedat grecilor și au fondat provincia Alpilor Maritimi, aflăm despre existența unui port de mică însemnătate, folosit ocazional, și a unui loc fortificat** (arx).

Monaco a fost apoi anexat de Marsilia și creștinat în sec. I. De atunci, pînă în sec. X, istoria sa este înecată în obscuritate. Abia în sec. X, principatul a fost menționat documentar ca o seniorie iar în secolul următor — se știe cu certitudine— a apărut în sfera de interese a Genovei, care rîvnise pe atunci la întreaga coastă ligurică. Republica a fost atrasă și de stînca din Monaco, aflată pe pămînt provensal. În anul 1162, genovezii au izbutit să obțină acordul împăratului Frederic I Barbarossa, a cărui suzeranitate se întindea simultan asupra Provenței și Italiei, iar în 1191, o bulă de aur a lui Henric VI confirma drepturile Genovei asupra „stîncii din Monaco, asupra portului său și a ținuturilor anexe" și conceda republicii autorizația de a fortifica stînca „pentru a apăra creștinătatea de sarazini". În 1215, genovezii au construit acolo primul castel, care avea să stea la originea palatului actual.

La începutul sec. XIII, deci, Monaco apărea ca o ctitorie genoveză în pămînt străin, ceea ce îi conferea un deosebit interes militar. La sfîrșitul aceluiași veac, destinul principatului s-a întretăiat cu cel al vechii familii nobile guelfe Grimaldi, din republica Genova. În 1297, Francisco Grimaldi a pus stăpînire pe castel, transformînd Monaco într-o bază navală guelfă. Miză în războiul civil geno-

vez dintre guelfi şi ghibelini, rîvnită de Provenţa şi Franţa pentru importanţa poziţiei sale strategice şi comerciale, ţara a trecut apoi din mînă în mînă, în sec. XIV, rămînînd însă mai ales Genovei (1357-1395). Ea şi-a cucerit în cele din urmă autonomia, sub protecţia lui Ludovic II de Anjou (1409-1419), pentru a trece definitiv în posesia familiei Grimaldi, în 1419. Într-un prim moment, familia genoveză a intenţionat să solicite protecţia franceză (1509), dar curînd a virat spre Spania şi a semnat Tratatul de la Burgos, modificat la Tordesillas (1524), care plasa principatul în orbita Spaniei. 116 ani de atunci înainte, Monaco avea să rămînă sub protectorat iberic, pe care avea să îl schimbe apoi cu cel francez.

În scurta sa Istorie a Monacoului **(apărută în 1973 la Paris), Jean-Baptiste Robert urmăreşte destinul istoric al micului principat din Sud-Estul Franţei, începînd din secolele obscure ale preistoriei pînă în deceniul şapte al veacului XX.**

Am ales din această lucrare un fragment — prezentat în variantă condensată — despre evul mediu monegasc, fragment care încearcă să ofere un răspuns la întrebarea enunţată la începutul acestor rînduri: cum a izbutit să supravieţuiască pe harta lumii, de sute de ani, un stat de dimensiuni atît de reduse?

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

Florentina DOLGHIN

Între spanioli şi francezi

În sec. XVI şi la începutul celui următor, Monaco se afla la apogeul rolului său internaţional. La scara Europei, fortăreaţa ţinea pasul cu timpul. Ritmul evoluţiei ei interioare se identifica cu cel al istoriei generale. Între 1525 şi 1529, războiul franco-spaniol[1] a continuat cu o soartă schimbătoare, dar puterea spaniolă nu a încetat să se afirme. Toate marile bătălii au fost în avantajul ei. Cît priveşte Monaco, el a trecut prin perioada de „rodaj" a protectoratului spaniol. Cei 51 ani, dintre 1559 şi 1610, au constituit momentul culminant al preponderenţei spaniole în lume; în principat, protectoratul a funcţionat din plin. Situaţia s-a schimbat între anii 1610 şi 1643. Omnipotenţa spaniolă a început să cedeze în faţa unei Franţe ieşite, în sfîrşit, din războaiele religioase [purtate de catolici şi calvini între 1526 şi 1598]. Protectoratul spaniol s-a degradat şi a început să meargă spre ruptură şi în principatul de pe Coasta de Azur.

[1] Desfăşurat între 1494 şi 1559 pentru supremaţie în Italia.

În 1604, la moartea principelui monegasc Hercule I, fiul său, Honoré II, fiind minor, tutela a fost încredinţată unchiului său după mamă, prinţul de Valdetare. Acesta, foarte legat de guvernatorul spaniol al ducatului Milano, a adoptat o politică filospaniolă[2]. Ea a dus la semnarea, la 26 februarie 1605, a unui tratat — ratificat de guvernul de la Madrid abia în noiembrie 1607 — care dădea dreptul ibericilor de a-şi instala în Monaco propria lor garnizoană. Rămînea în mîna prinţului doar comandamentul suprem. Drept urmare, 200 soldaţi spanioli au intrat în cetate şi au dezarmat populaţia, care nu a opus, dealtfel, nici o rezistenţă. Din aprilie 1605 pînă în decembrie 1606, starea civilă din Monaco

[2] Pacea de la Cambrai (1529) şi Tratatele de la Cateau-Cambrésis (1559) abandonaseră definitiv Italia în mîna Habsburgilor. Ele încheiau războaiele pentru supremaţie în Peninsula Italică; dominaţia spaniolă în Milano şi Neapole devenise absolută.

Vedere a palatului prinţilor monegasci la 30 ani după moartea lui Ludovic I. În medalion: *stema Casei de Monaco în sec. XVII*

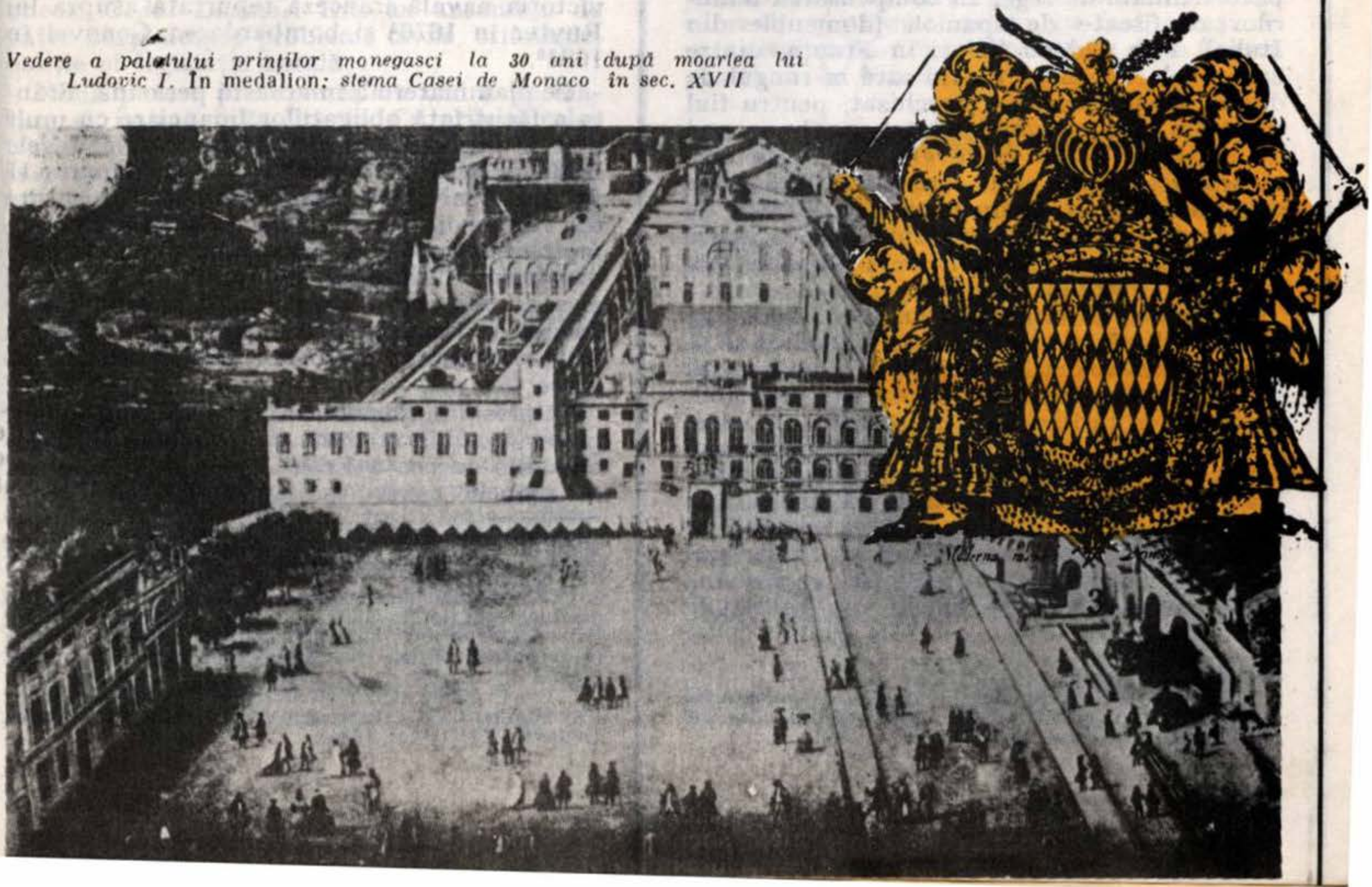

a înregistrat numeroase căsătorii între fete monegasce şi soldaţi spanioli, ceea ce a amplificat influenţa iberică asupra populaţiei locale.

Totul s-a schimbat din anul 1630, cînd Richelieu a hotărît să reia conflictul cu Spania, pe calea Războiului de 30 ani[1]. Ibericii şi-au întărit fortificaţiile locale şi au ocupat Insulele Lérins [Din Mediterana]. La Monaco ei şi-au sporit considerabil efectivele şi i-au luat prinţului Honoré, de fapt, dacă nu de drept, orice autoritate reală. Acest Grimaldi — care avea să dovedească mai tîrziu un caracter energic şi foarte voluntar — a fost puternic jignit în amorul său propriu. El avea să păstreze o amintire de neşters acestui moment.

Inevitabil, excesele spaniolilor l-au obligat pe Honoré II să ia aminte la propunerile franceze, care constau într-o răsturnare a alianţelor. Pertractările complicate şi adesea secrete dintre cei doi parteneri au durat unsprezece ani (1630-1641) şi s-au încheiat, în sfîrşit, cu Tratatul de la Péronne, din 14 septembrie 1641. S-ar putea ca Honoré II să fi optat pentru această soluţie după ce a apreciat declinul puterii spaniole, care nu izbutise să se mai opună invaziei franceze din Artois şi Roussillon[2]. Textul tratatului fusese pus la punct de Père Joseph, eminenţa cenuşie a lui Richelieu; preambulul actului arăta că regele Ludovic XIII acorda protecţie Monacoului la cererea prinţului, ale cărui drepturi suverane fuseseră violate de spanioli. Tratatul indica, de asemenea, că o garnizoană franceză de 500 oameni se va stabili la Monaco, pe cheltuiala regelui Franţei, care va numi ofiţerii. Ea va fi pusă însă sub ordinele prinţului, căruia ofiţerii îi vor presta jurămîntul. Libertatea şi suveranitatea Monacoului erau garantate formal. Garnizoana nu avea dreptul să se amestece în nici un fel în treburile interne, îndeosebi în cele de guvernămînt şi de justiţie. Prinţul era inclus în toate tratatele de pace semnate de rege. În compensarea bunurilor confiscate de spanioli (domeniile din Italia), i se dădeau fiefuri în Franţa, dintre care unele aveau să fie ridicate la rangul de ducat, altele la cel de marchizat, pentru fiul prinţului, iar o a treia categorie la rangul de comitat. Toate privilegiile acordate odinioară de Franţa erau confirmate, îndeosebi dreptul mării şi cumpărarea, cu scutire de vamă, în porturile din Provenţa. Cîteva galere franceze aveau să staţioneze la Monaco, sub ordinele prinţului.

Rămînea doar, aşa cum se exprimase Honoré II, să se treacă Rubiconul, adică să se alunge garnizoana spaniolă. Un atac general lansat din exterior fiind considerat imposibil, prinţul a hotărît o acţiune iniţiată din interior de către el însuşi, ajutat de cîţiva prieteni siguri. Îşi punea astfel în joc nu numai puterea dar şi viaţa. Pregătit în taină, asaltul dat la 17 noiembrie 1641 i-a luat pe spanioli pe nepregătite; ei au fost nevoiţi să capituleze. În cursul săptămînii următoare, garnizoana franceză, prevăzută de tratat, s-a instalat la Monaco.

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1976.

[2] Vechile provincii Artois şi Roussillon au fost cucerite de trupele franceze în 1640 şi declarate posesiuni ale Franţei prin Tratatul de la Pirinei (1659).

Tratatul de la Péronne fusese încheiat cînd declinul spaniol şi înflorirea puterii franceze, deşi perceptibile, nu reprezentau o realitate notorie; era cu doi ani înainte de Rocroi[3], deci într-un moment cînd protectorul lui mai avea suficientă nevoie de Monaco pentru a se angaja să-i respecte suveranitatea.

Marele merit al familiei Grimaldi a fost că a ştiut să practice o politică bazată pe intuiţia de a percepe mutaţiile încă incipiente ale forţelor internaţionale.

„Secolul cel mare"

Protectoratul francez a durat 150 ani. Ca şi în cazul precedent, evenimentele au modificat încetul cu încetul spiritul şi aplicarea tratatului, chiar dacă litera lui n-a suferit nici o schimbare. În aşa fel încît distingem două faze succesive: a) de la 1641 pînă la 1701, ceea ce, prin analogie cu Franţa, se poate numi „secolul cel mare" al Monacoului şi b) sec. XVIII, în care relaţiile franco-monegasce s-au degradat pînă la a compromite structurile profunde ale însuşi principatului.

„Secolul cel mare" s-a întins peste ultimii 20 ani ai domniei lui Honoré II, mort în ianuarie 1662, şi peste anii de stăpînire ai nepotului şi urmaşului său, Ludovic I, decedat în 1701. Printr-un sincronism fortuit, vremea lui Honoré II a corespuns în Franţa, cu regenţa Anei de Austria (1643-1666) şi cu ministeriatul lui Mazarin, iar cea a lui Ludovic I cu perioada glorioasă a domniei naşului său, Ludovic XIV. Pentru ansamblul acestei epoci, protectoratul francez s-a dovedit benefic. Monaco a trăit în pace, căci Franţa nu i-a cerut niciodată să participe la propriile-i conflicte. Principatul era ferit de orice atacuri externe prin puterea protectorului său, putere de temut chiar în Mediterana, aşa cum ne vădesc victoria navală franceză repurtată asupra lui Ruyter în 1676[4] şi bombardarea Genovei în 1684[5].

Pe plan material, în această perioadă, Franţa a făcut faţă obligaţiilor financiare cu mult mai multă regularitate decît Spania; regele Ludovic XIII (1610-1643) i-a dat lui Honoré II ducatul Valentinois (cu veniturile rezultate din vămile din Valence, Vienne şi Montélimar), marchizatul Baux şi comitatul Carladez din Auvergne. Cît despre Honoré II şi Ludovic I, ei şi-au respectat scrupulos obligaţiile; chiar dacă n-au luat parte la războaie, portul lor a fost întotdeauna la dispoziţia galerelor franceze.

Interesul major al acestei perioade este însă în remarcabila armonie care a unit viaţa Monacoului cu cea a Franţei şi care a îngăduit, în ambele cazuri, să se vorbească despre

[3] Oraş francez în Ardeni, unde prinţul francez Ludovic de Condé a repurtat o strălucită victorie asupra spaniolilor comandaţi de contele de Fuentes (mai 1643).

[4] Amiralul Michiel Andriaanszoon Ruyter (1607-1676), conducătorul flotei olandeze în timpul războaielor împotriva Angliei şi Franţei, pentru stăpînirea căilor maritime în deceniile 6-8 ale sec. XVII, a fost înfrînt şi rănit mortal în luptele cu flota franceză din aprilie 1676.

[5] Construind galere pentru regele Spaniei, Genova a fost bombardată şi distrusă pe trei sferturi de flota lui Ludovic XIV (mai 1684).

„secolul cel mare". Observasem un fapt asemănător în veacul precedent între Monaco şi Spania. Această receptivitate la influenţele dominante ale momentului este una dintre trăsăturile cele mai originale ale istoriei Monacoului, care a oferit întotdeauna un cîmp revelator răspîndirii marilor curente de civilizaţie. Ţara mică, pierdută la marginea regatului, implîntată în teritoriul Savoii, greu accesibilă, Monaco a reflectat chipul Franţei cu fidelitatea oglinzii. Faptul ar putea surprinde dacă ţinem seama de superioritatea influenţei italiene asupra tuturor celorlalte exercitate în Monaco. Dar, la începutul veacului XVII, Franţa însăşi suferise foarte puternic italienismul. Era epoca în care Maria de Medici, regină a Franţei din 1600, a cerut arhitectului Salomon de Brosse (1565-1626) să construiască Palatul Luxemburg după planurile Palatului Pitti din Florenţa. Mai tîrziu, Mazarin rămînea italian pînă într-atît, încît nu avea să vorbească niciodată corect franţuzeşte. Dar, puţin cîte puţin, în acel imens şantier care era Parisul de atunci, gustul francez a acaparat italienismul, l-a dominat.

Trăsătura cea mai pronunţată a vieţii interne din Monaco a fost întărirea „monarhică" a autorităţii prinţului. Pînă atunci, populaţia beneficiase de o largă autonomie de veche tradiţie genoveză, pe care familia Grimaldi o întreţinuse cu grijă, pentru a-şi asigura bunăvoinţa şi sprijinul supuşilor. Or, ultima manifestare a „Parlamentului", adică a adunării bărbaţilor adulţi, data din 1608; de atunci el nu s-a mai întrunit decît la începutul fiecărei domnii, pentru prestarea jurămîntului. Prerogativele lui (aprovizionare, comerţ, poliţie, drumuri) au trecut în mîna prinţului care, pentru a face faţă, a creat o administraţie puternică, cu totul nouă, condusă de un „secretar de stat". Ludovic I a adus completarea finală acestui sistem de conducere, publicînd, în 1678, *Statutele principatului*, denumite uneori *Codul Ludovic*. Era un ansamblu de patru cărţi despre probleme civile, criminale, poliţie şi legislaţie rurală.

Noua putere presupunea un cadru pe măsura ei, imitat de la Franţa. Cu prilejul celor trei călătorii făcute la Paris, Honoré II sesizase acolo sensul politic şi ideologic al noii arhitecturi şi al urbanisticii, concepute ca propagandă a absolutismului monarhic. În acest sens, şi-a restaurat şi el reşedinţa. Pînă la începutul sec. VII, familia Grimaldi se gîndise mai ales la funcţia ei militară: textele folosesc termenii de *castrum* sau *arx*. Honoré II a scris, încă de la începutul domniei lui, în limba vulgară, despre *fortezza* şi a fost acela care, încetul cu încetul, încă de cînd obţinuse titlul de prinţ, şi-a transformat „castelul" în „palat" *(il palazzo*, a început el să noteze mai tîrziu). El a întreprins lucrări considerabile de modificare a reşedinţei, în direcţia confortului şi a decoraţiei, pe care le-a încredinţat unor artişti italieni, îndeosebi genovezi. Dar, începînd din 1641, aceştia au primit ordinul de a se inspira din concepţiile franceze; au fost construite, astfel, ansamblul, astăzi distrus, de băi, fîntîni şi grădini, care se ridica la apus de palat şi noua capelă Sf. Ioan Botezătorul, a cărei cupolă se mai poate admira. Ludovic I a adăugat poarta principală deschisă spre piaţă şi scara cu dublă desfăşurare (inspirată de Fontainebleau) în curtea de onoare. Decoraţia interioară era somptuoasă şi de înaltă calitate: aproximativ 700 tablouri de mari maeştri, colecţii bogate de mobile, de argintărie, de tapete şi brocarturi venite din Italia, dar şi tapiserii ieşite din prima manufactură Gobelins. În acest decor somptuos, Honoré II şi-a instalat Curtea şi a creat o nobilime monegască, prin recompensarea slujitorilor celor mai devotaţi. Documentele arată că mulţi gentilomi străini au fost atraşi de răsunetul serbărilor şi petrecerilor de la Curtea prinţului de Monaco.

Rainier III de Monaco şi soţia sa Grace

O moarte-simbol

Reuşitele enumerate mai sus i-au îndrituit pe istorici să scrie că domnia lui Honoré II a atins „o culme pe care era greu să o depăşeşti". Trebuie remarcată, de asemenea, puternica personalitate a prinţului. În ciuda gustului pe care îl avea pentru măreţie, el a ştiut să păstreze măsura şi să se ţină la adăpost de extravaganţe şi de risipă. Era în el un amestec de echilibru şi de raţiune, propriu adevăraţilor oameni de stat. Honoré II a fost unul dintre acei Grimaldi care, dacă s-ar fi aflat în fruntea unui stat mai mare, ar fi marcat epoca. Este edificatoare, în acest sens, concluzia istoricului A.S. Talbor: „Honoré II a transmis, temperat la el de un gust real, acel simţ al frumuseţii opulente, puţin cam prea bogate, puţin parvenită, ce caracteriza timpul său şi pare să fi făcut o etapă la el, trecînd de la Palatul Pitti la Luvru. Dar chiar dacă-l anunţa de departe pe Ludovic XIV, acest prinţ a rămas el însuşi, clasic în opulenţă, măsurat în ţinută".

Ludovic I nu s-a ridicat la înălţimea bunicului său. Domnia lui a înregistrat o fragilitate interioară care, după „culmea" atinsă de domnia lui Honoré II, a marcat, dacă nu un declin, cel puţin oboseală. În calitate de prinţ, Ludovic I a continuat politica monarhică a lui Honoré II, dar, în acelaşi timp, el a fost victima apariţiei pe scena internaţională a lui Ludovic XIV. Avem aici un exemplu de strălucire personală a „Regelui-Soare", pînă la marginea regatului. Ludovic I a fost nobil al Curţii Franţei, mai întîi pentru că era duce şi mare vasal al regelui Franţei, dar mai ales prin influenţa soţiei sale, Charlotte de Gramont. Căsătoria lor fusese „negociată" de însuşi Mazarin şi inaugurase, pentru bărbaţii din familia Grimaldi, era prinţeselor franceze. Pînă atunci, ei se însuraseră cu nobile de origine italiană sau spaniolă, care considerau Monaco drept un loc de reşedinţă şi care îşi susţinuseră rolul cu modestie, uneori şi cu farmec. Odată cu franţuzoaicele, totul s-a schimbat. Charlotte de Gramont trăise la Curtea din Paris. În afara Curţii, viaţa nu mai avea farmec pentru ea, Monaco nu era decît un loc de exil. Prinţesa Charlotte, care deborda de o mare vitalitate (doamna de Sévigné a supranumit-o „torentul"), a fost aceea care l-a împins pe soţul ei să stea cît mai puţin în Monaco. Viaţa ei a atras atenţia Curţii pariziene, iar renumele Monacoului a avut, fără îndoială, de suferit. Convieţuirea soţilor nu a rezistat nici ea: începînd din 1672, ei au hotărît să trăiască separat. Charlotte a murit în 1678, la vîrsta de 40 ani.

Poate din cauza decepţiei conjugale, dar mai sigur pentru a străluci în ochii regalului său naş, Ludovic I s-a angajat în armata regelui, fiind numit „mestre de camp"[1]. El a înrolat un regiment (cavaleria Monaco) şi a luat parte activă la războiul cu Olanda. Între bătălii, prinţul a fost deseori la Curtea Franţei dar, bolnav de reumatism, el a locuit mult în Monaco. Totuşi, în 1698, nu a rezistat ofertei făcute de Ludovic XIV de a-l sluji încă o dată, cinste pe care nici chiar un bolnav nu o putea refuza. Este vorba de conducerea unei ambasade pe lîngă papa, cu scopul de a porni negocierile internaţionale pe care regele le avea în vedere pentru succesiunea Spaniei[2]. Esenţialul misiunii sale consta, în viziunea lui, să servească prestigiul Franţei prin cel mai mare fast posibil. A cheltuit o avere; intrarea sa la Roma, în fruntea unui cortegiu de 300 caleşti, a făcut mare senzaţie. A murit chiar în oraşul acesta, dintr-o răceală, la 2 ianuarie 1701.

Această moarte „în serviciul regelui" are valoare de simbol: prin demnitatea şi lealitatea ei, este în tradiţia lui Honoré II şi a „secolului cel mare" al Monacoului. Dar, prin abandonarea intereselor imediate ale principatului, ea marchează începutul unei abateri de la calea străbună.

În româneşte de
Ilca MELINESCU

[1] Comandant de regiment în vechiul regim.
[2] Războiul de succesiune la tronul Spaniei s-a desfăşurat între anii 1701 şi 1714.

SUMER

(Urmare din p. 47)

gice de bază, de natură vegetală, animală şi minerală, cît şi forma lor de răspîndire şi de folosire (comprese, frecţii). Cea de-a doua pare să indice terapia bolilor venerice. Din conţinutul acestor tăbliţe rezultă că ele au servit la pregătirea medicilor, numiţi în sumeriană „a-zu" (adică „cunoscătorul apei").

Sumerienii au izbutit, pentru prima oară, să scrie şi cifrele. Capabili de abstractizare, au repurtat în domeniul matematicii, performanţe remarcabile pentru epoca lor. Cea mai mare realizare în acest domeniu o reprezintă construirea sistemului poziţional, care a devenit un bun permanent al omenirii. În ce constă el? Unuia şi aceluiaşi număr îi revin valori diferite, în funcţie de poziţia pe care o ocupă într-o unitate numerică: de exemplu, numărul 3 ca element al lui 3 000, în raport cu poziţia lui în 1 003. Unii cercetători compară chiar inventarea sistemului poziţional cu cea a scrierii, întrucît ambele înlocuiesc un vast sistem de simboluri printr-o metodă care poate fi uşor înţeleasă de oricine.

Pe bună dreptate, sumerienii sînt consideraţi şi întemeietori ai învăţămîntului şcolar sistematic; în şcolile lor se predau nu numai cititul şi scrierea, ci şi cunoştinţele matematice. La „edduba" elevii erau pregătiţi pentru a deveni scribi, teologi, prezicători, medici, agricultori ş.a.

Arta poetică a sumerienilor şi-a găsit expresia în miturile şi imnurile religioase, în cîntecele eroice şi glorificarea zeilor, în lamentaţiile care exprimau înfrîngerile, prizonieratul şi moartea, în proverbe şi cugetări. Multe dintre ele au fost preluate şi dezvoltate ulterior de babilonieni şi asirieni, ca, de pildă, celebra epopee a lui Ghilgameş, un poem de 3 500 rînduri, scris în limba akkadiană, care cînta viaţa plină de aventuri a conducătorului marelui oraş Uruk. Unii autori susţin că literatura sumeriană a exercitat o oarecare influenţă şi asupra Vechiului Testament.

În ultimul timp, săpăturile au scos la iveală instrumente muzicale (lire şi harpe), care, alături de însemnările cuneiforme referitoare la acordarea instrumentelor de coarde, la intervale, gamă etc., atestă existenţa unei muzici sumeriene.

Tot acest popor a avut iniţiative remarcabile şi în domeniul organizării sociale şi politice. Aici se înscrie, în special, întemeierea primelor oraşe-state, avînd instituţii administrative — cum ar fi sfatul bătrînilor şi adunarea poporului — cu originea în vechea organizare gentilică. De asemenea, ei sînt autorii unui cod de legi, datînd de prin 2100 î.e.n. şi scris în cuneiforme. Mai vechi cu 300 ani decît celebrul **Cod al lui Hammurabi** din Babilon, acest cod aparţinea cîrmuitorului Ur-Nammu.

Sîntem încă departe de a cuprinde în întregime fenomenul extraordinarei înzestrări intelectuale şi tehnice a acestui popor.

Traducere de
ADELA MOTOC

poșta mi

UN APEL DIN 1850

În completarea Scrisorilor de departe *(nr. 6/1978),* DUMITRU ALEXANDRESCU, *din* București, *ne trimite (reproducîndu-l după* Revista istorică, *nr. 7-9/1932) un apel, din 20 septembrie 1850, al exilaților români aflați la Paris, în care aceștia își exprimă credința în* viitorul României, una mare și nedespărțită. *Iată pasajele principale ale acestui document:* Poporului român! Doi ani trecură de cînd, printr-o trădare mișelească, smulși din sînul poporului, lipsiți de dulcea căldură a soarelui patriei, zăcem suferind pe pămîntul străin, pe pămîntul exilului [...]. Fraților români! Niciodată încrederea în viitorul României, una mare și nedespărțită, nu a ieșit din inima noastră. Niciodată desunirea nu va fi păcatul la care vom cădea. Datoriile ce avem către Patrie nu sînt încă împlinite, sîngele nostru este al vostru, virtutea noastră este a voastră: noi le cruțăm pentru voi, pentru mîntuirea țării, cînd ceasul sculării popoarelor și al biruinții va suna; [...] Fapta voastră atunci va fi mare și glorioasă, căci misia românului, ce a luat de deviză dreptate, frăție este aceea de a se afla el mai întîi în cîmpul de bătaie, în avangarda luptelor democrației în contra tiraniei.

Apelul este semnat de C. Bălcescu, N. Bălcescu, D. Brătianu, C.G. Florescu, St. Golescu, N. Golescu, G. Magheru, B. Mălinescu, A. Paleologu, [C.A.] Rosetti, I. Voinescu.

TREI ZUGRAVI

Întîlnind în articolul Craioveștii *(nr. 4/1978), numele zugravilor Chirtop, Dumitru și Dobromir,* VASILE CHIRTOP, *din* Constanța, *ne solicită date suplimentare.*

Despre primii doi nu se cunoaște decît că, în 1519, au lucrat la Mănăstirea Bistrița — Vîlcea. Dumitru este autorul, probabil, și al picturilor bisericii din Stănești-Vîlcea.

Dobromir (din Tîrgoviște) a lucrat în primele decenii ale sec. XVI, în timpul lui Neagoe Basarab, pictînd biserica de la Mănăstirea Dealu (1515), Bistrița (împreună cu ceilalți doi de mai sus). În vremea lui Radu de la Afumați, a împodobit biserica episcopală din Curtea de Argeș (1526).

MULȚUMIRI PENTRU URĂRI

O. GWIAZDOMORSCHI, *din* Bîrlad: *aveți foarte mare dreptate în ceea ce privește* principiul că ceea ce apare în revista *Magazin istoric*, trebuie să fie de înaltă ținută, autenticitate și corectitudine. *În lumina acestui principiu, îndrăgit, deopotrivă, de dv. ca și de noi, vom încerca să răspundem la observațiile privind articolul* „Cazul" Wilhelm Tell, *din nr. 12/1977.*

A. *Denumirile geografice din alte limbi sînt preluate ca atare numai atunci cînd* nu există o formă încetățenită în limba română *(regulă valabilă pentru toate traducerile publicate în revista noastră) de aceea s-a scris Berna și Geneva, și nu Bern sau Genève, cum sugerați dv. Nu credem că există ziar, revistă sau lucrare românească, unde să găsiți* Bern și Genève.

Problema limbii de origine, în cazul Elveției, este ceva mai complexă întrucît (citățm din Micul dicționar enciclopedic, *ultima ediție),* Elveția... Limbi oficiale: germana, *franceza,* italiana și retoromana *(p. 1 217). Deci, pentru denumirile preluate ca atare, am rămas la limba franceză, în care a scris autorul: Righi, Saint Gall, Fribourg.*

B. *Nu prea vă înțelegem. Unirea cantonului Obwald cu cantonul Nidwald se realizează cu doi ani mai tîrziu decît încheierea pactului secret care a avut loc în 1291.*

B_1. *Din* Microcronologie *nu lipsește nici începutul nici sfîrșitul, ea punctînd numai perioada la care se referă fragmentul.*

C. *Nu am menționat anul aderării fiecărui canton la nucleul inițial al celor trei, așa cum nu am vorbit despre Elveția în cel de-al doilea război mondial și nici despre St. Moritz ca stațiune pentru sporturile de iarnă. Toate aceste trei teme nu au nici în clin nici în mînecă cu Wilhelm Tell, ceea ce nu înseamnă că nu avem tot respectul pentru* Schweizerische Bankgeselschaft.

D. *Credeți că un episod* legendar — *așa cum îl numiți chiar dv. — poate fi* datat *și* localizat *în spațiu? Mă rog, noi nu avem nimic împotrivă. Ce ne facem însă cu istoricii elvețieni și, mai ales, cu Denis de Rougemont?*

E. *Informațiile în privința vitraliului figurează în* Catalogul Muzeului de Artă Feudală „Ing. D. Minovici" *al Academiei Republicii Socialiste România. Vă rugăm să transmiteți observațiile dv. acestui muzeu.*

F. *Foarte interesante remarcile dv. în legătură cu motivul pentru care* elvețienii l-au adoptat totuși cu atîta căldură *pe Wilhelm Tell.*

Mulțumindu-vă pentru sincerele urări *transmise revistei, vă felicităm, tot atît de sincer, pentru vasta dv. informație istorică.*

MARSEIEZA TRANSILVĂNEANĂ

IOAN VIDRARU, *din* Oradea, *ne semnalează* o traducere românească a *Marseiezei*, care a circulat în Transilvania și Banat în deceniile 3-4 ale secolului trecut și ale cărei copii se află în Arhiva Ministerului de Interne din Viena. Traducerea reprezintă o încercare de adaptare a cunoscutului cîntec revoluționar francez la realitățile trăite de românii transilvăneni ai acelei vremi.

SCRISORI FĂRĂ ADRESĂ

Reamintim cititorilor noștri: DUMITRACHE DANIEL *din* Buzău; GH. IOSIF, *din* Tulcea; I. ANGHELI *din* Focșani; D. V.-București, *că nu răspundem nici în coloanele acestei rubrici — cu atît mai puțin prin poștă — celor care fie nu semnează, fie nu notează adresa lor completă (oraș, stradă, număr etc.).*

AVEȚI DREPTATE

I. SĂLĂGEANU, *din* Oradea; D. BUTA, *din* Tecuci; GEORGE IONESCU, *din* Vițioara de Sus, jud. Prahova; VLADIMIR ROSEN, *din* Ploiești; IOAN NIGEL, *din* Vaslui; RADU I. IONESCU, *din* București; P.I. LUPU, *din* București, *corectează cîțiva termeni din articolul* Ilustrul captiv de la Wilhelmshöhe. *Nr. 1/1978, p. 61:* culata tunului, *în loc de* chiulasa *tunului; în nr. 3/1978, p. 55 se va citi* trăsură închisă, *în loc de* mașină; *ducele de Reichstadt (nr. 3/1978) a trăit între anii 1811-1831, în loc de 1817-1831.*

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

ION SUCIU, str. D. Bolintineanu, nr. 5, sect. 5, București, *solicită: nr. 7, 10, 11/1975; 1-4, 6, 8/1976; 1, 3, 6, 7, 9, 11/1977, oferă: nr. 2-5, 9/1967; 7, 8/1968; 9/1975; 3/1978.*

EMIL GHEORGHIU, str. Berzei, nr. 105, sect. 7, București, *oferă: nr. 1-3, 7-9/1967 colecția 1968-1977.*

CIOBOTARU ION, str. Humulești, bl. F-5, sect. 6, *oferă colecția completă.*

DUȘELEVICI VLADIMIR, str. Cornișa, nr. 1, bloc 3, ap. 8, Bacău *oferă colecția completă.*

VĂDEANU VASILE, str. Barbu Văcărescu, nr. 67, sect. 1, București, *oferă: nr. 9/1976, colecția 1976-1977.*

OLARU SPIRIDON, com. Teslui, jud. Olt, of. p. Slatina, *oferă: nr. 5-7, 9, 10, 12/1972; 5, 7, 8, 11/1973; 11/1974; 2, 5, 6, 9, 11/1975; 1, 7-11/1976; 1-3, 5-12/1977; 1, 2/1978.*

CAZAN VASILE, str. Lamotești, nr. 3-5, bloc 62, sc. C, et. V, ap. 98, *oferă colecția 1968-1978.*

PETRE ONICU, str. Unirii, nr. 8, Craiova, solicită: *nr. 1/1967; 2/1978; oferă: 11/1971; 10/1972; 2/1973; 1, 3/1974; 7-9/1975.*

ALEXANDRU ZAMFIR, str. Republicii, nr. 8, bl. I-2, ap. 10, Hîrlău, jud. Iași, *oferă colecția 1967-1977.*

CÎRLIG P. NICOLAE, str. cpt. Darbun, nr. 4, Tecuci, jud. Galați, *oferă:* nr. *1, 5, 9, 11, 12/1968; 7, 8, 11, 12/1969; 2, 6/1970; 9/1971; 3, 4, 6-12/1972; 1, 3-11/1973; 1-12/1974; 1-12/1975; 1, 2, 4-12/1976; 1-12/1977; 1, 2/1978.*

POP NICOLAE, str. Libertății, nr. 11, Craiova, oferă: *nr. 3, 7, 9/1967; colecția 1968-1977.*

TUȚAC BENIAMIN, sat. Coșteiul de Sus, nr. 135, com. Margina, jud. Timiș, *solicită: nr. 1, 3/1967; 11/1972, 10/1973; 6, 10/1974; 5/1975; oferă: nr. 6/1969; 9-11, 12/1970; 9/1971; 12/1973; 4/1974; 11/1976; 2, 3/1978.*

CONTENTS (Romanian History) **C. POPIȘTEANU** President NICOLAE CEAUȘESCU's Historic Mission • Two Peoples, One Heroic Fight for Independence • **S. IOSIPESCU** and **V. IONESCU** The Ghica Family • **A. DEAC** 1892-1894, the Memorandum of the Transylvanian Romanians • **E. POP** and **D.D. ROȘCA** 1918 — the Romanian Have a United National State • **R. PANTAZI** A Plea for the Union • Round-Table: the Spiritual Life of the Thracians • **C. UNGUREANU** and **V. COSTĂCHEL** Iorga and the Cultural Establishments of Văleni • **D. HÎNCU** Everyday Life in 1848 Bucharest • **N. MINEI** Human Feelings against Nazi Barbarity

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **C. POPIȘTEANU** La mission historique du Président NICOLAE CEAUȘESCU • Deux peuples, la même lutte héroique pour l'indépendance • **S. IOSIPESCU** et **V. IONESCU** La famille Ghica • **A. DEAC** 1892-1894, Le mémorandum des Roumains transylvains • **E. POP** et **D.D. ROȘCA** 1918, la création de l'État national unitaire roumain • R. **PANTAZI** Plaidoyer pour l'union • Table ronde sur la vie spirituelle chez les Thraces • **C. UNGUREANU** et **V. COSTĂCHEL** Iorga et les établissements culturels de Văleni • **D. HÎNCU** La vie quotidienne à Bucarest en 1848 • **N. MINEI** L'humanitarisme contre la barbarie nazie

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **К. ПОПИШТЯНУ** Историческая миссия президента НИКОЛАЯ ЧАУШЕСКУ • Два народа — та же героическая борьба за независимость • **С. ИОСИПЕСКУ, В. ИОНЕСКУ** Семья Гика • **А. ДЯК** 1892-1894, Меморандум трансильванских румынов • **Е. ПОП, Д.Д. РОШКА** 1918-год создания румынского единого национального государства • **Р. ПАНТАЗИ** Защитительная речь Воссоединения • Круглый стол по духовной жизни фракийцев • **К. УНГУРЯНУ, В. КОСТЭКЕЛ** Иорга и культурные заведения в Вэлени • **Д. ХЫНКУ** Ежедневная жизнь в Бухаресте 1848-ого г. • **Н. МИНЕЙ** Человечность против нацистского варварства

INHALT (Rumänische Geschichte) **C. POPIȘTEANU** Die historische Mission des Präsidenten NICOLAE CEAUȘESCU • Zwei Völker und ein ebenderselbe Heldenkampf für Unabhängigkeit • **S. IOSIPESCU, V. IONESCU** Die Familie Ghica • **A. DEAC** 1892-1894, Das Memorandum der siebenbürgischen Rumänen • **E. POP, D.D. ROȘCA** 1918 — die Schaffung des einheitlichnationalen rumänischen Staates • **R. PANTAZI** Ein Plädoyer für die Vereinigung • Rundtischgespräch über das geistige Leben der Traker • **C. UNGUREANU, V. COSTĂCHEL** Jorga und Văleni's Kultur-Stiftungen • **D. HÎNCU** Das Alltagsleben des 1848-er Jahres in Bukarest • **N. MINEI** Das Menschlichkeitsgefühl gegen die Nazi-Barbarei

SUMARIO (Historia rumana) **C. POPIȘTEANU** La política de amplia resonancia histórica del Presidente NICOLAE CEAUȘESCU • Dos pueblos — la misma heroica lucha por independencia • **S. IOSIPESCU, V. IONESCU** La familia Ghica • **A. DEAC** 1892-1894 — el Memorandum de los rumanos de Transilvania • **E. POP, D.D. ROȘCA** 1918, año de la constitución del Estado nacional unitario rumano • **R. PANTAZI** Un promotor de la Unión de los Principados Rumanos • Mesa redonda sobre la vida espiritual de los tracios • **C. UNGUREANU, V. COSTĂCHEL** Iorga y las fundaciones culturales de Văleni • **D. HÎNCU** Vida cotidiana en el Bucarest de 1848 • **N. MINEI** La bondad contra la barbaridad nazi

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana-Maria Șerbănescu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vinzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42 427

a1

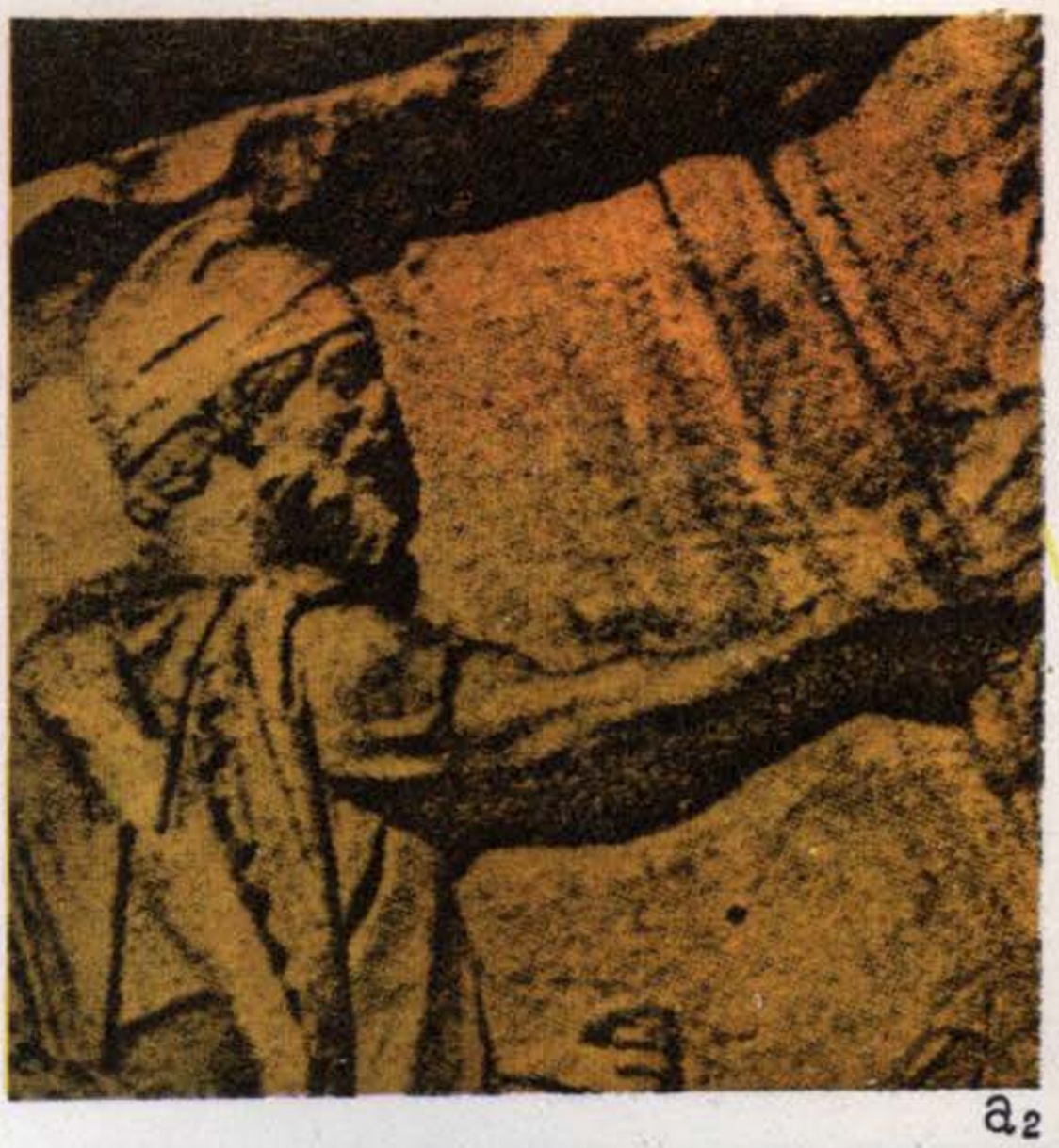

a2

b1

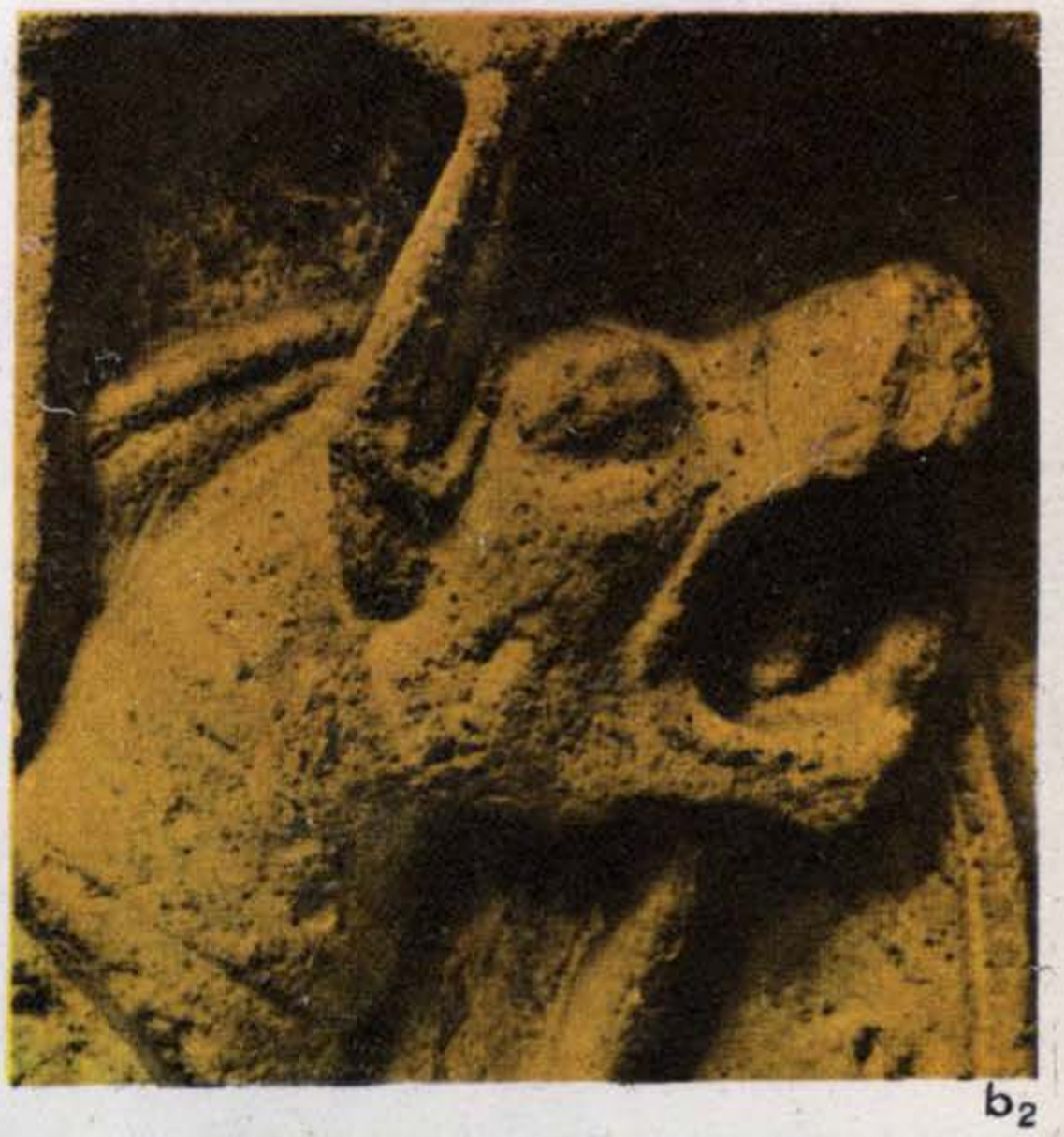

b2

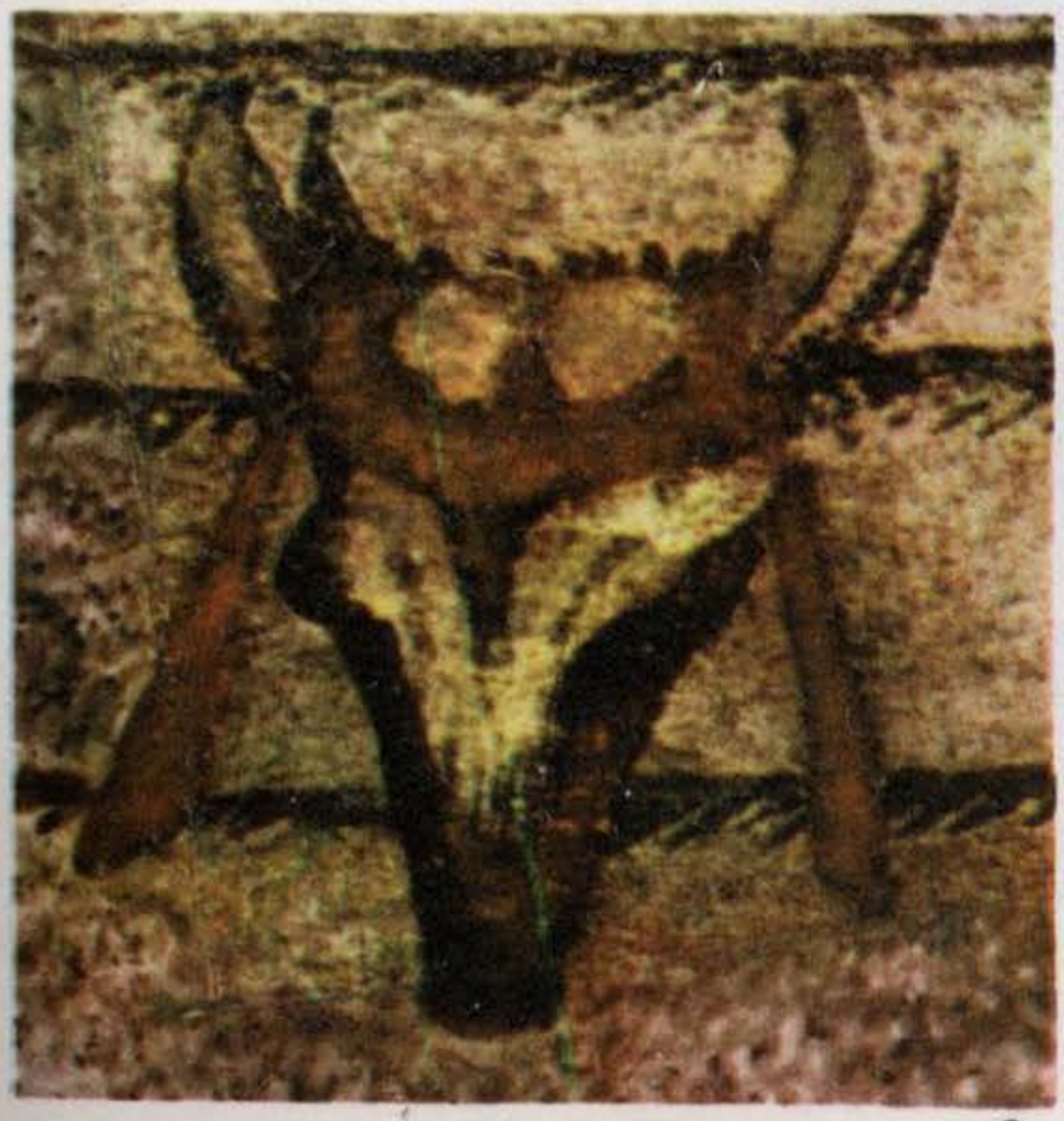

c1

c2